

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ІМ. ЗАСЛ. ПРОФ. М. С. БОКАРІУСА»
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ІМ. ЗАСЛ. ПРОФ. М. С. БОКАРІУСА»
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОПЕЛЬНЮК ЮРІЙ ПАВЛОВИЧ

УДК 343.98 (477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ ВИЯВЛЕННЮ ТА РОЗСЛІДУВАННЮ
КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВOPУШЕНЬ**

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____
Ю. П. Попельнюк

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор Спіцина Ганна
Олександрівна

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Попельнюк Ю. П. Подолання протидії виявленню та розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (Галузь знань 08 – Право). – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України. Харків, 2025.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному вивченню протидії розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень – складного багаторівневого явища, що проявляється на стику правових, психологічних, організаційних і криміналістичних чинників. Ураховуючи зростання злочинності в умовах воєнного стану, активізацію обігу зброї, рецидивної та організованої злочинної діяльності, робота спрямована на формування нових підходів до нейтралізації протидії в умовах кримінального провадження.

У роботі наголошено, що пріоритет захисту життя і власності, як гарантованих Конституцією України та міжнародними правовими актами цінностей, зумовлює необхідність комплексного оновлення механізмів протидії корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням. Актуальність цієї проблематики посилюється з огляду на суспільну небезпечність таких діянь і їхню поширеність в умовах дестабілізації. Доведено, що запровадження правового режиму воєнного стану спричинило зміни в законодавчій сфері, зокрема – посилення кримінальної відповідальності за посягання на власність, однак це суттєво не вплинуло на проблеми, що існують у сфері протидії злочинності.

Узагальнено, що корисливо-насильницькі злочини поєднують фізичне насильство та корисливу мотивацію, що суттєво ускладнює процес доказування. Визначено основні форми протидії досудовому слідству – як

активні (фальсифікація, шантаж, приховування), так і пасивні (замовчування, ігнорування), включаючи допустиму процесуальну поведінку (реалізація права на захист), що однак може створювати перешкоди для вирішення завдань кримінального провадження.

Обґрунтовано, що ефективна протидія злочинам зазначеної категорії повинна ґрунтуватися не лише на правозастосуванні кримінально-правових норм, але й на вдосконаленні тактико-криміналістичних засобів, що забезпечують результативність досудового розслідування. На підставі міждисциплінарного аналізу встановлено, що формування наукових уявлень про протидію розслідуванню відбувалося на стику розвитку теорії злочинної діяльності, вивчення організованої злочинності та практики судового розгляду. Це зумовило багатовекторність підходів до розв'язання досліджуваної проблеми.

З'ясовано, що комплексне дослідження питань протидії розслідуванню та її нейтралізації розпочалося наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років. Водночас, попри усвідомлення високої суспільної небезпеки корисливо-насильницької злочинності, основна увага науковців зосереджувалась переважно на розробленні окремих криміналістичних методик, уникаючи глибокого аналізу протидії як самостійного об'єкта дослідження. Виокремлено такі етапи становлення наукового знання про нейтралізацію протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів: 1) довоєнний етап (до 1940-х рр.) – перші практичні уявлення про перешкоди слідчій діяльності без теоретичного осмислення явища протидії; 2) класичний етап (1950–1970-ті рр.) – поодинокі згадки про перешкоджання розслідуванню у межах дослідження злочинної поведінки, без системного аналізу протидії; 3) інституалізаційний етап (1980–1990-ті рр.) – формування наукової уваги до тематики протидії в межах вивчення організованої злочинності, ОРД та кримінального процесу; 4) концептуальний етап (кінець 1990-х – початок 2000-х рр.) – поява перших концепцій нейтралізації протидії, спроби класифікації форм та створення термінологічної бази; 5) прикладний етап (2010–2020 рр.) – активне

розроблення криміналістичних алгоритмів, тактичних прийомів і моделей у відповідь на зростання спротиву розслідуванню; б) сучасний етап (з 2020 р.) – інтеграція міждисциплінарних підходів, фокус на створенні єдиної методики виявлення й нейтралізації протидії, адаптованої до умов воєнного часу. Констатовано, що попри наявність окремих праць, дослідження механізмів нейтралізації протидії розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень залишається фрагментарним.

Удосконалено понятійно-категоріальний апарат: уточнено зміст понять «спосіб», «форма», «засіб» і «засади» протидії розслідуванню, що забезпечує концептуальну цілісність і методичну системність дослідження. Розроблено структурну модель криміналістичної характеристики протидії з виокремленням її суб'єктів, мотивів, способів реалізації, обстановки, об'єктів впливу й інструментів впливу.

На підставі узагальнення теоретичних підходів до розуміння сутності протидії розслідуванню, до іманентних ознак протидії віднесено такі: 1) є різновидом соціальної діяльності; 2) завжди пов'язана із учиненням конкретного діяння, який може бути реалізований як у формі дії, так і шляхом бездіяльності; 3) реалізується у формах, які визначаються кримінальним процесуальним законодавством як законні, а також може мати і незаконний характер; 4) вчиняється як до моменту відкриття кримінального провадження, так і на будь-якій стадії досудового розслідування; 5) спрямована на створення умов, які унеможливають притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності та звільняють їх від покарання, передбаченого законом.

Обґрунтовано, що колізії між КПК України та підзаконними нормативно-правовими актами створюють передумови для зловживань і знижують ефективність початку розслідування. Початок кримінального провадження доцільно пов'язувати з моментом отримання достовірної інформації про подію, яка має ознаки злочину, незалежно від джерела її надходження.

Доведено, що подолання протидії є самостійним напрямом криміналістичної діяльності, який вимагає поєднання правових, організаційних,

тактичних і технічних заходів, спрямованих на відновлення ефективності досудового розслідування та забезпечення принципів повноти, об'єктивності й невідворотності кримінальної відповідальності.

Установлено, що результативність реагування на протидію залежить від уміння слідчого ідентифікувати криміналістичні ознаки злочину – спосіб дії, характер насильства, мотив, обстановку, індивідуальні сліди суб'єкта. Їх своєчасне розпізнавання і систематизація забезпечують повноту фіксації доказів і запобігають фальсифікації матеріалів.

Наукову новизну становить запропонована класифікація форм протидії за критеріями спрямованості, етапності, характеру впливу, правової природи та рівня складності, а також алгоритмізація дій правоохоронних органів у межах типових тактичних операцій. Зокрема, виділено тактичні моделі «Нейтралізація протидії розслідуванню», «Забезпечення безпеки учасників», «Виявлення співучасників» тощо.

Особливу увагу приділено організаційно-тактичному аспекту – наголошено на важливості скоординованої взаємодії між слідчим, прокурором, оперативними підрозділами, судовими експертами й іншими учасниками кримінального провадження. Доведено, що ефективність досудового розслідування прямо залежить від рівня планування, інформаційного супроводу та безпеки учасників кримінального провадження.

Аргументовано, що ключову роль у подоланні протидії відіграють криміналістичні засоби – тактичні операції, комбінації, тактичні прийоми, можливості використання спеціальних знань і технічних засобів фіксації. Їх ефективність зумовлена комплексним застосуванням і належною координацією між слідчим, оперативними підрозділами, експертами й прокурором.

Констатовано, що особливого значення у нейтралізації протидії набуває застосування негласних слідчих (розшукових) дій, які дозволяють виявити приховані форми координації злочинної діяльності, фіксувати факти тиску на учасників процесу, знищення або підроблення доказів, а також визначати місця зберігання викраденого майна.

Обґрунтовано, що взаємодія між прокурором і слідчим має базуватися на принципах законності, узгодженості, взаємної довіри та відповідальності. Її належна організація гарантує своєчасність реагування, підвищує ефективність доказування й зміцнює процесуальну стійкість кримінального провадження.

Акцентовано, що інформування громадськості у межах, визначених законом, сприяє зміцненню авторитету правоохоронних органів, знижує рівень зовнішнього тиску та формує довіру до системи правосуддя, не порушуючи при цьому таємницю досудового розслідування.

Практична цінність роботи полягає у формулюванні рекомендацій щодо впровадження криміналістичних методів, інформаційно-аналітичних систем, цифрового моніторингу й оновлення правових механізмів захисту. Дисертація пропонує інтегровану методикау нейтралізації протидії, яка може бути адаптована до розслідування корисливо-насильницьких злочинів.

Отже, дисертація є самостійним завершеним науковим дослідженням, що вдосконалює криміналістичну теорію, підвищує ефективність досудового розслідування та зміцнює науково-методичне підґрунтя кримінального провадження в умовах сучасних загроз.

Визначено, що особливу роль у системі подолання протидії відіграють операції «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу» та «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», оскільки вони поєднують правові, організаційні та криміналістичні інструменти, спрямовані на нейтралізацію як фізичних, так і економічних форм тиску.

Ключові слова: виявлення ознак кримінального правопорушення, досудове розслідування, забезпечення, корисливо-насильницький злочин, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, нейтралізації протидії, подолання протидії, правосуддя, протидія.

SUMMARY

Popelniuk Yu. P. Overcoming Counteraction to the Detection and Investigation of Profit-Violent Criminal Offenses. – Qualifying scientific work on manuscript.

PhD thesis by the specialty 081 "Law" (Field of Study 08 Law). – National Scientific Center "Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute" of the Ministry of Justice of Ukraine. Kharkiv, 2025.

The dissertation research is devoted to a comprehensive study of counteraction to the investigation of profit-violent criminal offenses – a complex, multi-level phenomenon manifested at the intersection of legal, psychological, organizational, and forensic factors. Considering the growth of crime under martial law, the intensification of arms circulation, and the rise of recidivist and organized criminal activity, the study aims to develop new approaches to neutralizing counteraction in criminal proceedings.

The research emphasizes that the priority of protecting life and property, as values guaranteed by the Constitution of Ukraine and international legal instruments, necessitates a comprehensive renewal of mechanisms to counter profit-violent crimes. The relevance of this topic is reinforced by the social danger and prevalence of such acts under conditions of destabilization. It is proven that the introduction of martial law has caused changes in legislation, including strengthening criminal liability for property offenses; however, this has not significantly influenced the existing problems in combating crime.

It is summarized that profit-violent crimes combine physical violence and mercenary motivation, which significantly complicates the process of proof. The main forms of counteraction to pre-trial investigation are identified – both active (falsification, blackmail, concealment) and passive (silence, avoidance), including permissible procedural behavior (exercise of the right to defense), which nevertheless may create obstacles to achieving the objectives of criminal proceedings.

It is substantiated that effective counteraction to crimes of this category should

be based not only on the application of criminal law but also on improving tactical and forensic tools that ensure the effectiveness of pre-trial investigation. Based on an interdisciplinary analysis, it is established that the formation of scientific views on counteraction developed at the intersection of theories of criminal activity, organized crime studies, and judicial practice – leading to multidimensional approaches to solving the researched problem.

It is determined that comprehensive research on counteraction and its neutralization began in the late 1990s – early 2000s. Despite recognition of the high social danger of profit-violent criminality, scientific attention focused mainly on developing individual forensic methodologies, avoiding in-depth analysis of counteraction as an independent research object.

The stages of scientific development of knowledge about the neutralization of counteraction are defined as follows:

Pre-war stage (until the 1940s) – first practical ideas about obstacles to investigation without theoretical understanding of counteraction;

Classical stage (1950s–1970s) – isolated mentions of obstruction within the study of criminal behavior;

Institutional stage (1980s–1990s) – formation of scholarly attention to counteraction within organized crime and operational-investigative activities;

Conceptual stage (late 1990s – early 2000s) – emergence of the first concepts of neutralization, classification attempts, and terminological development;

Applied stage (2010–2020) – development of forensic algorithms, tactical methods, and models in response to increased resistance to investigation;

Modern stage (since 2020) – integration of interdisciplinary approaches, creation of a unified methodology for detecting and neutralizing counteraction, adapted to wartime conditions.

The conceptual and terminological framework is refined: the meanings of the terms method, form, means, and principles of counteraction to investigation are clarified, ensuring conceptual integrity and methodological consistency. A structural model of the forensic characteristics of counteraction is developed, identifying its

subjects, motives, methods, circumstances, objects, and instruments of influence.

It is argued that legal collisions between the Criminal Procedure Code of Ukraine and subordinate legal acts create preconditions for abuse and reduce the effectiveness of initiating investigations. The beginning of criminal proceedings should be associated with the moment of obtaining credible information about a crime, regardless of its source.

It is proven that overcoming counteraction is an independent area of forensic activity that requires the combination of legal, organizational, tactical, and technical measures aimed at restoring the effectiveness of pre-trial investigation and ensuring the principles of completeness, objectivity, and inevitability of criminal liability.

The effectiveness of response depends on the investigator's ability to identify forensic features of the crime – modus operandi, nature of violence, motive, situation, and individual traces of the offender. Timely recognition and systematization ensure the completeness of evidence collection and prevent falsification.

Scientific novelty lies in the proposed classification of counteraction forms according to direction, stage, nature, legal essence, and complexity, as well as in the algorithmization of law enforcement activities within typical tactical operations such as “Neutralization of Counteraction to Investigation”, “Ensuring Participant Security”, “Identification of Accomplices”, etc.

Particular attention is given to the organizational and tactical dimension – emphasizing the importance of coordinated interaction among investigators, prosecutors, operational units, forensic experts, and other participants. The efficiency of pre-trial investigation directly depends on planning quality, information support, and participant security.

It is argued that forensic tools – tactical operations, combinations, methods, use of specialized knowledge, and technical recording means – play a key role in overcoming counteraction. Their effectiveness depends on integrated application and proper coordination among investigators, operational officers, experts, and prosecutors.

The dissertation underscores the significance of covert investigative (search)

actions in neutralizing counteraction – they reveal hidden coordination, record pressure on participants, destruction or falsification of evidence, and determine locations of stolen property.

It is substantiated that the interaction between prosecutor and investigator should be based on legality, coherence, mutual trust, and responsibility. Proper organization ensures timely response, strengthens evidentiary effectiveness, and enhances procedural resilience.

It is emphasized that informing the public within legal limits strengthens the authority of law enforcement agencies, reduces external pressure, and builds public trust in the justice system without breaching investigation confidentiality.

The practical value of the research lies in formulating recommendations for implementing forensic methods, information-analytical systems, digital monitoring, and updated legal protection mechanisms. The dissertation proposes an integrated methodology for neutralizing counteraction adaptable to the investigation of profit-violent crimes.

Thus, the dissertation is an independent and complete scientific study that advances forensic theory, improves pre-trial investigation efficiency, and strengthens the methodological basis of criminal proceedings under modern threats. Special attention is given to tactical operations “Ensuring the Safety of Criminal Procedure Participants” and “Ensuring Compensation for Material Damage,” which combine legal, organizational, and forensic tools aimed at neutralizing both physical and economic forms of pressure.

Keywords: detection of criminal offense, pre-trial investigation, security, profit-violent crime, criminal offense, criminal proceedings, neutralization of counteraction, overcoming counteraction, justice, opposition.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Попельнюк Ю. П. Особливості виявлення та подолання протидії розслідуванню на етапі виявлення ознак корисливо-насильницьких злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 350–359.

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.32>

URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/uk/article/view/343>

2. Попельнюк Ю. П. Класифікація засобів нейтралізації протидії, що вчиняється під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів. *Архів кримінології та судових наук*. 2024. № 2 (10). С. 113–119.

DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.10.2024.08>

URL: <https://archive-criminology.com.ua/index.php/journal/article/view/88/83>

3. Попельнюк Ю. П. Проблеми понятійно-термінологічного апарату криміналістичного вчення про протидію розслідуванню. *Соціологія права*. 2024. № 3–4 (48–49). С. 146–150.

DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.25>

URL: <https://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2024/3-4/27.pdf>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Попельнюк Ю. П. Подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів: напрями взаємодії слідчих та оперативних підрозділів. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики*: матер. регіон. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 06 грудня 2024 року). Дніпро: МВС України, Дніпровський нац. ун-т внут. справ. 2024. С. 100–103.

5. Попельнюк Ю. П., Спіцина Г. О. Корисливо-насильницька злочинність як загроза національній безпеці. *Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні: сучасні виклики*: збірник матеріалів доповідей III Всеукраїнської наукової конференції (м. Одеса, 18 грудня 2024 р.).

Одеса: ОДУВС. 2024. С. 246–248.

6. Попельнюк Ю. П. Перспективи вдосконалення напрямів діяльності сектору безпеки у контексті протидії корисливо-насильницькій злочинності. *Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів XXI століття: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Житомир, 12–13 грудня 2024 р.)*. Житомир: Житомирська політехніка, 2024. С. 551–554.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	15
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОТИДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	28
1.1 Сучасний стан наукового розроблення проблематики протидії розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень	28
1.2 Поняття і сутність криміналістичної характеристики протидії під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень	49
1.3 Криміналістична характеристика протидії, що вчиняється під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень	60
1.4 Криміналістична характеристика осіб, які вчиняють протидію під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень	78
Висновки до розділу 1	83
Список використаних джерел до розділу 1	88
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКОЇ СПРЯМОВАНОСТІ	99
2.1 Протидія як корелюючий фактор у виявленні та відкритті кримінального провадження за фактом учинення корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень	99
2.2 Особливості організації та планування розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень	119
2.3 Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами в цілях нейтралізації протидії	135
Висновки до розділу 2	148
Список використаних джерел до розділу 2	151

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	159
3.1 Правові засоби подолання під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень	159
3.2 Організаційно-тактичні засоби подолання протидії під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень	178
3.3 Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень	193
Висновки до розділу 3	206
Список використаних джерел до розділу 3	212
ВИСНОВКИ	220
Додатки	224

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС – Верховний Суд

ЄРДР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НПУ – Національна поліція України

НСРД – негласна слідча (розшукова) дія

ОРЗ – оперативно-розшукові заходи

СОГ – слідчо-оперативна група

Ст. – стаття

Ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Насильницьке заволодіння матеріальними благами – це один із найдавніших способів незаконного збагачення. З огляду на це у кримінально-правових науках вже давно узвичаєно використовувати термінологічні поняття «корисливо-насильницькі злочини» або «корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення». Під ними пропонують розуміти антисоціальне явище та відносно масове суспільно небезпечне збагачення, що проявляється у вчиненні корисливих кримінальних проступків і злочинів, поєднаних із застосуванням чи погрозою застосування насильства. Їх чисельність у питомій вазі облікованих кримінальних правопорушень і досі залишається вагомою, навіть попри те, що в умовах дії правового режиму воєнного стану законодавцем обтяжено відповідальність за вчинення низки кримінальних правопорушень проти власності.

Незважаючи на окремі позитивні результати діяльності правоохоронних органів у виявленні корисливо-насильницьких злочинів, спостерігається погіршення стану розслідування кримінальних проваджень і скерування їх до суду. Це, зокрема, відбувається у зв'язку з тим, що процес розслідування кримінальних правопорушень характеризується високим рівнем протидії, яка в контексті кримінальних правопорушень окресленого виду перш за все пов'язана з тим, що до їх учинення причетні організовані злочинні угруповання або особи обізнані про методи кримінальної процесуальної діяльності.

На ефективності розслідування корисливо-насильницьких злочинів позначається постійний тиск підозрюваних (обвинувачених) службових осіб та їх оточення, котрі чинять протидію не тільки виявленню ознак кримінального правопорушення, слідів кримінально-протиправної діяльності, але і в цілому досудовому розслідуванню. Усвідомлення неминучості покарання породжує цілеспрямованість поведінки щодо вчинення активних дій стосовно тиску на потерпілих і свідків, знищення доказів, переховування від органів досудового розслідування тощо. Тобто попри стрімкий розвиток суспільних відносин,

підвищення рівня правової культури та правосвідомості громадян, удосконалення механізмів протидії злочинності, ті тривіальні суспільно небезпечні діяння, що поєднанні з одночасним завданням особі і фізичної, і майнової, і подекуди моральної шкоди, поки що не викорінені, і навіть не мінімізовані. Ба більше, вони набувають нових форм, стали більш поширеними в деяких регіонах, характеризуються високим рівнем протидії. Така ситуація вимагає вирішення комплексу проблем на науковому рівні, що передбачає розроблення нових форм і методів виявлення та подолання фактів протидії розслідування органами досудового розслідування, удосконалення порядку проведення окремих слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, а також використання їх результатів для подолання зазначеної протидії.

В Україні проблематику подолання протидії під час виявлення кримінальних правопорушень та їх розслідування досліджували О. Александренко, Л. Аркуша, О. Баулін, В. Бахін, П. Біленчук, В. Бойко, Р. Богданюк, Т. Варфоломеєва, В. Галагана, В. Гончаренко, І. Грицюк, М. Губенко, В. Гусєва, Л. Гула, О. Гумін, К. Гутнік, М. Даньшин, М. Джига, О. Дубинський, В. Зеленецький, Н. Кліменко, Г. Кожевников, І. Козаченко, В. Корж, М. Корнієнко, Є. Лук'янчиков, В. Маляренко, М. Михеєнко, В. Нор, П. Пилипчук, Д. Письменний, О. Ромців, Р. Степанюк, В. Трепак, Р. Шехавцов, В. Шумський, В. Шепітько, Б. Щур та багато інших. Проте комплексно питання проблематики подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів допоки залишалися поза комплексною увагою науковців.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дисертаційного дослідження узгоджується з положеннями пунктів 2, 3, 14, 27 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11 червня 2020 р. № 454. Вона відповідає стратегічним орієнтирам Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021), а також положенням Стратегії національної безпеки України «Безпека людини –

безпека країни» (Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020).

Тематика також ґрунтується на міжнародних зобов'язаннях України у межах виконання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, Плану заходів з її імплементації, а також Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України. Дослідження спрямоване на забезпечення прав і свобод людини та громадянина, захист інтересів суспільства, приватного сектора й держави від загроз, пов'язаних з організованою злочинністю.

Крім того, тематика роботи є дотичною до цілей Дохійської декларації, ухваленої на Тринадцятому Конгресі ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства (Доха, Катар, 2015), яка передбачає інтеграцію питань боротьби зі злочинністю до глобального порядку денного та забезпечення верховенства права на національному й міжнародному рівнях, із залученням громадськості.

Також дослідження відповідає Пріоритетним напрямкам фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, зокрема в частині правового забезпечення боротьби зі злочинністю (протокол загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 № 12-21) та Плану науково-дослідних робіт Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України на 2025 рік (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ – 0125U001398).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (протокол про зміну теми № 17 від 25 грудня 2024 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексне вивчення особливостей виявлення протидії на ранніх етапах розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, а також розроблення й обґрунтування на цій основі пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового та криміналістичного забезпечення нейтралізації такої протидії на початковому та наступних етапах розслідування.

Для досягнення цієї мети планується вирішення таких завдань:

- визначити стан наукового розроблення проблематики протидії розслідуванню кримінальних правопорушень;
- вдосконалити понятійно-термінологічний апарат криміналістичного вчення про протидію розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень;
- надати криміналістичну характеристику протидії під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень;
- визначити коло осіб, які здійснюють протидію під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень;
- окреслити особливості протидії як корелюючого фактора під час виявлення та відкриття кримінального провадження щодо корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень;
- охарактеризувати планування розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень з метою подолання протидії;
- визначити форми взаємодії при подоланні протидії під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень;
- обґрунтувати і надати рекомендації з удосконалення правового забезпечення щодо подолання протидії під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень;
- окреслити організаційно-тактичні заходи з подолання протидії під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень;
- дослідити особливості забезпечення безпеки осіб, які є учасниками кримінального провадження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку із розслідуванням корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень.

Предметом дослідження є особливості подолання протидії під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень.

Методи дослідження. Методологія дослідження представлена сукупністю загальнонаукових, філософських і спеціальних методів наукового

пізнання, застосування яких дозволило розв'язати поставлені у дослідженні завдання та досягти поставленої мети.

Під час підготовки дисертаційного дослідження, присвяченого проблематиці протидії розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень та шляхам її подолання (нейтралізації), застосовано комплекс загальнонаукових, спеціально-юридичних і емпіричних методів, що забезпечили всебічне, об'єктивне й системне вивчення досліджуваного явища.

Історичний метод використано для аналізу генези становлення законодавства та наукових уявлень про корисливо-насильницьку злочинність, її протидію розслідуванню, а також еволюції криміналістичних підходів до подолання таких проявів (розділи 1–2). За допомогою цього методу простежено розвиток наукових концепцій від класичних ідей Ганса Гросса до сучасних українських досліджень у сфері криміналістики.

Діалектичний метод забезпечив виявлення взаємозв'язку між соціальними, правовими, психологічними та організаційними аспектами протидії, що дало змогу розкрити її системний характер і динаміку розвитку в умовах воєнного стану та зростання криміногенної активності (розділи 1–3).

Порівняльно-правовий метод застосовувався для зіставлення вітчизняного та зарубіжного досвіду нейтралізації протидії, аналізу правового регулювання у зарубіжних країнах та рекомендацій Ради Європи щодо захисту свідків і потерпілих, а також визначення можливостей імплементації позитивних практик у національну систему (розділи 2–3).

Формально-логічний метод дав змогу чітко визначити та структурувати понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема терміни «протидія», «спосіб», «форма», «засіб», «засади», «нейтралізація», а також забезпечити логічну узгодженість криміналістичної характеристики протидії (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3).

Системно-структурний метод використано під час формування моделі криміналістичної характеристики протидії, яка охоплює суб'єктний склад, мотиви, форми прояву, способи реалізації, обстановку та об'єкти впливу. Цей

метод дозволив встановити внутрішні зв'язки між елементами системи та визначити закономірності її функціонування (розділ 3).

Соціологічні методи (анкетування, інтерв'ювання) застосовано для отримання емпіричних даних про реальні прояви протидії під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів, оцінки ефективності організаційних і тактичних заходів, визначення проблемних аспектів у діяльності слідчих, прокурорів і оперативних підрозділів (розділи 2–3).

Статистичні методи – групування, порівняння, узагальнення кількісних показників – використано під час аналізу офіційної звітності Національної поліції, Офісу Генерального прокурора, судової статистики щодо динаміки, структури та латентності корисливо-насильницьких злочинів, а також для виявлення тенденцій і закономірностей їх протидії розслідуванню (розділи 1–3).

Метод криміналістичного моделювання застосовувався для розроблення алгоритмізованих моделей планування досудового розслідування, типових тактичних операцій і схем взаємодії суб'єктів подолання протидії («Виявлення ознак корисливо-насильницького злочину», «Нейтралізація протидії», «Забезпечення безпеки учасників процесу» тощо) (розділ 3).

Прогностичний метод дав можливість сформулювати напрями вдосконалення криміналістичної методики розслідування, зокрема щодо інтеграції цифрових технологій у фіксацію доказів, розроблення міжвідомчих механізмів координації та підвищення безпеки учасників кримінального процесу (розділ 3).

Теоретичну основу дослідження становлять праці українських і зарубіжних учених у галузях криміналістики, кримінального процесу, кримінального права, судової експертології, психології та інформаційних технологій, а також положення Конституції України, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, Законів України «Про судову експертизу», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про оперативно-розшукову діяльність»,

підзаконних нормативно-правових актів МВС України та міжнародних договорів.

Емпіричну основу дослідження складають матеріали 210 кримінальних проваджень, пов'язаних із розслідуванням корисливо-насильницьких злочинів (грабежі, розбої, вимагання, умисні вбивства з корисливих мотивів тощо), а також результати анкетування 94 респондентів – слідчих, оперативних працівників, прокурорів і судових експертів, аналітичні дані Національної поліції, Офісу Генерального прокурора, судової статистики та узагальнення матеріалів практики судів України.

Наукова новизна отриманих результатів. За характером і змістом досліджуваної проблематики, вирішених завдань, проведене дослідження є За своїм змістом і спрямованістю виконаних завдань дисертаційне дослідження є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, присвяченим вивченню феномена протидії розслідуванню кримінальних правопорушень корисливо-насильницької спрямованості та науковому обґрунтуванню шляхів її подолання (нейтралізації). Основні наукові результати й положення, що становлять сутність проведеного дослідження, полягають у такому:

уперше:

– розроблено авторську концепцію системної нейтралізації протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, яка ґрунтується на поєднанні правових, організаційних, тактичних, психологічних та інформаційно-технічних засобів і спрямована на забезпечення повноти, об'єктивності та невідворотності кримінального переслідування;

– сформовано структурну модель криміналістичної характеристики протидії, що включає суб'єктний склад, мотиви, форми, способи реалізації, обстановку й об'єкти впливу, що дозволяє інтегрувати характеристику протидії у загальну криміналістичну модель злочину;

– запропоновано науково обґрунтоване визначення поняття «протидія розслідуванню кримінальних правопорушень», під якою розуміється сукупність дій або бездіяльності, здійснюваних суб'єктами протидії з метою ускладнення

чи унеможливлення реалізації тактичних завдань або досягнення цілей кримінального провадження.

- систематизовано форми протидії розслідуванню за критеріями спрямованості, етапу здійснення, характеру впливу, правової природи, рівня складності та суб'єктного складу, що створює методичне підґрунтя для розроблення алгоритмів її виявлення та нейтралізації;

- розроблено систему типових тактичних операцій («Виявлення ознак корисливо-насильницького злочину», «Нейтралізація протидії розслідуванню», «Забезпечення безпеки учасників процесу», «Забезпечення відшкодування збитків»), які спрямовані на підвищення ефективності діяльності сторони обвинувачення в умовах активної протидії;

удосконалено:

- понятійно-категоріальний апарат криміналістики щодо протидії розслідуванню: уточнено співвідношення понять «спосіб», «форма», «засіб», «засади» у контексті подолання протидії, що забезпечує термінологічну точність та методологічну узгодженість наукового дискурсу;

- методологічні підходи до організації та планування досудового розслідування корисливо-насильницьких злочинів, у тому числі через запровадження алгоритмізованих моделей планування, стандартних шаблонів і чек-листів, що мінімізують ризики втрати доказів і підвищують ефективність управлінських рішень;

- підходи до реалізації взаємодії між слідчим, прокурором, оперативними та експертними підрозділами, шляхом формування єдиного інформаційно-аналітичного простору й запровадження координаційних механізмів для своєчасного реагування на прояви протидії;

- науково-практичні засади забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, зокрема удосконалено критерії оцінки рівня загрози, порядок взаємодії уповноважених суб'єктів і рекомендації щодо використання сучасних цифрових засобів моніторингу та контролю;

дістали подальшого розвитку:

– теоретичне розуміння природи протидії розслідуванню як системного соціально-правового феномена, що поєднує правову, психологічну, організаційну та інформаційну складові й справляє безпосередній вплив на ефективність кримінального провадження;

– положення про роль і значення криміналістичної характеристики злочину, яку запропоновано розглядати не лише як модель злочинної діяльності, а й як інформаційний каркас для прогнозування і подолання протидії розслідуванню;

– класифікація засобів нейтралізації протидії, які систематизовано за процесуальною регламентацією, правовою природою, суб'єктом реалізації, формою втілення та використанням тактичних прийомів і технічних засобів;

– ідея інтеграції спеціальних знань у систему подолання протидії, що передбачає розширення участі експертів, спеціалістів і аналітиків на етапі виявлення, фіксації та перевірки доказів у справах корисливо-насильницької спрямованості;

– підхід до визначення організаційно-тактичних основ діяльності слідчого в умовах протидії, який орієнтований на активну позицію сторони обвинувачення, наступальність дій, гнучкість тактичних рішень і забезпечення процесуальної безпеки.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені у дисертації положення, висновки та пропозиції впроваджені в практичну діяльність і можуть бути використані у таких напрямках:

– у науково-дослідній сфері – для розроблення науково-методичних рекомендацій щодо виявлення та нейтралізації протидії розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, удосконалення правових та організаційно-тактичних засобів нейтралізації протидії розслідуванню (*акт впровадження у наукову діяльність Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 17 жовтня 2025 р.*);

– у правозастосовній діяльності – з метою підвищення ефективності роботи слідчих, прокурорів, оперативних працівників, залучених до

розслідування злочинів корисливо-насильницької спрямованості, забезпечення належного документування, фіксації доказів і захисту учасників кримінального провадження;

– в освітньому процесі – для оновлення змісту навчальних програм і використання результатів дослідження при підготовці лекцій, підручників, навчально-методичних посібників та практикумів із дисциплін: «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», «Дії поліцейського на місці події», «Криміналістичні засоби та методи розслідування злочинів», «Докази і доказування», «Напрями розвитку науки “Криміналістика та судова експертиза”», «Доктрини судової експертології», «Сучасна правова доктрина експертного забезпечення правосуддя (за криміналістичним профілем)» тощо (*акт про впровадження в освітню діяльність Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України від 20 жовтня 2025 р.; акт впровадження в освітній процес Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 17 жовтня 2025 р.*).

Особистий внесок здобувача. За своїм змістом і спрямованістю виконаних завдань дисертаційне дослідження є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, присвяченим вивченню феномена протидії розслідуванню кримінальних правопорушень корисливо-насильницької спрямованості та науковому обґрунтуванню шляхів її подолання (нейтралізації). Основні наукові результати й положення, що становлять сутність проведеного дослідження, полягають у такому:

Сформульовані положення, висновки й пропозиції є результатом власних наукових пошуків автора, що ґрунтуються на комплексному аналізі теоретичних джерел, узагальненні емпіричних даних, критичному осмисленні положень чинного законодавства, практики національних судів та матеріалів кримінальних проваджень.

Наукові результати одержано внаслідок особистого дослідження автора, що охоплює опрацювання праць українських і зарубіжних учених, порівняльно-

правовий аналіз, анкетування респондентів і систематизацію фактичних даних. Усі публікації, в яких оприлюднено основні результати дисертації, є одноосібними та відображають власні наукові напрацювання і концептуальні розробки здобувача. Положення розроблені співавтором, що викладені в роботі «Попельнюк Ю. П., Спіцина Г. О. Корисливо-насилницька злочинність як загроза національній безпеці. *Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні: сучасні виклики*: збірник матеріалів доповідей III Всеукраїнської наукової конференції (м. Одеса, 18 грудня 2024 р.). Одеса, ОДУВС, 2024. С. 246–248» у дисертації не використовувалися. Авторський внесок дисертанта у роботу складає 66%.

Апробація матеріалів дослідження. Теоретичні положення та основні результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях, зокрема на регіональній конференції «*Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики*» (м. Дніпро, 06 грудня 2024 р.), на Всеукраїнській науково-практичній конференції «*Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні: сучасні виклики*» (м. Одеса, 18 грудня 2024 р.), та на Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «*Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів XXI століття*» (м. Житомир, 12–13 грудня 2024 р.).

Публікації. Основні результати дисертації та сформульовані положення викладено у трьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях за спеціальністю «Право (юридичні науки)», а також у трьох тезах доповідей, оприлюднених на всеукраїнських та регіональній науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація містить анотацію, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що об'єднують десять підрозділів, загальні висновки, список використаних джерел (205 найменувань) та додатки. Загальний обсяг дисертації становить 237 сторінок, з яких основний текст викладено на 197 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОТИДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

1.1 Сучасний стан наукового розроблення проблематики протидії розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень

Національними і міжнародними нормативно-правовими актами гарантовано захист життя та здоров'я людини. Конституція України, Національна стратегія у сфері прав людини й інші нормативно-правові акти проголошують, що життя кожної людини є найвищою цінністю, яка перебуває під надійним захистом держави. Порушення цього права вимагає застосування механізмів його відновлення, притягнення винних до кримінальної відповідальності, активізації розслідування таких правопорушень, а також підвищення ефективності правоохоронних органів у боротьбі з цими суспільно небезпечними злочинами [53].

Окрім захисту права на життя, державна політика спрямована на захист інших суспільних та особистих інтересів, які, поряд із правами людини, визначають зміст і функціонування держави [36]. Власність, як матеріальна основа існування людини та фундамент економічної системи, також перебуває під конституційним захистом (ст.ст. 13, 41 Конституції України) [36]. Таким чином, корисливо-насильницька злочинність одночасно посягає на дві ключові цінності сучасного суспільства – життя та власність, що зумовлює необхідність ефективної протидії їй.

Не можна залишити поза увагою той факт, що за останні 11 років кримінальні правопорушення проти власності становили 52% від загальної кількості облікованих кримінальних проваджень [32]. У зв'язку з цим у період

дії воєнного стану Кримінальний кодекс (далі – КК) України зазнав суттєвих змін, зокрема щодо посилення кримінальної відповідальності за злочини проти власності, учинені в умовах надзвичайних правових режимів (воєнного або надзвичайного стану). Тепер більш суворе покарання передбачене за крадіжку, грабїж, розбїй, вимагання, привласнення чи розтрату майна, а також за заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Координаційний центр з надання правничої допомоги прокоментував ці законодавчі зміни так: «Новий закон посилив покарання не лише за привласнення майна загиблих чи поранених на полі бою (мародерство), а й за використання трагічних обставин війни для особистого збагачення» [67]. Водночас такі зміни в законодавстві викликають суперечливі оцінки серед науковців, особливо з огляду на поправки до КК України від 18 липня 2024 року, які частково декриміналізували крадіжку [60]. Це породжує важливе питання: чи доцільне обтяження кримінальної відповідальності за грабежі, розбїї та вимагання в регіонах, де не ведуться активні бойові дії й немає окупації? На нашу думку, урахуваючи зростання незаконного обігу зброї та боєприпасів, що нерідко використовуються для вчинення подібних злочинів, такі заходи законодавця є виправданими та необхідними. До того ж проблема «гастролерів» — злочинців, які пересуваються країною з метою скоєння тяжких та особливо тяжких злочинів, залишається актуальною для України [22; 29].

Те, що протидія корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері правоохоронної діяльності, засвідчується її характерними ознаками. Як зазначає Б. Головкін, ця категорія злочинів характеризується такими іманентними рисами:

- 1) тенденціями до зростання масштабів та інтенсивністю поширення;
- 2) значною часткою у загальній структурі зареєстрованих кримінальних правопорушень;
- 3) середнім рівнем латентності;
- 4) домінуючим місце серед злочинів проти власності;

5) груповим характером, що нерідко супроводжується повторними високодохідними злочинами на організованій професійній основі;

6) високою ймовірністю рецидиву [17, с. 381].

З криміналістичної точки зору до характерних ознак корисливо-насильницької злочинності на нашу думку слід віднести такі аспекти:

1. Значний рівень протидії розкриттю та розслідуванню злочинів, що здійснюється особами, заінтересованими у результатах досудового розслідування.

2. Високу частку неповнолітніх серед правопорушників, що зумовлює особливості у процедурних аспектах проведення слідчих (розшукових) дій і проведенні кримінального провадження.

3. Активне використання спеціальних знань під час досудового розслідування, зокрема для встановлення розміру заподіяної шкоди, дослідження знаряддя злочину та аналізу слідів на місці події.

4. Низький рівень компенсації матеріальних збитків постраждалим.

5. Специфічну обстановку в якій реалізуються дії особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, адже більшість із них скоюється у публічних місцях, що призводить до швидкої зміни слідової картини.

6. Рецидивізм, що вказує на обізнаність злочинців стосовно різноманітних аспектів кримінальної процесуальної діяльності.

7. Груповий характер вчинення.

8. Використання як знаряддя учинення зброї та боєприпасів.

9. Вразливість потерпілих, що вказує на підвищений ризик зазнання шкоди, ускладнює доступ до захисту та знижує здатність ефективно брати участь у розслідуванні [62, с. 551].

Сукупність цих ознак засвідчує, що проблема протидії корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням залишається надзвичайно актуальною, особливо в умовах воєнного стану та в контексті формування безпекового середовища в країні. Однак ефективна протидія таким злочинам має включати не лише посилення кримінальної відповідальності, а й

удосконалення науково обґрунтованих методик розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, вироблення апробованого алгоритму нейтралізації протидії розслідуванню, що вчиняється під час їх розслідування та судового розгляду. Це, своєю чергою, сприятиме досягненню цілей кримінального провадження та зниженню рівня рецидивної злочинності.

Термін «протидія розслідуванню злочинів» почав активно використовуватися в криміналістичній літературі наприкінці XIX століття. Першим, хто звернув увагу на це явище, був всесвітньо відомий криміналіст Ганс Гросс. У своїй праці «Керівництво для судових слідчих, чинів загальної й жандармської поліції та інших» він не лише детально описав особливості вчинення злочинів, а й проаналізував типові методи їх приховування. Серед таких способів злочинці використовували зміну зовнішності, надання неправдивих показань, імітацію хвороб та інші засоби введення слідства в оману [102]. Авторський внесок Г. Гросса, як слушно вказують вчені, полягає у визначенні сукупності методів виявлення, подолання та використання спеціальних знань про злочинну діяльність у слідчій практиці [46, с. 4].

У теорії української криміналістики окремі аспекти протидії розслідуванню та її припинення переважно почали досліджувати вчені у 60-х рр. XX ст. Увагу дослідженню цьому явищу приділяли В. Бахін, В. Берназ, А. Волобуєв, В. Гончаренко, А. Іщенко, Н. Карпов, В. Колмаков, В. Коновалова, В. Корж, В. Кузьмічов, Ф. Сокиран, В. Тертишнік, М. Шумило та ін. Внесок цих науковців полягає в осмисленні сутності протидії розслідуванню. Також розвиток тогочасних наукових досліджень полягав у відшуканні ефективних засобів протидії корисливо-насильницькій злочинності. Саме цей напрям кримінально-протиправної діяльності впродовж тривалого часу залишався чинником, що унеможлилював побудову безпекового середовища Української радянської соціалістичної республіки.

У 90-х роках XX століття корисливі мотиви злочинців, що вдавалися до насильства, відігравали ключову роль у кривавому перерозподілі власності. Вони здійснювали гучні напади та вбивства, залякували підприємців,

провокували збройні конфлікти між кримінальними угрупованнями та прокладали шлях своїм ватажкам до верхівки злочинного світу. Окрім цього, вони активно діяли в інтересах впливових фінансово-олігархічних кланів, сприяючи їхній боротьбі за контроль над прибутковими сферами та розширенням впливу [17, с. 6]. Детермінанти корисливо-насильницької злочинності того часу неодноразово ставали предметом дослідження українських вчених.

Питання вдосконалення кримінологічних засад запобігання злочинам знайшло доктринальне осмислення у працях науковців різних поколінь, у тому числі сучасного періоду. Значний внесок у розвиток цієї тематики зробили такі дослідники, як С. Албул, Ю. Антонян, М. Бабаєв, А. Бабенко, О. Бандурка, В. Батиргарєєва, В. Бесчастний, В. Василевич, М. Вербенський, А. Вознюк, В. Голина, Б. Головкін, Ю. Гурстієва, С. Денисов, О. Джужа, А. Долгова, В. Дрьомін, О. Дудоров, Г. Жаровська, А. Закалюк, А. Зелінський, В. Ємельянов, О. Кальман, І. Карпець, О. Кваша, М. Колодяжний, О. Користін, М. Корнієнко, О. Костенко, В. Кудрявцев, Н. Кулакова, О. Кулик, О. Литвак, О. Литвинов, В. Лунєєв, М. Мельник, В. Мисливий, Є. Назимко, А. Небитов, С. Нікітенко, Ю. Орлов, М. Підболячий, О. Рябчинська, А. Савченко, Є. Скулиш, М. Тацій, В. Тіщенко, В. Черней, В. Шакур, О. Шостко, С. Якимової, О. Яра, О. Ярмиш, Н. Ярмиш та інші.

Щодо криміналістів, то їх спроби осмислення проблематики протидії корисливо-насильницькій злочинності, також мали комплексний характер. Так, зокрема, окремі аспекти розслідування корисливо-насильницьких злочинів стали предметом дослідження А. Волобуєва (2002) [11], В. Олішевського (2005) [54], В. Тіщенка (2003) [81–83], А. Хірсіна (2006) [86] та багатьох інших. Пропонуємо зупинитися на положеннях деяких наукових праць задля розкриття стану наукової розробленості досліджуваної нами проблематики.

Дослідження методики розслідування розбійних нападів із проникненням у житло зробив Г. О. Чорний у своїй дисертації «Методика розслідування розбоїв з проникненням у житло» (1998). У цій роботі автор обґрунтував

необхідність розроблення ключових положень методики розслідування таких злочинів, визначив їхню криміналістичну характеристику та виокремив основні структурні елементи. Особливу увагу він приділив аналізу підготовчих дій злочинців, спрямованих на вчинення розбоїв, а також класифікації слідчих ситуацій, що виникають у процесі розслідування. На підставі цього вчений розробив практичні рекомендації щодо висування слідчих версій і сформував комплекс тактичних операцій. Окрім того, вчений запропонував систему профілактичних заходів, спрямованих на запобігання розбійним нападам на житло громадян [90].

У дослідженні В. Мельничка «Розслідування вимагання в сучасних умовах» (1998) проведено детальний аналіз внутрішньої класифікації цього виду злочину та розкрито криміналістичні особливості його окремих різновидів. Автор не лише ідентифікував ключові елементи, характерні для кожного типу вимагання, а й визначив кореляційні зв'язки між ними, що дозволило глибше дослідити механізми їхнього вчинення. Особливу цінність роботи становить розроблення типових слідчих ситуацій, які виникають на початковому етапі розслідування. На підставі цього автор запропонував ефективну систему організаційно-тактичних заходів і завдань для оптимального вирішення таких ситуацій [49].

Важливим також є дисертаційне дослідження Н. Яницької «Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження» (2000). Авторка на підставі системного аналізу обґрунтувала необхідність виокремлення двох вікових груп злочинців – 14-17 років і 18-28 років, що зумовлено відмінностями в їхньому фізичному, соціальному та психологічному розвитку. У дисертації сформульовано визначення групової корисливо-насильницької злочинності молоді з урахуванням сучасної криміногенної ситуації в Україні. Досліджено її стан, динаміку, структуру, територіальний розподіл та основні тенденції розвитку, а також визначено ключові напрями боротьби з цим явищем. Окрему увагу приділено вивченню позитивного зарубіжного досвіду протидії молодіжній корисливо-насильницькій

злочинності. Н. Яницька здійснила класифікацію детермінант цього виду злочинності та запропонувала комплексну систему заходів загального та спеціального запобігання таким злочинам [101].

Важливим у криміналістичному дослідженні корисливо-насильницької злочинності стало дисертаційне дослідження В. Тіщенка «Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів» (2003). У своїй роботі науковець визначив криміналістичний зміст поняття корисливо-насильницької злочинної діяльності, виокремив її основні структурні елементи, вказавши на їхню криміналістичну значущість та взаємозв'язки. Уперше було обґрунтовано необхідність класифікації цих злочинів як окремої сукупності та розроблення міжвидової методики їх розслідування.

Також В. Тіщенко вперше розробив криміналістичну характеристику корисливо-насильницької злочинної діяльності та створив її типові моделі залежно від форм насильницьких дій. Автор розвинув положення щодо обставин злочинної діяльності, що підлягають встановленню, визначив їхню методико-криміналістичну роль і розмежував це поняття з криміналістичною характеристикою злочинів. Суттєвим внеском у теорії вітчизняної криміналістики слід вважати і те, що вперше визначено типові вихідні слідчі ситуації у розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів. Вони були класифіковані за взаємозв'язками між подією злочину та:

- особою злочинця,
- особою потерпілого,
- предметом посягання.

На підставі цього науковець розробив тактичні завдання та визначив напрями розслідування, запропонував програму вирішення методико-криміналістичних завдань на початковому етапі слідства, залежно від характеру злочину та вихідних слідчих ситуацій. З огляду на комплексний підхід у цьому дослідженні, воно використовується як ключова складова методологічної бази для подальшого вивчення криміналістичних аспектів корисливо-насильницьких злочинів, зокрема тих, що вчиняються групами неповнолітніх, а також для

розроблення методики їхнього виявлення та розслідування [81]. Слід зауважити, що у злочинній діяльності, як визначив учений, характерним є намагання злочинців уникнути відповідальності і безперешкодно її продовжувати. Формами уникнення від відповідальності, як він зауважив, є: «а) діяльність з приховування злочинів; б) діяльність, пов'язана з ухиленням від розслідування; в) діяльність з протидії розслідуванню» [81, с. 22–23].

У дослідженні В. Варцаби «Розслідування злочинів організованих груп (тактико-психологічні основи)» (2003) розкрито психологічні аспекти вчинення злочинів у групі та визначено характерні особливості злочинної групової поведінки. Автором проведено глибокий аналіз організованих злочинних угруповань, окреслено їх ключові ознаки та запропоновано класифікацію. Окрему увагу приділено встановленню системи взаємозв'язків усередині таких формувань, а також особливостям ієрархічної структури в різних видах злочинних груп. Уперше здійснено комплексний аналіз психологічного механізму функціонування організованих злочинних угруповань, що дозволило виділити його характерні риси. Автор також розглянув криміналістичну характеристику злочинів, скоєних організованими групами, та запропонував науково обґрунтовані методи виявлення ознак таких злочинів. Також В. Варцаба визначив особливості планування розслідувань злочинів, учинених організованими групами, та вперше запропонував систему типових слідчих версій. Окрім цього, автор окреслив специфіку застосування спеціальних знань у процесі розслідування та сформулював типовий комплекс судових експертиз, які є найбільш актуальними для цієї категорії злочинів [7].

Основи виявлення та розслідування корисливо-насильницьких злочинів розкрито в роботі Ю. Кричуна (2005). У цій роботі вченим уточнено криміналістичну класифікацію корисливо-насильницької діяльності та досліджено її криміналістичну характеристику. Автор запропонував систему організації пошукової діяльності, спрямованої на виявлення ознак таких злочинів, а також розглянув тактичні особливості їх виявлення. Науковець визначив типові слідчі ситуації початкового та наступного етапів розслідування

корисливо-насильницьких злочинів, сформулював відповідні тактичні завдання та розглянув питання взаємодії слідчих та оперативних підрозділів у розкритті таких правопорушень. Важливим досягненням роботи стало обґрунтування напрямів подальшого етапу розслідування корисливо-насильницьких злочинів з урахуванням ключових завдань, що дозволяє більш ефективно організувати криміналістичний процес і підвищувати ефективність правоохоронної діяльності [43].

Особливу увагу варто приділити дисертаційному дослідженню А. Хірсіна «Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності» (2006), у якому розкрито поняття та сутність методів розслідування злочинів. Автор уперше розробив типову модель корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності та визначив напрями її практичного застосування. У межах дослідження виокремлено фази функціонування таких злочинних угруповань, що дозволило встановити їхню циклічність. Науковець запровадив новий підхід до типізації слідчих версій початкового етапу розслідування та запропонував криміналістичну програму для ефективного розслідування корисливо-насильницьких злочинів, учинених організованими групами. Він також визначив особливості організації та тактики проведення слідчих дій у справах цієї категорії. Окрему увагу в роботі приділено перспективним формам взаємодії слідчих із оперативними підрозділами під час розслідування організованої злочинної діяльності. Дослідження включає аналіз зарубіжного досвіду протидії подібним злочинам і містить пропозиції щодо його адаптації до національної правоохоронної практики [86].

У дослідженні Г. Щербакової «Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян» (2006) розкрито широкий спектр теоретичних і практичних питань, пов'язаних із початковим етапом розслідування розбійних нападів, скоєних із метою незаконного заволодіння приватним майном громадян. Спираючись на сучасні наукові напрацювання криміналістів, аналіз слідчої практики та статистичні дані МВС

України, авторкою визначено криміналістичні особливості цього виду злочинів, окреслено їх ключові елементи та взаємозв'язки між ними. Розглянуто структуру й основні аспекти початкового етапу розслідування розбоїв, виявлено типові слідчі помилки та запропоновано шляхи їх усунення. Детально проаналізовано поняття, зміст і структуру слідчої ситуації, класифіковано її типові варіанти, що можуть виникати на початковій стадії розслідування розбійних нападів. Розроблено практичні рекомендації для оптимізації реагування на такі ситуації та підвищення ефективності процесу розкриття і розслідування цих злочинів [95].

Не можна оминати увагою і положення, сформульовані в роботі М. Проценка «Особливості розслідування злочинів, учинених організованими групами, у криміналістичній методиці» (2006). У дослідженні проаналізовано історичний розвиток концепції організованої злочинності та методів боротьби з нею, а також її відображення в криміналістичній методиці. Автор дослідив, яким чином ознаки організованості злочину впливають на механізм його вчинення та предмет доказування у кримінальних провадженнях. Науковець визначив перелік і зміст елементів предмета доказування, які зумовлені фактом вчинення злочину організованою групою, і проаналізував їхній вплив на постановку завдань розслідування. Також ним розглянуто специфіку встановлення ознак організованої злочинної діяльності та їхню роль у формуванні слідчих версій. Автор сформулював конкретні пропозиції щодо використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в процесі доказування обставин злочину, учиненого організованою групою. Окрім цього, він визначив перелік типових тактичних завдань, які виникають під час таких розслідувань, і розробив тактичні операції для їх вирішення, деталізувавши їхній зміст і місце в структурі криміналістичних методик [65].

Методику розслідування розбійних нападів на банківські установи розробив В. Оперук (2010) [55], на водіїв автотранспортних засобів – О. Терещук (2011) [80]. У цей же час М. Яковенко (2011) і В. Галаган (2013) досліджували специфіку розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв

минулих років [15; 99]. На важливості використання можливостей інформаційних ресурсів у розслідуванні розбійних нападів наголошено в роботі С. Круля (2013) [44].

Не можна оминати увагою і дослідження А. Патики «Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів» (2011). Автором проаналізовано історичний розвиток та еволюцію співпраці між цими підрозділами, а на підставі дослідження й узагальнення законодавчої бази, що регулює процес розкриття та розслідування майнових злочинів, він дійшов висновку про наявність низки проблем, які ускладнюють взаємодію між слідчими й оперативними підрозділами. Проведено систематизацію наукових даних щодо специфіки їхньої співпраці під час розслідування таких правопорушень, як крадіжки, грабежі, розбійні напади та шахрайство. Сформульовано ключові поняття, зокрема: «співпраця», «взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів у процесі розкриття та розслідування майнових злочинів», а також «оптимізація механізмів їхньої взаємодії у зазначеній сфері» [57].

У дослідженні О. Сіренка «Криміналістична характеристика крадіжок, грабежів та розбійних нападів, вчинених неповнолітніми» (2012 р.) розглянуто загальні підходи до розслідування корисливих злочинів, скоєних неповнолітніми. Зокрема, проаналізовано способи й умови вчинення крадіжок, грабежів і розбійних нападів цією категорією осіб, здійснено їхню класифікацію за способом реалізації злочинного наміру. Окрему увагу приділено характеристиці неповнолітніх правопорушників, а також специфіці їхніх жертв. Окрім того, автором досліджено ключові аспекти криміналістичної профілактики таких злочинів, що сприяє розробці ефективних заходів запобігання правопорушенням серед неповнолітніх [74].

У 2014 р. в умовах збройної агресії проти України, проявів сепаратизму, спроб створення терористичних угруповань, а також значного збільшення обігу засобів ураження, зокрема з району проведення Операції об'єднаних сил, спостерігається зростання рівня особливо тяжких злочинів. Вони вчиняються у

складі злочинних угруповань, часто із застосуванням вогнепальної зброї, мають тісний зв'язок із корупцією та кримінальним середовищем, зокрема так званими «злочинцями в законі». Корисливо-насильницька злочинність та особи, що її координують, формують в Україні типове для пострадянських держав кримінальне середовище. Воно відзначається наявністю власних кодексів поведінки, усталених традицій, високим рівнем організованості, ієрархічності, закритості та конспірації. Ослаблення контролю за державним кордоном, політичні протистояння та затримки у впровадженні реформ у правоохоронній сфері суттєво ускладнюють роботу органів правопорядку, позбавляючи їх дієвих механізмів протидії з корисливо-насильницькою злочинністю та поширенням впливу кримінальних структур. У зв'язку з цим офіційна статистика, яка демонструє зниження рівня зареєстрованої організованої злочинності, не відображає реальної ситуації. Насправді вона свідчить про неконтрольовану інституційну експансію злочинного середовища, що дедалі більше впливає не лише на суспільну свідомість, а й на політичні, економічні, культурні та соціальні процеси в державі [73].

У цей період захищено дисертаційні дослідження Б. Бистрицького (2016), Р. Герцика (2021), О. Завадського (2014), Р. Залозного (2021), І. Калімбета (2017), А. Костири (2014), М. Остапчука (2015), Ю. Шевченко (2014), Ю. Шульги (2019), О. Ягольника (2020) та ін.

Дослідження О. Завадського «Методика розслідування розбійного нападу, вчиненого організованою групою» (2014 р.) присвячене аналізу ключових елементів цих злочинів і взаємозв'язків між ними. У роботі розглянуто слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування розбійних нападів, учинених організованими групами, визначено оптимальні дії слідчого для їх вирішення. Автором детально висвітлено правила формування та перевірки слідчих версій, а також особливості планування розслідування зазначених кримінальних правопорушень. Окрему увагу приділено тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій, що сприяє ефективному документуванню та розкриттю

цих злочинів [26].

У монографії М. Остапчука «Методика розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми» (2015 р.) проведено аналіз наукових підходів до дослідження даної категорії злочинів. У ній сформульовано визначення криміналістичної характеристики таких правопорушень та виокремлено її основні елементи. Також автор систематизував типові слідчі ситуації, що виникають на початковому та подальшому етапах досудового розслідування, на підставі яких розроблено програму його проведення. Окрему увагу приділено питанням криміналістичного забезпечення розслідування, зокрема описано тактичні операції, методичні рекомендації щодо організації й проведення слідчих (розшукових) дій, а також використання спеціальних знань. Водночас аналіз змісту монографії свідчить про те, що її емпірична база ґрунтується на матеріалах слідчої практики, сформованої відповідно до КПК України 1960 року, що може не повністю відповідати сучасним вимогам [56].

А. Костира основною метою свого дослідження вбачав усебічний аналіз наукових і методичних засад організації та тактики розслідування розбійних нападів на інкасаторів. У дисертації ним розглянуто особливості організації цього процесу та тактичні аспекти його проведення. Також проаналізовано сучасний стан наукових досліджень, присвячених розслідуванню таких злочинів, а також детально вивчено елементи їх криміналістичної характеристики. Автором уточнено об'єкт злочинного посягання, способи й умови вчинення розбійних нападів на інкасаторів, а також специфіку їх слідчої картини. Окрему увагу ним приділено аналізу типових слідчих ситуацій, побудові слідчих версій і плануванню розслідування, що сприятиме підвищенню ефективності виявлення та документування цих злочинів [37].

Вагомі положення в контексті протидії корисливо-насилницькій злочинності визначено у навчально-методичному виданні В. Бондара, А. Солодовнікова та Є. Дехтярьова «Розслідування розбоїв, вчинених організованими групами» (2014), в якому авторами неодноразово згадувалося про протидію розслідуванню, яка чиниться окремими учасниками злочинних

угруповань, однак комплексно це питання вченими розкрито не було [6].

У розроблення проблематики досудового розслідування грабежів і розбійних нападів здійснив також П. Кравчук, який досліджував специфіку використання спеціальних знань у межах цієї проблематики (2015). Дисертаційне дослідження автора присвячене актуальним питанням застосування спеціальних знань, як ключового компонента методики розслідування грабежів і розбоїв. У роботі здійснено аналіз наукових підходів до цієї проблематики, розкрито сутність і значення спеціальних знань у процесі розслідування зазначених злочинів. Автором визначено роль і напрями використання трасологічних досліджень під час розслідування грабежів і розбоїв. Комплексно розглянуто практичні аспекти дослідження зброї, вибухових пристроїв і їхніх слідів у кримінальному провадженні. Також вченим проаналізовано сучасні можливості вивчення матеріалів, речовин і виробів для встановлення обставин злочину. Окрему увагу ним приділено вдосконаленню застосування судово-медичних досліджень у розслідуванні грабежів і розбоїв, розроблено криміналістичні рекомендації щодо ефективного використання психологічних і судово-психіатричних досліджень у кримінальному провадженні, окреслено перспективні напрями вдосконалення одорологічних досліджень у контексті розслідування цих злочинів [38].

У межах окресленого предмету дослідження заслуговує на увагу наукова праця Б. Бистрицького «Розслідування грабежів, учинених неповнолітніми» (2016). У своїй роботі автор надав детальну криміналістичну характеристику грабежів, скоєних неповнолітніми, систематизувавши основні структурні елементи цього виду злочину. Він проаналізував способи їх учинення, механізм слідоутворення, а також особливості особи як злочинця, так і потерпілого. Автор визначив типові слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування, та розробив перелік основних версій, які слідчий може висувати під час розслідування. Особливо цінним для нашого дослідження є розроблені науковцем рекомендації щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій у таких кримінальних провадженнях [4].

Ціль щодо дослідження проблематики криміналістичного дослідження корисливо-насильницької злочинності поставив перед собою І. Калімбет. Авторський внесок у теорію криміналістики полягає у розробленні класифікації злочинних груп неповнолітніх корисливо-насильницької спрямованості за: 1) способом формування; 2) способами управління; 3) формами взаємозв'язків із організованими злочинними угрупованнями дорослих. Також вченим виокремлено сприятливі та несприятливі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, визначено систему завдань та алгоритмів їх вирішення для кожної з них; охарактеризовано організаційно-тактичні особливості проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів цієї категорії. Окрім цього, здійснено криміналістичний аналіз корисливо-насильницької злочинної діяльності неповнолітніх у частині класифікації способів вчинення нападів і характеристики особи злочинця. Набули розвитку положення щодо організаційно тактичної взаємодії під час розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх, рекомендації щодо організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду та допиту) під час розслідування, у частині уточнення їх мети, конкретизації функцій учасників [30].

Роботу Ю. Шульги присвячено криміналістичному аналізу початкового етапу розслідування розбійних нападів, скоєних із проникненням у житло. У дослідженні розглянуто криміналістичну характеристику цих злочинів, включаючи їх основні елементи та закономірності. Особливу увагу авторкою приділено організаційно-тактичним засадам початкового етапу розслідування, зокрема порядку проведення окремих гласних і негласних слідчих (розшукових) дій. Також нею проаналізовано можливості використання спеціальних знань у процесі розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень [94].

У дисертації О. Ягольника здійснено всебічний аналіз правових, теоретичних та організаційно-тактичних аспектів криміналістичного забезпечення розслідування розбійних нападів на інкасаторів з урахуванням

норм кримінального процесуального законодавства 2012 р. (з оновленнями станом на 2020 р.). Автором визначено специфіку таких злочинів і розроблено структуру їх криміналістичної характеристики, зокрема, охарактеризовано об'єкт злочинного посягання, способи вчинення, обстановку, слідову картину та типові риси осіб, причетних до цих правопорушень. Окрім цього, окреслено особливості тактико-криміналістичного супроводу проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій у рамках розслідування цих злочинів. Досліджено форми залучення спеціальних знань у таких випадках [98].

О. Яковіна присвятив свою дисертацію дослідженню процесуальних, організаційних і тактичних положень розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. У його дослідженні охарактеризовано елементи криміналістичної характеристики цієї групи кримінальних правопорушень, типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування, а також слідчі версії початкового етапу розслідування. Також ним досліджено тактику проведення огляду місця події, допиту потерпілих, свідків і підозрюваних, а також інших слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної групи [100].

Дисертація Р. Герцика присвячена комплексному дослідженню тактики судового розгляду корисливо-насильницьких злочинів (2021). У роботі автором проаналізовано генезу судової тактики як криміналістичної категорії. Спираючись на наукові підходи, дисертант дійшов висновку, що судова тактика корисливо-насильницької злочинності є комплексним утворенням, яке включає тактику обвинувачення, тактику захисту та тактику суду (судді), що поєднує їх між собою. Окрім цього, враховується тактика участі інших учасників процесу, зокрема потерпілого та підсудного. На підставі проведеного аналізу автором запропоновано уточнене визначення понять «тактика судового розгляду» та «методика судового розгляду» у кримінальних провадженнях. Виокремлено основні чинники, що впливають на обрання тактики судового розгляду у справах щодо корисливо-насильницьких злочинів, а також розглянуто

особливості застосування криміналістичних знань під час судового процесу [16].

У роботі Р. Залозного здійснено всебічне дослідження правових, теоретичних та організаційно-тактичних аспектів криміналістичного забезпечення розслідування розбійних нападів на водіїв автотранспортних засобів. Надано ґрунтовну характеристику цих злочинів, розроблено структуру їх криміналістичної характеристики, включаючи аналіз об'єкта злочинного посягання, способів скоєння, обстановки, слідової картини, типових особливостей злочинців. Автором розглянуто проблемні питання, що виникають при виявленні й ініціюванні досудового розслідування у справах про розбійні напади на водіїв. Визначено типові слідчі ситуації та сформульовано основні напрями розслідування. Досліджено можливості взаємодії слідчих із оперативними підрозділами й іншими органами, залученими до процесу розслідування. Окреслено особливості тактико-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій у контексті розслідування цих злочинів. Проаналізовано форми використання спеціальних знань як способу підвищення ефективності розслідування [28].

Ураховуючи вагому суспільну небезпеку корисливо-насильницької злочинності вчені постійно вдаються до відшукування ефективних способів протидії їм. Однак майже жодне дослідження не містить конкретних розробок про способи протидії розслідуванню й апробовані методи нейтралізації протидії, що чиниться під час розслідування та судового розгляду корисливо-насильницьких злочинів. Тому вважаємо за потрібне дослідити як відбувався розвиток вузькогалузевих досліджень, спрямованих саме на дослідження такого явища як протидія розслідуванню.

Серед українських науковців кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти протидії розслідуванню злочинів стали предметом досліджень В. Бахіна, В. Берназа, А. Волобуєва, В. Гончаренка, А. Іщенка, Н. Карпова, В. Коновалової, В. Корж, В. Кузьмічова, Ф. Сокирана,

В. Тертишніка, М. Шумила та ін.

На рівні дисертаційних досліджень окреслені аспекти вивчали Р. Шехавцов (2003), О. Александренко (2004), Б. Щур (2005), І. Грицюк (2012), О. Ромців (2016), Р. Мудрецький (2019), М. Чесакова (2019), В. Піддубний (2020), В. Плетенець (2021) та інші вчені.

Р. Шехавцов у своєму дослідженні проаналізував витoki й еволюцію криміналістичного вчення щодо протидії розслідуванню злочинів і методів її подолання. Автором визначено основні форми, способи та суб'єкти такої протидії. Також особливу увагу приділено нормативно-правовим аспектам боротьби з протидією розслідуванню, зокрема у випадках приховування інформації про вимагання, учинене організованими злочинними угрупованнями, та осіб, причетних до нього. Також вченим розглянуто випадки незаконного втручання в процес розслідування шляхом впливу на прийняття рішень або проведення слідчих дій, що суперечать процесуальним нормам [92].

О. Александренко у своєму дослідженні дійшла висновку, що в сучасних умовах протидія розслідуванню є невід'ємною складовою злочинної діяльності, яка сприяє її тривалому та безпечному існуванню. Виявлено недоліки у використанні наявних тактичних методів подолання такої протидії, обґрунтовано необхідність їх розширення, зокрема через запровадження нових, у тому числі нетрадиційних, засобів. Запропоновано основні напрями їх застосування. Визначено актуальність створення цілісної системи заходів для протидії таким проявам та окреслено ключові напрями діяльності державних органів щодо її розроблення. Подальшого розвитку у дисертаційному дослідженні авторки набули уявлення про сутність і зміст протидії розслідуванню, а також запропоновано авторське визначення цього правового явища. Аргументовано необхідність створення окремого криміналістичного вчення, присвяченого вивченню засобів і методів подолання такої протидії, що забезпечить комплексний та всебічний аналіз проблеми. Також вченою проведено систематизацію й узагальнено види та форми протидії розслідуванню, запропоновано авторську класифікацію цих явищ.

Сформульовано теоретичні засади та практичні рекомендації щодо застосування організаційних і тактичних заходів для ефективного подолання протидії в процесі розслідування злочинів [1].

Б. Щур у своїй науковій праці окреслив ключові принципи тактики подолання протидії розслідуванню злочинів, скоєних організованими злочинними групами. Видатний криміналіст провів детальний аналіз основних форм такої протидії, зокрема, корупційних схем, приховування злочинів, маніпуляцій із засобами масової інформації, фальсифікації доказів, надання неправдивих свідчень, а також застосування погроз і фізичного насильства. Визначила специфіку використання цих методів у межах злочинної діяльності злочинних угруповань. На підставі узагальнених даних вчений визначив пріоритетні напрями тактичного усунення протидії розслідуванню. Зокрема, запропонував заходи щодо збереження слідчої таємниці, запобігання можливим помилкам та викриття неправдивих показань. Окрему увагу приділив впливу тактичних недоліків на ефективність розслідування. Також сформулював рекомендації щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства [96].

І. Грицюк перед собою поставив мету дослідити закономірності та тенденції розвитку протидії розслідуванню злочинів у сфері оподаткування як елемента злочинної діяльності, а також обґрунтував і розробив рекомендації щодо вдосконалення діяльності сектору безпеки в умовах протидії розслідуванню злочинів досліджуваної групи. Проведені наукові розвідки дозволили вченому розкрити генезу поняття протидії розслідуванню злочинів у сфері оподаткування, визначити та згрупувати типові форми та способи протидії розслідуванню злочинів у сфері оподаткування; обґрунтувати доцільність доповнення чинного та нового КПК України положеннями, які б унеможливили обвинуваченого протидіяти встановленню істини при розслідуванні злочини у сфері оподаткування шляхом застосування фізичного або психічного насильства до осіб, які володіють доказовою інформацією по справі [18].

Свою чергою О. Ромців запропонувала авторське визначення поняття протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності, узагальнила обставини, що впливають на результати подолання протидії під час розслідування цих злочинів, охарактеризувала процес подолання протидії злочинам досліджуваного нею виду. Також внесок авторки полягає у формулюванні низки пропозицій щодо змін і доповнень до нормативно-правових актів [69].

Одним із перших комплексних досліджень, присвячених подоланню протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях, є дисертаційна робота Р. Мудрецького (2019). Вчений розглядає протидію в кримінальному провадженні як форму конфліктної поведінки, спрямовану на перешкодження виконанню завдань кримінального судочинства. На думку Р. Мудрецького, протидія судовому розгляду охоплює як протиправні, так і неумисні дії або бездіяльність з боку учасників кримінального процесу чи інших осіб. Крім того, вона включає зовнішні, свідомо створені негативні фактори, які можуть заважати здійсненню справедливого, неупередженого та незалежного судового розгляду і ухваленню законного, обґрунтованого рішення [51].

В. Піддубний дослідив проблематику подолання протидії розслідуванню злочинів економічної спрямованості. Автором наголошено на необхідності застосування правових та організаційних основ для подолання протидії під час розслідування економічних злочинів. Він узагальнив, що підрозділи Національної поліції України у своїй діяльності керуються «Конституцією України, міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, Кримінальним процесуальним кодексом та іншими законами України, актами Президента України, постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, постановами Кабінету Міністрів України, а також наказами МВС України й іншими нормативно-правовими актами». Тобто саме окреслені законодавчі акти віднесені до тих, що визначають правові основи для подолання протидії. Крім того, вченим підкреслено важливість врахування тактичних завдань розслідування для

обрання оптимальних форм і методів протидії [58, с. 137].

В. Плетенець здійснив системний аналіз і визначив ключові складові криміналістичного забезпечення подолання протидії досудовому розслідуванню. Текстуальний аналіз його монографії дозволяє зробити висновок, що вчений трактує протидію досудовому розслідуванню як систему умисних дій (рідше – бездіяльності) з боку протидіючої сторони, спрямованих на ускладнення або унеможливлення виконання завдань кримінального провадження. Важливим внеском вченого є проведений аналітичний огляд правових та організаційних засад криміналістичного забезпечення подолання протидії. Крім того, він розробив змістовні компоненти тактико-криміналістичного забезпечення боротьби з такими явищами та визначив основні напрями підвищення ефективності заходів щодо нейтралізації протидії досудовому розслідуванню [59].

Окремі аспекти протидії розслідуванню різних видів і груп кримінальних правопорушень також розглядали А. Волобуєв, В. Гусєва, С. Книженко, С. Князєв, М. Костенко, Г. Чорний, П. Лепісевич, М. Курляк, В. Лисиченко, В. Ортинський, В. Павліченко, О. Пчеліна, Т. Савчук, М. Семенишин, Р. Степанюк, О. Федосова й інші вчені.

Отже, комплексні дослідження протидії розслідуванню, способів її нейтралізації вчені розпочали проводити наприкінці 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Водночас попри усвідомлення вагомого рівня суспільної небезпеки корисливо-насильницької злочинності, вчені здебільшого спрямовували свої зусилля в напрямі розроблення окремих криміналістичних методик, оминаючи при цьому такий важливий напрям як розроблення заходів щодо подолання протидії розслідуванню цієї групи кримінальних правопорушень.

Вважаємо, що можливо виокремити етапи становлення наукового знання про протидію розслідуванню корисливо-насильницьких. Їх ми можемо представити таким чином:

1. Довоєнний період (до 1940-х років): характеризується формуванням

початкових уявлень про перешкоди в діяльності слідчого без окремого теоретичного осмислення поняття «протидія». Вивчення велося на рівні емпіричних спостережень і практичного досвіду.

2. Класичний етап (1950–1970-ті роки): у цей період відбулися перші наукові спроби осмислити злочинну поведінку як об'єкт криміналістичного вивчення. З'являються поодинокі згадки про перешкоджання розслідуванню, але протидія ще не виокремлена як самостійне явище.

3. Інституалізаційний етап (1980–1990-ті роки): відбувається закріплення проблематики протидії у науковому дискурсі, зокрема в межах досліджень організованої злочинності, оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та криміналістики.

4. Методологічно-концептуальний етап (кінець 1990-х – початок 2000-х): розробляються перші концепції нейтралізації протидії розслідуванню, з'являються спроби класифікації форм протидії, розпочалося формування понятійно-категоріального апарату.

5. Прикладний аналітико-синтетичний етап (2010–2020 рр.): посилюється увага до криміналістичних аспектів протидії, розробляються тактичні прийоми та алгоритми в умовах активного спротиву. Протидія розглядається як чинник, що впливає на ефективність досудового розслідування, формується теорія типових тактичних операцій.

6. Сучасний інтегративно-інноваційний етап (з 2020 року і дотепер): характеризується системним підходом до аналізу протидії як складного міждисциплінарного явища. Формується запит на розроблення комплексних рекомендацій до єдиної методики нейтралізації протидії розслідуванню.

1.2 Поняття і сутність криміналістичної характеристики протидії під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень

Насильницьке заволодіння матеріальними цінностями є одним із найдавніших способів незаконного збагачення. У кримінально-правовій науці для позначення цього явища використовується термін «корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення». Аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора України свідчить, що такі злочини продовжують займати значну частку в загальній структурі облікованих кримінальних правопорушень. Це зберігається навіть за умов воєнного стану, попри те, що законодавство передбачає посилення відповідальності за низку злочинів проти власності.

Під час розслідування протидія так само звична, як і порушення ustalених суспільних норм. Оскільки метою кримінального переслідування є притягнення особи до відповідальності, цей процес неминуче супроводжується конфліктом. Як зазначається в юридичній літературі, конфліктні ситуації з різним рівнем протистояння сторін є поширеним явищем у слідчій практиці [18, с. 23], особливо у справах, що стосуються тяжких злочинів, які характеризуються значним рівнем суспільної небезпеки. Йдеться, зокрема, про правопорушення, пов'язані з діяльністю організованих злочинних угруповань, котрі переслідують мету незаконного збагачення.

У наукових джерелах зазначається, що робота слідчого є своєрідним процесом дослідження, який за своєю природою включає інтелектуальне напруження, мотиваційну й емоційну боротьбу. У цій боротьбі слідчий стикається зі злочинцями, організованими угрупованнями й іншими зацікавленими особами [93, с. 14]. Якщо така боротьба виходить за межі законного захисту правової позиції сторони захисту, її можна розглядати як чинення опору розслідуванню.

Слово «протидія» в своєму первинному значенні означає дії, спрямовані

на запобігання або нейтралізацію іншої дії [75]. Із розвитком криміналістики поняття «протидія розслідуванню» зазнало трансформації: від звичайного приховування злочинів до системного впливу, який перешкоджає виконанню завдань досудового розслідування та кримінального провадження в цілому.

Протидія розслідуванню є складним завданням криміналістичної тактики, ефективне вирішення якого можливе лише за умови комплексного використання напрацювань і методів усіх наук кримінально-правової сфери. Зміст цього явища змінюється залежно від конкретної ситуації, ураховуючи характер злочину, обставини слідчої діяльності та сукупність дій, спрямованих на ускладнення або унеможливлення розслідування. Перш ніж детально розглянути способи виявлення та припинення таких дій на етапі розслідування корисливо-насильницьких злочинів, важливо звернути увагу на ключові аспекти цієї проблематики, які досі залишаються предметом наукових дискусій.

Незважаючи на багаторічну увагу науковців до проблеми протидії розслідуванню та способів її подолання, деякі аспекти, зокрема, понятійно-термінологічний апарат цього криміналістичного напрямку, залишаються дискусійними й потребують подальшого уточнення. Саме тому вважаємо за доцільне детальніше дослідити це питання.

В. Кузьмічов, аналізуючи природу, принципи та криміналістичні методи й засоби слідчої роботи, визначив подолання протидії розслідуванню злочинів як один із ключових напрямів діяльності слідчих. Основна мета цього процесу – компенсувати або нейтралізувати несприятливі умови та перешкоди, що ускладнюють встановлення істини у кримінальному провадженні [45, с. 9–10].

Дослідження комплексних наукових праць українських вчених, що стосуються проблем протидії розслідуванню та способів її нейтралізації, свідчить про те, що у науковому середовищі використовуються різні терміни для позначення однакових правових явищ. Що ж до трактування поняття «протидія», то його, наприклад, О. Александренко визначає як одну з форм злочинної діяльності [2, с. 23–24]. Разом із цим, існують і альтернативні підходи щодо розуміння дефініції поняття «протидія розслідуванню».

Так, І. Завидняк зазначає, що протидія розслідуванню та приховуванню злочинів є окремими формами ухилення винних осіб від юридичної відповідальності. При цьому приховування злочину відбувається ще до його виявлення, тоді як протидія починається після встановлення факту кримінального правопорушення та внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) [27, с. 161]. Окрім цього І. Завидняк вказує, що підозрюваний може реалізовувати певні прийоми, спрямовані на знищення та фальсифікацію речових доказів, а також використовує формулювання «засіб протидії розслідуванню». Таким чином поняття прийом і засіб авторкою використовуються як синонімічні, і додатково нею не розрізняються засоби, які використовуються як форми протидії та засоби, які реалізуються як спосіб нейтралізації застосованої протидії.

В. Плетенець у своїй монографії визначає протидію досудовому розслідуванню як систему умисних дій або бездіяльності протидіючої сторони, спрямовану на ускладнення або навіть унеможливлення реалізації завдань кримінального провадження [59, с. 368–369]. Тобто автор підтримує позицію про можливість реалізації протидії розслідуванню і в умисній формі, і у різних формах бездіяльності.

В. Гусєва, розглядаючи протидію як синонім перешкоди, що означає «перепону, яка заважає руху або здійсненню певних дій» [8, с. 935], зазначає, що під цим поняттям слід розуміти умисні дії, спрямовані на протидію іншій дії, які ускладнюють або блокують законну діяльність слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень [20, с. 345]. Таким чином, авторка зосередилася на цілях протидії у сформульованому визначенні.

О. Ромців підходить до цього питання з точки зору соціальної діяльності, розглядаючи протидію як систему методів приховування інформації про злочини, що застосовуються посадовими особами, а також як розроблення ними тактичних прийомів впливу на слідчого з метою завадити повному, всебічному та об'єктивному розслідуванню злочинів [70, с. 177].

На нашу думку, використання категорії «соціальна діяльність» для

позначення протидії розслідуванню є певною мірою необґрунтованим. Хоча протидія дійсно здійснюється окремими представниками соціуму, її цілі кардинально відрізняються від загальних завдань соціальної діяльності. Ми спираємося на концепцію системних методів третього покоління, згідно з якими соціальна діяльність – це процес системної реалізації соціуму як цілісної системи, що має усвідомлений характер для суб'єкта дії та проявляється у формі громадянської ініціативи й самоорганізації [31, с. 118].

Отже, більш логічним є твердження, що протидія розслідуванню належить до категорії злочинної діяльності, яка, у свою чергу, є соціальним явищем із негативними наслідками. У цьому контексті частково погоджуємося з визначенням В. Піддубного, який характеризує протидію як «самостійне негативне соціальне явище, сутність якого складають активні заходи наступального характеру, що перешкоджають розслідуванню та судовому розгляду кримінальних проваджень» [58, с. 201]. Водночас, не заперечуючи проти такого підходу, варто зазначити, що протидія може здійснюватися не лише у формі активних дій, а й шляхом бездіяльності. До форм протидії, що виражаються у бездіяльності, можна віднести відмову від надання показань, ненадання необхідної інформації, ігнорування виклику до слідчих органів, приховування підозрюваного від досудового розслідування тощо.

Аналізуючи різні наукові підходи до визначення сутності протидії розслідуванню, можна дійти висновку, що вона здебільшого трактується як один із різновидів злочинної діяльності. Однак важливо враховувати, що таке формулювання може вказувати на її обов'язкову протиправність або на певне коло осіб, які її здійснюють. Насправді ж протидія розслідуванню може чинитися як безпосереднім суб'єктом кримінального правопорушення, так і третіми особами.

Щодо ознаки «злочинності» протидії, слід зазначити, що не всі її форми мають протиправний характер. Наприклад, коли підозрюваний відмовляється надавати показання відповідно до статті 63 Конституції України, він реалізує своє право на захист, що є законним способом відстоювання своєї правової

позиції.

Ураховуючи викладене, пропонуємо визначати протидію розслідуванню кримінальних правопорушень як сукупність дій або бездіяльності, здійснюваних протидіючим суб'єктом з метою ускладнення чи унеможливлення реалізації окремих тактичних завдань кримінального провадження або його цілей у цілому.

Ще одним важливим дискусійним аспектом у сфері понятійно-термінологічного апарату є визначення категорій, що описують дії протидіючого суб'єкта та заходи, спрямовані на їхню нейтралізацію. Зокрема, Б. Щур застосовує терміни «прийом», «метод» і «засоби протидії» для позначення дій, які реалізують особи, зацікавлені в результатах розслідування [96].

О. Александренко зазначає, що для нейтралізації протидії розслідуванню можуть застосовуватися «спеціальні заходи подолання, які перебувають у компетенції правоохоронних органів, а також заходи», що проводяться за участі державних інституцій та громадянського суспільства [2, с. 78–79]. Таким чином, авторка використовує термін «захід», класифікуючи такі дії за критерієм суб'єкта, уповноваженого на їх реалізацію.

М. Чесакова наголошує, що особи, які чинять протидію, застосовують різноманітні способи та форми, які необхідно розглядати крізь призму широкого спектра явищ, суб'єктів кримінального процесу, а також певних системних ознак [87, с. 200].

В. Плетенець для позначення дій, спрямованих на протидію розслідуванню, використовує термінологічну конструкцію «спосіб протидії», а заходи, спрямовані на їх нейтралізацію, визначає як «криміналістичні засоби та методи подолання протидії». Автор також уточнює, що в криміналістиці метод є збірним поняттям, яке охоплює як наукові, так і практичні методи розслідування, що обумовлює необхідність їх диференційованого застосування [59, с. 374–376].

У своїй роботі І. Грицюк досліджує «правові, методичні, організаційні й

тактичні засоби та методи подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері оподаткування» [18, с. 9]. При цьому термін «прийом» він застосовує для позначення дій, що використовуються злочинцями з метою здійснення протидії [18, с. 72]. У межах класифікації засобів подолання протидії дослідник виокремлює кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні засоби [18, с. 188].

О. Ромців використовує термін «засоби» для позначення дій, спрямованих на подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності, додатково класифікуючи їх на дві основні групи:

1. Правові засоби, які поділяються на кримінально-правові заходи та процесуальні заходи.
2. Організаційно-тактичні заходи [70].

Важливість застосування правових та організаційних механізмів подолання протидії під час розслідування економічних злочинів підкреслює й В. Піддубний. Він зазначає, що підрозділи Національної поліції України у своїй діяльності керуються Конституцією України, міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, Кримінальним процесуальним кодексом, іншими законами України, актами Президента України, постановами Верховної Ради України, ухваленими відповідно до Конституції та законів України, постановами Кабінету Міністрів України, а також наказами МВС України та іншими нормативно-правовими актами [58, с. 137].

Автор також визначає основні організаційні засади подолання протидії, до яких належать:

- залучення необхідних сил і засобів;
- налагодження взаємодії між учасниками розслідування;
- планування, керівництво та координація дій слідчих органів.

Окрему увагу В. Піддубний приділяє важливості врахування тактичних завдань розслідування під час визначення форм і методів протидії [58, с. 137–138].

Таким чином, окрім термінів «засоби», «форми» та «способи», у науковій

та практичній літературі використовується також поняття «засади». Ми вважаємо, що цей термін доцільно застосовувати виключно для позначення фундаментальних ключових принципів, які врегульовують порядок певної діяльності. Це обґрунтовано положеннями теорії пізнання, яка вказує на необхідність побудови будь-якого знання на достовірних засадах. Під цим поняттям слід розуміти основоположні ідеї, вихідні положення та правила поведінки [13, с. 64; 75]. Оскільки кримінальна процесуальна діяльність має відповідати нормам кримінального процесуального законодавства [42], то використання терміна «засади» в цьому контексті має бути чітко структурованим.

З огляду на це, криміналістичне вчення може оперувати поняттям «засади», але важливо розмежовувати його в межах правових та організаційних аспектів. Зокрема, правові засади – це положення чинного законодавства, яким має відповідати діяльність, спрямована на нейтралізацію протидії розслідуванню. Організаційні засади – це тактичні рекомендації, розроблені криміналістичною наукою та правозастосовною практикою.

Щодо понятійного апарату, ми пропонуємо наступну термінологічну структуру:

1. Спосіб – це дії, прийоми або система прийомів, вчинених протидіючим суб'єктом.
2. Форма – це зовнішній прояв таких дій.
3. Засоби – це всі дії, що реалізуються правоохоронними органами та іншими суб'єктами з метою подолання протидії розслідуванню.

Цю позицію підтверджує й етимологічне значення слова «засіб», яке вказує на прийом, спеціальну дію, що дозволяє досягти певної мети; спосіб; те, що використовується як інструмент у конкретній діяльності [76].

Таким чином, представники сторони обвинувачення здійснюють нейтралізацію протидії шляхом застосування кримінально-правових засобів, реалізації передбачених законом кримінальних процесуальних заходів, а також використання організаційних засобів, розроблених науковою спільнотою та

перевірених правозастосовною практикою.

Отже, «теорія вимагає коректності у використанні різноманітних понять, термінів і їх дефініцій. Нашою метою було вдосконалити сучасний понятійно-термінологічний апарат криміналістичного вчення про протидію. Зокрема, приділено увагу поняттям «протидія розслідуванню кримінальних правопорушень», формам і способам протидії, а також засобам, що застосовуються з метою нейтралізації протидії» [61].

На підставі проведених наукових досліджень та аналізу теоретичних концепцій запропоновано трактувати протидію розслідуванню кримінальних правопорушень як здійснення певною особою або групою осіб комплексу дій чи окремих вчинків, а також ухилення від їх виконання, з метою ускладнення або навіть унеможливлення реалізації тактичних завдань слідства чи всього кримінального провадження загалом. Окрім того, було уточнено коректність застосування понять, таких як засади, форми, способи та засоби. Подальші дослідження в цій сфері доцільно спрямувати на створення максимально повної класифікації форм протидії та розробку ефективних підходів до їх подолання.

Окрім дефініції, одним із спірних аспектів також є питання, чи може протидія розслідуванню проявлятися у формі бездіяльності. Хоча деякі науковці заперечують таку можливість [97, с. 13], ми дотримуємося іншої позиції. Вважаємо, що протидія у формі бездіяльності може виражатися в ухиленні від явки за викликом сторони обвинувачення, відмові від дачі показань, переховуванні від органів досудового розслідування або суду тощо.

Ще одним дискусійним питанням є визначення кінцевої мети протидії розслідуванню. На нашу думку, вона не зводиться лише до створення перешкод для кримінального провадження. Особа, яка вдається до таких дій, керується власними мотивами, внутрішніми переконаннями та прагне досягти конкретного результату, що може виходити за межі самого процесу ускладнення розслідування.

Особа, яка бере участь у кримінальному провадженні та вчиняє дії, спрямовані на протидію розслідуванню, зазвичай переслідує не лише мету

створення перешкод для правоохоронних органів і суду. Найчастіше її намір полягає в уникненні кримінальної відповідальності для себе або пов'язаних з нею осіб, а також у спробі зменшити суворість (тяжкість) покарання [61, с. 353].

Так, у справі, розглянутій Жовтневим районним судом м. Харкова, було встановлено, що обвинувачений, який у межах іншого кримінального провадження мав статус свідка, надав суду показання, покликані спростувати докази злочинної діяльності його товариша. Однак під час судового розгляду він висловив зовсім іншу версію подій, яка суперечила його попереднім свідченням на етапі досудового слідства. Крім того, пояснюючи зміну своїх слів, свідок заявив, що зазнавав психологічного тиску з боку оперативних працівників поліції, які намагалися вплинути на його позицію, переконуючи його змінити показання та навіть погрожуючи кримінальним переслідуванням [9].

Отже, ключовою метою протидії є створення умов, які унеможливають притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності та звільняють їх від покарання, передбаченого законом. Однак не завжди такі дії спрямовані на радикальну зміну ходу розгляду справи або повне уникнення відповідальності. Наприклад, неявка свідка на судові засідання може бути зумовлена не стратегією протидії, а його особистим небажанням брати участь у процесі через низьку правову свідомість.

Як зазначає Р. Мудрецький, така форма протидії зазвичай має епізодичний характер і не становить серйозної загрози для правосуддя, проте в реальній практиці подібні випадки трапляються [51, с. 33]. У певних ситуаціях вони можуть створювати перешкоди для розслідування та судового розгляду, а отже, не можна однозначно заперечувати їхній вплив на кінцевий результат кримінального провадження.

Підхід до визначення того, які саме дії слід вважати протидією розслідуванню, залишається предметом наукових дискусій. Зокрема, існує питання щодо можливості класифікації таких дій на законні та незаконні. Деякі

дослідники пропонують обмежити поняття протидії лише незаконними діями [51, с. 29–30], тоді як інші дотримуються протилежної точки зору.

На нашу думку, ключовим критерієм визначення протидії є її зміст, а не правовий статус дій. Будь-яке навмисне перешкоджання досягненню завдань кримінального провадження та судочинства, незалежно від того, чи відповідають такі дії вимогам закону, слід розглядати як форму протидії. Водночас незаконні дії, спрямовані на створення перешкод розслідуванню, підлягають кримінально-правовій оцінці й можуть стати підставою для притягнення до кримінальної відповідальності. Отже, як законні, так і незаконні способи можуть використовуватися зацікавленими особами для впливу на процес розслідування та судового розгляду.

Ще одним дискусійним питанням є можливість виокремлення такого напрямку, як протидія встановленню ознак складу кримінального правопорушення. О. Александренко зазначає, що протидія може виявлятися на всіх етапах кримінального процесу: під час підготовки та вчинення злочину, упродовж досудового розслідування, судового розгляду та навіть на стадії виконання судових рішень [2, с. 16]. Це підтверджує, що явище протидії має комплексний і тривалий А. Волобуєв визначає протидію розслідуванню як свідоме формування зацікавленими особами певної моделі поведінки, спрямованої на створення перешкод у збиранні та використанні доказів для уникнення відповідальності. Такі дії, на його думку, відбуваються після виявлення злочину та початку його розслідування [12, с. 202].

Важливим у цьому контексті є момент, коли вчинені дії слід розцінювати як уже протидію розслідуванню. Щодо включення приховування злочину до його способу, ми вважаємо, що такі дії не завжди є частиною самого злочину. В окремих випадках вони можуть становити самостійний комплекс дій, що не обов'язково пов'язані зі способом вчинення правопорушення. Ба більше, залежно від обставин, приховування може навіть утворювати окремий склад кримінального правопорушення. А. Волобуєв вважає, що до таких не можна відносити приховування злочину, яке відбувається ще до встановлення його

ознак і відкриття кримінального провадження [12, с. 126]. Відповідно до його позиції, на цьому етапі особа не перешкоджає розслідуванню, а діє з метою унеможливлення виявлення самого факту злочину або встановлення винної особи. Ми підтримуємо цей підхід і пропонуємо використовувати термін «протидія виявленню ознак кримінального правопорушення» для більш точного опису цього явища.

На підставі узагальнення теоретичних підходів до розуміння сутності протидії розслідуванню, можемо розкрити іманентні ознаки цієї діяльності. До найважливіших характеристик, на нашу думку, слід відносити такі:

- 1) є різновидом соціальної діяльності;
- 2) завжди пов'язана із учиненням конкретного діяння, який може бути реалізований як у формі дії, так і шляхом бездіяльності;
- 3) реалізується у формах, які визначаються кримінальним процесуальним законодавством як законні, а також може мати і незаконний характер;
- 4) вчиняється як до моменту відкриття кримінального провадження, так і на будь-якій стадії досудового розслідування;
- 5) спрямована на створення умов, які унеможливають притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності та звільняють їх від покарання, передбаченого законом.

На підставі аналізу теоретичних концепцій, наукових підходів та емпіричних даних встановлено, що протидія розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень є складним, динамічним і багатоаспектним явищем, яке охоплює як правомірні, так і протиправні дії або бездіяльність, спрямовані на ускладнення або унеможливлення досягнення завдань кримінального провадження. У сучасній криміналістичній науці відсутня єдність у трактуванні цього поняття, що зумовлює необхідність уточнення понятійно-термінологічного апарату. Пропонується визначати протидію як сукупність свідомо здійснюваних дій або бездіяльності, реалізованих особами, заінтересованими у впливі на хід розслідування з метою уникнення відповідальності, зменшення обсягу доказової інформації або

спотворення її змісту.

Беззаперечно існує доцільність розмежування понять «спосіб», «форма», «засіб» і «засади» протидії, адже це дозволяє забезпечити системність криміналістичних досліджень і створити теоретичну основу для побудови ефективних механізмів нейтралізації протидії на практиці. Визначено, що протидія може проявлятися на будь-якому етапі кримінального провадження та включати як активні (фальсифікація, тиск, дезінформація), так і пасивні (ігнорування, ухилення від участі) форми впливу. Особливу актуальність протидія набуває у справах про корисливо-насильницькі злочини, де злочинна діяльність часто має організований характер і супроводжується високим рівнем протистояння з боку заінтересованих осіб. Такий стан речей вимагає посиленого наукового супроводу, створення чіткої класифікації форм протидії, а також уніфікованої методики їх виявлення та нейтралізації у межах тактики досудового розслідування.

1.3 Криміналістична характеристика протидії, що вчиняється під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень

Визначення заходів щодо нейтралізації протидії розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень вимагає дослідження закономірностей механізму злочинної діяльності, адже саме стосовно них і скеровуються заходи щодо припинення будь-якого перешкоджання кримінальній процесуальній діяльності.

Закономірності об'єктивної реальності, як правило, визначають як предмет будь-якої науки. Такі закономірності здебільшого виявляються у тенденціях розвитку, станах і змінах специфічної групи явищ, фактів тощо [48, с. 19]. Закономірності переважно визначаються та формуються на

теоретичному рівні, спираючись на дані емпіричних досліджень всієї предметної сфери науки [24, с. 125].

Традиційно об'єкт криміналістики визначають як двоелементний. З огляду на це, погоджуємося, що предмет криміналістики становлять:

1. Закономірності існування інформації про злочинну діяльність, що включає в себе і передумови її виникнення, і зникнення, котра знаходить свій зовнішній вияв у механізмі злочину та відображується у різних джерелах. Це, зокрема:

1.1. Закономірність між особою злочинця, його протиправними діями і поведінкою. Поведінка злочинця складається з внутрішніх мотивів і зовнішніх проявів. У криміналістиці основний акцент робиться саме на аналізі зовнішніх аспектів, оскільки сліди, що залишаються на місці злочину, а також спосіб дій правопорушника допомагають встановити його особу, оцінити доказову базу та висунути можливі версії щодо винного. Важливим є врахування психологічних чинників, котрі впливають на вибір об'єкта злочину, способу його вчинення та обстановку, в якій буде реалізовано злочинний умисел. Розуміння мотивів значно звужує коло підозрюваних, адже, виходячи з принципу «кому це вигідно», можна визначити заінтересованих осіб. Аналіз способу вчинення злочину повинен враховувати його взаємозв'язок із мотивами та кінцевою метою правопорушника. У деяких випадках можна простежити чіткі залежності: від аналізу місця події та залишених там доказів – до визначення мотиву, а вже від мотиву – до встановлення особи винного. Утім, такі залежності ще не мають достатнього емпіричного підтвердження, що ускладнює розроблення ефективних методик розслідування різних видів злочинів. Саме тому доцільним є активне дослідження цієї проблематики в рамках криміналістики.

1.2. Взаємозв'язок між діями злочинця та поведінкою жертви (криміналістична віктимологія). У процесі розслідування злочинів важливим є віктимологічний підхід, який передбачає, що саме особа потерпілого та його дії можуть стати ключовими у встановленні злочинця. Зібрана інформація не лише

допомагає запобігти подальшим правопорушенням, а й сприяє правильній побудові методики розслідування (розкриття) злочину. Чітке розуміння обставин події, а також характеру взаємодії між потерпілим і злочинцем дозволяє пришвидшити процес виявлення та затримання винного.

1.3. Вплив зовнішніх умов на злочинну діяльність та її елементи. Кожен злочин має певну логіку: конкретні цілі визначають об'єкт посягання, а сам об'єкт – спосіб вчинення правопорушення. Вивчення цієї закономірності дозволяє встановити, наскільки ймовірним є вчинення злочину певним способом у конкретних обставинах. Також це допомагає створювати моделі злочинів, прогнозувати можливі методи їх підготовки, реалізації та маскуванню, а також виявляти невідомі деталі, базуючись на вже відомих фактах.

1.4. Стійкість і повторюваність елементів злочинної діяльності. Оскільки злочини часто мають схожі риси, їхні складові елементи, як правило, залишають характерні сліди в матеріальному світі. Це дозволяє виявити закономірності у їх скоєнні, визначати типові моделі злочинів і будувати ефективні стратегії розслідування. Знання повторюваних характеристик правопорушень полегшує діагностику їх типу, визначення тактики та організації розслідування, а також прогнозування можливих нових видів злочинної діяльності.

1.5. Особливості сприйняття злочину його учасниками (злочинцем, свідками, жертвою тощо). Формування показань є складним процесом, що включає етапи сприйняття, запам'ятовування та відтворення отриманої інформації. Цей процес піддається впливу різних факторів: суб'єктивних (емоційний стан, увага, тип пам'яті, рівень інтелекту, особливості темпераменту) та об'єктивних (умови спостереження, особливості ситуації тощо). Вивчення цих закономірностей дозволяє більш критично аналізувати показання у ході розслідування та судового розгляду, допомагає виявляти типові помилки, а також чітко розмежовувати випадки добросовісної помилки і свідомого введення в оману.

2. Закономірності отримання, аналізу, оцінки та використання інформації

про злочинну діяльність та її наслідки для доказування:

2.1. Взаємозв'язок між змістом доказової інформації та методами її отримання. Інформація, яка використовується у кримінальному провадженні, залежить від застосованих криміналістичних засобів і методів її виявлення, фіксації, вилучення та зберігання. Від точності та надійності цих методів безпосередньо залежить повнота й об'єктивність доказової бази, що використовується у розслідуванні злочинів.

2.2. Взаємозалежність між поведінкою учасників розслідування та їх особистими характеристиками. Дії як професійних (слідчі, експерти, прокурори), так і непрофесійних учасників (свідки, потерпілі) розслідування формуються під впливом їхніх особистісних рис, ситуації, в якій вони опинилися, а також низки зовнішніх факторів. Знання цих закономірностей допомагає більш ефективно проводити слідчі дії, аналізувати поведінку свідків та підозрюваних, а також прогнозувати їхні подальші дії [24, с. 125–127].

Саме ці базові категорії ми плануємо визначити і задля реалізації головної мети цього дослідження. Разом із цим, зауважимо, що перший рівень закономірностей цілком допустимо пізнати через дослідження механізму і криміналістичної характеристики злочину. Тобто розроблення рекомендацій щодо нейтралізації протидії розслідуванню неможливе без дослідження механізму кримінально-протиправної діяльності і криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів. Доцільність визначення складових криміналістичної характеристики у будь-якому дослідженні зумовлюється самою сутністю криміналістичної науки, предметом дослідження якої є згадані закономірності.

У криміналістиці поняття механізму злочинної діяльності розглядається як складний і динамічний процес, що охоплює взаємодію всіх його елементів і дії злочинця, спрямовані на реалізацію злочинного задуму [33, с. 314]. Особливо з огляду на предмет і завдання дослідження, увагу привертає такий його різновид, як видовий механізм, що передбачає аналіз характерних особливостей вчинення злочинів певного типу.

Визначення змістовного наповнення механізму вчинення злочинів потребує врахування його кримінально-правових характеристик та окремих аспектів кримінальної процесуальної діяльності. Керуючись такими засадами науковці пропонують виокремлювати такі змістовні елементи механізму злочину, серед яких:

1. Суб'єкт кримінального правопорушення – у криміналістиці цей термін часто замінюють поняттям «особа злочинця», яке охоплює комплекс його особистісних характеристик і властивостей, що відіграють визначальну роль у механізмі правопорушення.

2. Предмет посягання і потерпілий – ці елементи взаємопов'язані як із певними особливостями особи злочинця, так і з мотивацією його дій.

3. Обстановка вчинення злочину – зовнішні умови, що впливають на поведінку злочинця та її наслідки. Вона включає такі параметри, як місце і час події, а також об'єкти, що знаходяться в цьому просторі.

4. Спосіб вчинення кримінального правопорушення – система дій злочинця, що визначається його особистісними рисами, обставинами злочину та особливостями об'єкта посягання (зокрема, потерпілого) і спрямована на досягнення злочинної мети.

5. Сліди злочину – будь-які зміни у навколишньому середовищі, що виникають через учинення злочину. Вони можуть мати матеріальний (фізичні докази) та ідеальний (інформація, що зберігається у свідомості очевидців) характер [10, с. 22–31; 19, с. 106]. Хоча ця структура механізму злочину є обґрунтованою, у такому вигляді вона найбільш характерна для кримінальних правопорушень із матеріальним складом, тобто тих, що передбачають реальні зміни у зовнішньому світі. Саме такими є і досліджувані нами – корисливо-насильницькі злочини.

У структурі загально-кримінальної злочинності, як правило, виокремлюють три основні блоки кримінально-протиправних діянь: корисливі, насильницькі і корисливо-насильницькі злочини. Вони всі мають спільну причинність і подібну за своїми характеристиками особу злочинця та інші

ознаки [111, с. 13].

О. Литвак, який уперше ввів до наукового обігу в Україні термін «корисливе насильство», запропонував розуміти під ним насильницькі корисливі злочини, котрі поєднують корисливі спонукання з агресивними, насильницькими засобами досягнення таких цілей. До корисливо-насильницьких злочинів вчений відніс грабежі, розбійні напади, бандитизм, вимагання та умисне вбивство, скоєне з корисливих мотивів [273, с. 48–50]. Безумовно, це дійсно так. Корисливо-насильницьким злочинам притаманно дві ознаки: корисливий характер, що випливає з самої природи людської і насильницькі дії, які передбачають, що особі може бути заподіяно фізичну шкоду, створено загрозу заподіяння шкоди, чи відбуватиметься примусовий вплив на людину, здійснюватиметься її утиск [13, с. 26]. Важливо, що саме застосування насильства і відрізняє цей різновид злочинів від просто корисливих.

Характеризуючи злочини корисливо-насильницької спрямованості, необхідно визнати, що корисливий мотив виникає до вчинення злочину, а насильницькі дії є лише способом здійснення цього наміру. Тож слушно вказує М. Семенишин, що системоутворюючою характеристикою, котра поєднує корисливий мотив із насильницькими засобами його досягнення, є стійка закономірність розвитку злочинної діяльності. У такій діяльності корисливий мотив визначає її зміст, характер і природу, а насильницький спосіб реалізації конкретизує її напрям і методи здійснення. Таким чином, корисливо-насильницькі злочини можна охарактеризувати як антисоціальне явище, що має відносно масовий характер і проявляється у злочинних діях, спрямованих на незаконне збагачення шляхом застосування або загрози застосування насильства [73, с. 85].

При визначенні корисливо-насильницьких злочинів ми вважаємо потрібне керуватися широким підходом, відповідно до якого ці злочини представлені двома підгрупами – основною та додатковою. Основні кримінальні правопорушення охоплюють такі злочини, як:

- умисне вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України);
- незаконне позбавлення волі або викрадення людини з корисливих мотивів (ст. 146 КК України);
- насильницьке зникнення (ст. 146-1 КК України);
- торгівля людьми (ст. 149 КК України);
- насильницький грабіж (ст. 186 КК України);
- розбій (ст. 187 КК України);
- вимагання (ст. 189 КК України);
- бандитизм, учинений з метою заволодіння майном чи правом на нього (ст. 257 КК України).

Додаткова група злочинів включає в себе:

- терористичний акт (ст. 258 КК України);
- створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України);
- незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України);
- насильницьке донорство (ст. 144 КК України);
- порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини (ст. 143 КК України).

У межах окресленого дослідження ми плануємо брати за основу саме основну групу злочинів, адже вони є найбільш поширеними, а також такими під час розслідування яких чиниться протидія розслідування.

У загальному вигляді механізм кримінальних правопорушень основної групи включає в себе особу злочинця, особу потерпілого, предмет посягання (котрим є певне майно), спосіб учинення і суспільно небезпечні наслідки, обстановку вчинення та сліди (матеріальні й ідеальні, дуже рідко – цифрові). Безпосередні характеристики цих кримінальних правопорушень вважаємо за потрібне розкрити на прикладі елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень.

Теоретичному осмисленню категорії «криміналістична характеристика» присвячено роботи В. Бахіна [3, с. 179], А. Волобуєва [12, с. 12],

І. Когутича [34, с. 455], О. Колесніченка та В. Коновалової [35, с. 16], П. Біленчука В. Лисенка, Н. Клименко, Є. Пряхіна [41, с. 254–255], О. Бишевець, М. Погорецького, Д. Сергєєвої [68, с. 25], М. Салтевського [71, с. 267], А. Старушкевича [77, с. 10], В. Шепітька [91, с. 255] та ін.

Щодо теоретичного осмислення сутності криміналістичної характеристики, то у навчальному посібнику «Криміналістика», авторами якого є В. Тіщенко, Л. Аркуша та В. Плахотін визначено криміналістичну характеристику як систему специфічних особливостей певного виду злочинів, котрі відіграють важливу роль у процесі розслідування та визначають вибір відповідних методів, прийомів і засобів криміналістики [85, с. 118]. У цьому визначенні нам видається декілька сумнівним використання терміну «система», адже як загальновідомо, система є сукупністю елементів (складових), об'єднаних між собою певними взаємозв'язками (які перебувають у кореляційних зв'язках). Стосовно криміналістичної характеристики, то таке визначення видається декілька поверховим, адже не всі елементи перебувають у таких зв'язках, що притаманні системі. Коректніше, на нашу думку, буде використати в цьому разі термін «комплекс».

Р. Степанюк розглядає термін «криміналістична характеристика» декілька ширше, адже визначає його як окрему наукову теорію, що містить систему наукових положень та практичні рекомендації щодо побудови криміналістично значущих ознак певної групи злочинів [79, с. 386]. З цього визначення незрозумілим залишається лише сутність словосполучення «містить систему ... практичних рекомендацій». Незрозуміло про які рекомендації йде мова, адже скоріше криміналістична характеристика використовується для побудови таких рекомендацій, аніж включає їх у себе.

На думку В. Пясковського, Ю. Чорноус, А. Іщенко та О. Алексеєва, криміналістична характеристика – це узагальнена система даних про найтипівіші ознаки певних видів або груп злочинів. Вона проявляється у способі та механізмі їх вчинення, обстановці злочину, характеристиках суб'єкта злочинної діяльності та інших обставинах, закономірні зв'язки між якими

допомагають вирішувати завдання розслідування [39, с. 430]. У цьому визначенні автори зосередили свою увагу на змістовних компонентах криміналістичної характеристики.

В. Гусева трактує криміналістичну характеристику як інформаційну модель окремого виду злочину, що містить систематизовані відомості про елементи механізму кримінального правопорушення та їх взаємозалежність. Вона наголошує, що ця категорія має важливе практичне значення, оскільки забезпечує необхідну інформацію на початкових етапах розслідування, коли є її дефіцит [20, с. 134].

Г. Чорний пропонує розглядати криміналістичну характеристику як теоретичну концепцію, що формує основу інформаційно-пізнавальної моделі різних груп і видів злочинів із метою розробки ефективних методик їх розслідування [89, с. 158].

В. Журавель зазначає, що криміналістичну характеристику необхідно тлумачити як складову криміналістичної методології, що містить інформаційну модель із якісно-кількісними показниками, котрі відображають типові ознаки конкретних злочинів і дозволяють відрізнити їх від інших груп правопорушень [23, с. 156].

Узагальнюючи викладене, зауважимо, що криміналістична характеристика – це інформаційна модель про складові механізму кримінально-протиправної діяльності, що набувають вираження у вигляді систематизованих якісно-кількісних показників, що відображають типові ознаки конкретних кримінальних правопорушень і дозволяють відрізнити їх від інших груп правопорушень і кримінально-караних діянь. Тому вважаємо слушною позицію В. Тіщенка та І. Загороднього про співвідношення механізму кримінально-протиправної діяльності і криміналістичної характеристики, які, зокрема, визначили, що «механізм кримінального правопорушення дозволяє визначити структурно-функціональну та змістовно-хронологічну сторону злочинної події, а також указує на кореляційні зв'язки між її елементами: своєю чергою криміналістична характеристика включає в себе опис усіх елементів злочинної

діяльності певного виду, зокрема й про механізм, аналіз зв'язків між ними і залежностей окремих елементів» [84, с. 146].

Для будь-якого кримінального правопорушення притаманний певний спосіб учинення. У науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття «спосіб учинення кримінального правопорушення». Наприклад, С. Зав'ялов розглядає його як систему взаємопов'язаних дій, що формується під впливом суб'єктивних і об'єктивних чинників і характеризує якісні аспекти злочинного діяння. На його думку, спосіб учинення злочину відображає особистісні риси правопорушника, його мотиви, мету, форму вини, а також включає поведінку до, під час і після злочину. Оскільки цей процес залишає характерні сліди, вони можуть бути досліджені за допомогою криміналістичних методів для встановлення обставин події та особи злочинця [25, с. 7].

Подібного підходу дотримується В. Пясковський, який визначає спосіб учинення злочину як структуровану систему дій, що охоплює три основні етапи: підготовку, реалізацію та приховування злочину. Аналізуючи погляди науковців, можна виокремити ключові характеристики способу вчинення кримінального правопорушення:

- формується під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів;
- є системою взаємопов'язаних дій;
- може мати складну багаторівневу структуру [66, с. 70].

Структура способу вчинення кримінального правопорушення може бути різною. При цьому важливе значення відіграє і спосіб протидії розслідуванню. Він, на нашу думку, є однією з фундаментальних складових криміналістичної характеристики протидії. Традиційно під способом учинення протидії розуміють приховування кримінального правопорушення. І хоча ми вже вказували, що приховування злочину може становити самостійний склад кримінального правопорушення, усе ж таки слід згадати про приховування злочину як протидію виявлення ознак корисливо-насильницьких злочинів.

Приховування корисливо-насильницьких злочинів, як зазначає В. Тіщенко полягає у: приховуванні слідів своїх дій (вбивстві свідків, підпалу об'єкта, на

який відбувався напад, опір при затриманні тощо [81, с. 16].

Результати вивчення кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі злочини засвідчують, що особи, які планують їх учинення, ще на цій стадії підготовки, вживають заходи щодо потенційного приховання кримінально-караного діяння.

Ці дії можуть включати:

1. Підготовку заходів для знищення, маскування чи фальсифікації слідів на місці майбутнього злочину.
2. Створення тайників та інших схованок для зберігання знарядь злочину або предметів, що використовувалися під час скоєння злочину досліджуваної групи.
3. Розроблення методів забезпечення алібі з метою ухилення від відповідальності.
4. Відпрацювання узгодженої лінії поведінки співучасників, включно з підготовкою відповідей на можливі допити чи реакцію на затримання під час розслідування.

Слушною також вважаємо позицію Д. Четвертака, який зазначає, що способи вчинення приховування злочинів можуть бути представлені: 1) неповідомленням про злочин та приховування трупа; 2) неповідомленням про злочин і приховування предмета злочинного посягання; 3) неповідомленням про злочин і приховуванням його слідів; 4) неповідомленням про злочин і приховуванням засобів і знарядь скоєння злочину; 5) неповідомленням про злочин і приховуванням особи злочинця [88, с. 169].

Також приховування корисливо-насильницького злочину, у тому числі, який не було заздалегідь сплановано вчиняється шляхом:

1. Приховування інформації та/або її носіїв – вжиття заходів для втаємничення або ускладнення доступу до інформації.
2. Знищення інформації та/або її носіїв – ліквідація даних або матеріальних об'єктів, що їх містять.

3. Маскування інформації та/або її носіїв – зміна зовнішнього вигляду або характеристик з метою введення в оману.

4. Фальсифікація інформації та/або її носіїв – навмисна зміна змісту чи створення підроблених даних.

5. Комбіновані способи – поєднання кількох із зазначених методів для досягнення максимальної ефективності.

Непоодинокими є факти протидії розслідуванню з боку працівників правоохоронних органів. Як слушно вказують вчені, серед можливих способів протидії, котрі можуть використовувати процесуальні керівники, можна виокремити такі дії: затримку або саботаж ухвалення рішень, що потребують погодження і судового затвердження; навмисне перенаправлення уваги слідчих на менш значущі справи, щоб відволікти їх від основного провадження, яке може мати вигоду для зацікавлених осіб; передачу конфіденційної інформації стороннім, які можуть бути зацікавлені у впливі на хід розслідування. Відсутність контролю та оскарження їхніх рішень дає процесуальним керівникам відчуття безкарності, що негативно позначається на кримінальному провадженні. Для протидії таким діям слід забезпечити контроль за провадженням з боку вищих інстанцій, висвітлювати хід справи у медіа та застосовувати інші механізми громадського впливу. Окрім цього, мінімізувати ризики зловживань з боку процесуальних керівників можна шляхом надання більшої незалежності відповідальним особам, зміною підходів до оцінювання роботи прокурорів і слідчих, а також запровадженням інших заходів, спрямованих на підвищення об'єктивності та прозорості розслідувань [59, с. 12].

Згадані способи протидії можуть бути реалізовані на етапі виявлення ознак злочину і після відкриття кримінального провадження. На підставі узагальнення емпіричних даних доходимо висновку, що протидія розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів проявляється у різних формах, які можна класифікувати за такими критеріями:

За спрямованістю дій особи, яка чинить протидію:

- приховування інформації про злочин і його учасників;
- знищення, фальсифікація або приховування слідів злочину;
- незаконне втручання у розслідування з метою впливу на слідчих, прокурорів, експертів та інших учасників процесу;
- розголошення даних досудового розслідування, що може ускладнити збір та фіксацію доказів.

За етапом розслідування, на якому здійснюється протидія:

- перешкоджання виявленню злочину та фіксації його ознак;
- ускладнення проведення першочергових слідчих (розшукових) дій;
- протидія на початковому етапі розслідування;
- втручання на подальших стадіях розслідування.

За характером впливу на об'єкт протидії:

- безпосередня (прямий вплив на процес розслідування);
- опосередкована (вчинення дій, що мають непрямий вплив на розслідування).

За статусом суб'єкта, який чинить протидію:

- учасник кримінального провадження;
- особа, яка не пов'язана із самим злочином, але сприяє протидії.

За кількістю суб'єктів та характером їхньої взаємодії:

- індивідуальна протидія (здійснювана однією особою);
- групова (координовані дії кількох осіб);
- організована злочинною групою чи угрупованням.

За рівнем складності:

- поодинокі дії;
- комплексні заходи, що включають систематичні або координовані дії.

За правовою природою дій:

- законні та незаконні форми протидії;
- активні (вчинені у вигляді конкретних дій) та пасивні (проявлені як бездіяльність).

За місцем суб'єкта в системі кримінальних процесуальних відносин:

- зовнішня протидія (з боку осіб, що не входять до системи правоохоронних органів);
- внутрішня протидія (з боку учасників кримінального провадження чи посадових осіб).

За процесуальним статусом суб'єкта, проти якого спрямована протидія: слідчий, оперативний працівник, експерт, спеціаліст тощо.

Хоча можливі й інші підходи до диференціації форм протидії розслідуванню, наведена класифікація охоплює найбільш значущі з криміналістичної точки зору категорії. Враховуючи ці форми, можна перейти до аналізу засобів нейтралізації протидії розслідуванню.

Формування способу протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів відбувається, як правило, під впливом обстановки злочину.

В. Шепітько визначає обстановку місця вчинення злочину як частину матеріального середовища, що включає не лише конкретну ділянку території, а й сукупність предметів, поведінку учасників події та їхні психологічні взаємовідносини. Учений наголошує, що обстановка злочину відображає механізм злочинної події, характер дій злочинця та інших осіб, а також має тісний взаємозв'язок із такими елементами криміналістичної характеристики, як спосіб учинення злочину, місце, час тощо [40, с. 426].

На важливості дослідження обстановки кримінального правопорушення акцентує увагу і В. Динту. Вона зазначає, що результати її аналізу можуть бути використані як докази, які стосуються:

- сутності злочинної події та окремих її обставин;
- особи злочинця та факторів, що його характеризують;
- поведінки злочинця, його вини, мотивів і цілей;
- підстав для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- особи потерпілого та особливостей його поведінки під час і після злочину;
- характеру взаємодії між потерпілим і злочинцем;

- використання злочинцем знарядь та засобів (зброї, вибухових пристроїв, отруйних речовин тощо);
- об'єкта злочину та його характеристик;
- можливого інсценування злочину або його окремих елементів;
- факторів, що сприяли або перешкоджали вчиненню злочину;
- наслідків злочинних дій [21, с. 149].

Ми вважаємо, що обстановка протидії розслідуванню має включати відомості про такі складові елементи: час і місце, оточуючі предмети, соціальні взаємини, що існували до моменту протидії і на момент її вчинення між учасниками злочинів, їх психологічні характеристики.

Час і місце відіграють важливу роль у формуванні заходів протидії досудовому розслідуванню. У цьому контексті протидія може проявлятися через перешкоджання встановленню обставин злочину та вплив на хід розслідування. Окрім цього, аналіз часових зв'язків і відносин, що охоплюють такі характеристики, як момент події, її тривалість і послідовність подій, надає слідчим важливу інформацію. Це дозволяє встановити:

- 1) точний момент вчинення злочину;
- 2) часовий проміжок від підготовки до реалізації правопорушення;
- 3) хронологічну послідовність подій.

Дослідження цих аспектів допомагає виявити закономірності або випадкові збіги між подіями, що може бути ключовим для встановлення істини.

Умови обстановки можуть значно впливати на реалізацію намірів осіб, які здійснюють протидію розслідуванню, зокрема через наявність сторонніх осіб, камер відеоспостереження тощо. Такі чинники можуть як спростити, так і ускладнити злочинну діяльність, змушуючи коригувати дії протидіючої сторони.

Важливими аспектами також є статус суб'єкта та об'єкта протидії: їхнє соціальне положення, професійна діяльність, родинні чи інші зв'язки. Ці фактори визначають характер дій у ході розслідування та формують умови для здійснення протидії. Наприклад, якщо особа, яка чинить протидію, має

впливові зв'язки, вона може здійснювати тиск на слідчих чи інших учасників розслідування. Водночас, якщо потерпілий має високий соціальний статус, спроби протидії можуть бути менш вираженими або не вплинути на процес розслідування.

Окрему увагу слід приділити прямому та непрямому тиску на об'єкт протидії. Прямий тиск – безпосередній вплив суб'єкта протидії на слідчих, експертів, свідків чи інших учасників процесу. Непрямий тиск – вплив через посередників (знайомих, родичів, впливових осіб). Один із варіантів непрямого тиску здійснюється через медіа, соціальні мережі, журналістські розслідування тощо.

Протидія розслідуванню також може реалізовуватися через провокації, наприклад:

- пропозицію неправомірної вигоди;
- встановлення неділових зв'язків зі слідчими чи їхнім керівництвом;
- використання корумпованих зв'язків у владних структурах.

Протидія може відбуватися як безпосередньо, так і дистанційно. Також можливий безпосередній контакт. Щодо безпосереднього контакту, то він може полягати в такому: затриманий або підозрюваний пропонує потерпілому компенсацію збитків може схилити його до надання неправдивих показань, приховувати окремі деталі або докази, відкрито погрожувати тощо. Також можливе фізичне чи психологічне залякування під час досудового розслідування.

Дистанційний вплив здійснюється, як правило, у вигляді тиску, що може здійснюватися через телефонні дзвінки, повідомлення, анонімні погрози тощо. Місце тиску визначається характером стосунків між об'єктом і суб'єктом протидії:

- 1) якщо між ними дружні чи родинні зв'язки, то психологічний вплив (переконання, умовляння, підкуп) частіше відбувається у домашніх умовах, на роботі або в громадських місцях;
- 2) якщо стосунки конфліктні, фізичний та психологічний тиск (погрози,

шантаж, пошкодження майна) зазвичай здійснюється в ізольованих місцях або в темний час доби, щоб уникнути стороннього втручання.

Щодо впливу на суб'єкта розслідування, місцем здійснення тиску можуть бути як службовий кабінет, так і інше місце, де йому можуть запропонувати неправомірну вигоду за певні дії чи бездіяльність у справі.

Фізичний та психологічний тиск найчастіше застосовується у випадках, коли злочини скоєні організованими злочинними угрупованнями (ОЗГ), особами із корумпованими зв'язками у владі або коли інші методи впливу не дали очікуваних результатів.

До суб'єктивних чинників, що визначають протидію розслідуванню, належать:

- особистісні риси суб'єкта протидії (рід діяльності, професійні навички, життєвий досвід, рівень інтелекту, соціальне положення, наявні ресурси);
- мотиви та цілі, які переслідує особа, здійснюючи тиск або інші заходи впливу.

Таким чином, залежно від особистих характеристик та можливостей, суб'єкт протидії може обирати різні методи впливу на розслідування, намагаючись ускладнити встановлення істини у кримінальному провадженні.

Як зазначає М. Чесакова, при аналізі форм протидії розслідуванню важливо враховувати суб'єктивну сторону, яка проявляється через мотиви та цілі відповідних дій.

Якщо мета протидії зазвичай є очевидною (наприклад, перешкодження розкриттю злочину, пом'якшення покарання, обмеження доступу до матеріалів кримінального провадження або його закриття без належних підстав), то мотиви можуть бути різноманітними та потребують детальнішого аналізу.

Серед основних мотивів протидії розслідуванню можна виокремити:

- релігійні переконання, що впливають на поведінку особи;
- психологічний вплив (маніпуляції, тиск, залякування);
- моральні принципи, які змушують людину уникати розголосу певних

обставин;

– небажання розголошення фактів, пов'язаних із вчиненням злочину [87, с. 57].

Окрім цього, згідно з результатами анкетування працівників правоохоронних органів, встановлено, що найчастіше об'єктами протиправного впливу стають:

- потерпілий – 53% випадків;
- його близькі родичі – 15%;
- майно потерпілого – 6%;

Рідше незаконний вплив здійснюється на:

- представників правоохоронних і судових органів, експертів та інших учасників кримінального провадження – 11%;
- сліди злочину – 10 %;
- матеріали кримінальних проваджень – 2%;
- офіційні документи – 3 % (Додаток А).

Отже, криміналістична характеристика протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів охоплює сукупність найтипівіших ознак, закономірностей і факторів, які відображають особливості такої протидії та дозволяють ефективніше організувати процес досудового розслідування. Її зміст становлять: спосіб учинення протидії, що включає дії, спрямовані на перешкодження встановленню істини у справі (знищення слідів, вплив на свідків, підкуп, фальсифікація доказів тощо); обстановка, у якій здійснюється протидія, включаючи час, місце, зовнішні умови, характер соціального середовища, наявність сторонніх осіб, технічних засобів спостереження тощо; суб'єкт протидії – особа, яка здійснює активні або пасивні дії з метою вплинути на хід розслідування, а також її особистісні риси, мотивація, соціальний статус і ресурси, що використовуються для реалізації намірів; об'єкт впливу – це конкретна особа (слідчий, потерпілий, свідок, експерт), матеріальні сліди або процесуальні документи, на які спрямовані протиправні дії. Взаємодія зазначених елементів формує специфічну модель протидії, що має

повторюваний характер, її можна виявити через дослідження кримінальних проваджень і використати для формулювання тактичних та методичних рекомендацій. Саме комплексний аналіз цих складових дає змогу не лише фіксувати факти протидії, а й прогнозувати її появу, виявляти приховані механізми впливу, а також розробляти ефективні заходи для її нейтралізації.

1.4 Криміналістична характеристика осіб, які вчиняють протидію під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень

Традиційне застосування в криміналістиці терміну «особа злочинця» як позначення суб'єкта кримінального правопорушення має підстави не лише в юридичній традиції, але і в міждисциплінарному характері дослідження злочинної діяльності. Аналіз теоретичних праць дає підстави стверджувати, що «особа злочинця» – це категорія, яка охоплює комплекс соціально-демографічних, психологічних, моральних, поведінкових та інших ознак, що мають кримінально-правове і криміналістичне значення. Наприклад, до таких можуть бути віднесені соціально-політичні, психологічні та фізичні ознаки особи, що вчинила злочин, котрі мають кримінально-правове значення.

У криміналістиці вивчення цієї категорії набуває особливої ваги завдяки тому, що криміналістично значущі ознаки особи злочинця використовуються безпосередньо під час побудови науково обґрунтованих версій, розроблення методик розслідування, визначення слідчих дій і прогнозування потенційної злочинної діяльності. На основі типових моделей або профілів осіб злочинців детекція підозрюваних може бути зорієнтована на конкретні соціальні групи або типові характеристики [47, с. 200].

З погляду криміналістичної характеристики злочину, особа злочинця є одним із ключових її компонентів. Вона утворює інформаційний простір, який

пронизує механізм злочинної діяльності: біологічні й психологічні риси особи впливають на те, якими способами буде вчинено злочин, які сліди залишаться, якими засобами злочинець скористається. У свою чергу, поява цих слідів і особливості їх розташування, форми, інтенсивності, корелюючи з іншими елементами злочину (обставинами, об'єктом, способом) – формують ту слідову картину, яку вивчає криміналістика. Іншими словами, особа злочинця взаємодіє не пасивно з місцем події, вона залишає сліди, коригує хід подій, здійснює самокоригування поведінки залежно від реакції середовища. Це дає змогу не лише реконструювати подію, але й перевірити різні версії та покладається в основу прийняття тактичних рішень.

Криміналістичне дослідження особи злочинця полягає у збиранні інформації, що відіграє ключову роль у:

- визначенні напрямів розслідування;
- ухваленні рішень щодо необхідності проведення слідчих (розшукових) дій;
- розробленні тактики процесуальних заходів. Таким чином, особа злочинця є не лише важливою складовою криміналістичної характеристики, а й одним із головних факторів, що впливають на побудову стратегії та тактики розслідування.

У криміналістиці особу злочинця досліджують за різними властивостями. М. Салтевський, В. Лукашевич та В. Глібко виділили три основні групи її властивостей:

1. Фізичні – зовнішні ознаки та фізичні особливості.
2. Біологічні – природні характеристики людини.
3. Соціальні – особливості взаємодії зі суспільством [72, с. 112].

Розширену концепцію запропонував В. Тіщенко, визначивши такі криміналістично значущі характеристики:

1. Біологічні ознаки – стать, вік, фізичні особливості.
2. Психологічні риси – рівень інтелекту, емоційні та вольові якості.
3. Соціальні характеристики – суспільний статус, професія, рід занять,

сімейний стан, місце проживання та характер соціальних зв'язків [83, с. 62].

Інші дослідники також додають до цієї класифікації демографічні характеристики, моральні якості та психологічні особливості [52, с. 194].

Окрему увагу класифікації властивостей злочинця приділив В. Мельничок, запропонувавши п'ятигрупову систему:

1. Соціально-демографічні ознаки – сімейний стан, професійна належність, матеріальний добробут, етнічна приналежність.

2. Рівень інтелектуального розвитку – рівень освіти, культура, професійні навички.

3. Моральні якості – система цінностей, соціальні погляди, зв'язки, інтереси, звички.

4. Психічні властивості – особливості мислення, емоційні реакції, психічні процеси та стани.

5. Біофізіологічні ознаки – стать, вік, фізичне здоров'я та конституція тіла [49, с. 101].

Таким чином, вивчення особи злочинця в криміналістиці є багатовимірним процесом, що дозволяє не лише відтворити його типову модель, але й використовувати отриману інформацію для оптимізації розслідування та розроблення ефективних методичних підходів.

Для суб'єкта корисливо-насильницьких злочинів, відповідно до чинної доктрини кримінального права притаманна така ознака, як знижений вік кримінальної відповідальності – 14 років. Вважаємо, що саме для неповнолітніх притаманний низький рівень протидії, адже ті дії, що вчиняються ними скоріше спрямовані не на протидію розслідуванню, а вчиняються через низький рівень правової свідомості та правової культури і бажанням уникнути кримінальної відповідальності шляхом переховування від органів досудового розслідування. У певних випадках, вчиняють протидію розслідуванню у злочинах, учинених неповнолітніми, їхні законні представники та співучасники.

Вважаємо, що під час дослідження особи, яка вчиняє протидію розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів слід урахувати такі

характеристики:

1. Біологічні характеристики: вік, стать, соціальні та демографічні особливості, моральні та психологічні риси.

2. Спеціальні відомості: зв'язок із потерпілим, службове становище, наявність судимості тощо. Передусім слід з'ясувати та систематизувати такі відомості стосовно осіб, які безпосередньо залучені та здійснюють протидію розслідуванню.

Відповідно до проведеного нами аналізу матеріалів слідчої та судової практики (за період 2019–2025 рр.) суб'єкту, який чинить протидію притаманні такі характеристики:

- громадянство України (98%);
- стать чоловіча (92 %);
- середній вік (18-54 років) – (81%);
- освіта базова середня та профільна середня (87%);
- сімейний стан (розлучений/розлучена) – (59%);
- наявність алкогольної чи наркотичної залежності (33 %);
- наявність судимостей або кримінального досвіду у минулому (70%).

Щодо об'єктів, які зазнають впливу через здійснення протидії, то це, як правило, такі суб'єкти:

1. Несумлінний захисник – 37 %.
2. Підозрюваний – 87 %.
3. Процесуальний керівник – 17 %.
4. Керівник органу досудового розслідування – 18 %.
5. Потерпілі – 16 %.
6. Свідки – 31 %.
7. Особи, які мають вплив на громадську думку (медіа, фонди, організації, громадські діячі, служителі церкви, активісти, блогери тощо) – 7 %.
8. Експерт – 13 %.
9. Поняті – 14 %.

Отже, до протидії розслідуванню, як правило, залучені одразу дві з трьох

груп суб'єктів, серед яких:

1) особи, зацікавлені у протидії – підозрювані та обвинувачені, які мають пряму мотивацію ускладнювати розслідування, прагнучи уникнути відповідальності;

2) незацікавлені (ситуативні) особи – потерпілі та свідки, які, хоча й не мають прямого інтересу у протидії, можуть своїми діями чи бездіяльністю впливати на хід розслідування;

3) особи, котрі виконують службові обов'язки в межах кримінального провадження – слідчі, детективи, прокурори, слідчі судді, адвокати, керівники органів досудового розслідування й інші фахівці. Такий розподіл сприяє глибшому розумінню ролі різних суб'єктів у процесі протидії розслідуванню та допомагає формувати ефективну тактику взаємодії з ними.

Тобто, у розвитку теорії і практики криміналістики сформувалася низка підходів до структури особи злочинця. Наприклад, у деяких роботах її трактують як поєднання соціально-демографічних даних, морально-психологічних властивостей, мотивів, потреб і типових моделей поведінки, які характерні для певних видів злочинів. Цей підхід розвивається в розрізі кореляційних зв'язків між характерними рисами особи та проявами злочинної діяльності – тобто як слідова, так і поведінкова складова.

Цікаво також відзначити, що категорія «особа злочинця» перегукується з поняттям «особистість злочинця» в кримінології: це не лише юридична особа, але й суб'єкт із власною психологією, мотивацією, світоглядом. У кримінологічному контексті вивчення особистості злочинця спрямоване на виявлення рис, які підвищують ризик злочинного поведіння, і профілактичне моделювання.

Використання кримінологічного інструментарію в криміналістичному аналізі особи злочинця додає глибинності й дозволяє враховувати причинно-мотиваційний контекст поведінки. Однак важливо відзначити, що особа злочинця не сприймається у криміналістиці як статичний конструкт. Вона не є набором жорстких ознак, а живою динамічною структурою, яка може

змінюватися під впливом ситуаційних факторів, самозахисту й протидії слідству. Тобто певні характеристики можуть коригуватися злочинцем в режимі «реактивної адаптації». Концепція такої динамічності має бути врахована в побудові варіантів слідчих дій.

Отже, узагальнюючи, особа злочинця в криміналістиці – це міждисциплінарна, динамічна інформаційно-поведінкова модель, що поєднує біофізичні, психологічні, соціальні та мотиваційні риси особи, які прямо впливають на деталі злочинного механізму та слідової картини. Вона є фундаментальною частиною криміналістичної характеристики злочину, і її грамотне використання підвищує точність побудови версій, вибору слідчих (розшукових) дій і забезпечує стратегічну гнучкість розслідування.

Висновки до розділу 1

1. Установлено, що пріоритет захисту життя, здоров'я й власності як базових конституційних і міжнародно визнаних цінностей зумовлює необхідність підвищеної уваги держави до протидії корисливо-насильницькій злочинності. Ця категорія посягань поєднує дві найбільш небезпечні ознаки – насильницький спосіб дії та корисливу мотивацію, що істотно підвищує рівень суспільної небезпеки й ускладнює процес розслідування.

Доведено, що актуальність дослідження зумовлюється як об'єктивними криміногенними тенденціями (стабільно високий рівень злочинів проти власності – понад 50 % від загальної структури злочинності), так і воєнними викликами – зростанням нелегального обігу зброї, активізацією організованих злочинних угруповань, появою мобільних «гастролерів» і збільшенням рецидиву. У цих умовах потребує адаптації не лише правове, а й криміналістичне забезпечення діяльності органів досудового розслідування.

Обґрунтовано, що протидія розслідуванню корисливо-насильницьких

злочинів є складним багаторівневим явищем, яке має як правову, так і криміналістичну природу. Вона може проявлятися у формі дій (активна протидія) або бездіяльності (пасивна протидія), охоплюючи широкий спектр способів – від фальсифікації доказів до психологічного тиску, дезінформації та маніпуляцій.

2. Визначено етапи становлення наукового знання про протидію розслідуванню корисливо-насильницьких, серед яких:

1. Довоєнний період (до 1940-х років): характеризується формуванням початкових уявлень про перешкоди в діяльності слідчого без окремого теоретичного осмислення поняття «протидія». Вивчення велося на рівні емпіричних спостережень і практичного досвіду.

2. Класичний етап (1950–1970-ті роки): у цей період відбулися перші наукові спроби осмислити злочинну поведінку як об'єкт криміналістичного вивчення. З'являються поодинокі згадки про перешкоджання розслідуванню, але протидія ще не виокремлена як самостійне явище.

3. Інституалізаційний етап (1980–1990-ті роки): відбувається закріплення проблематики протидії у науковому дискурсі, зокрема в межах досліджень організованої злочинності, оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та криміналістики.

4. Методологічно-концептуальний етап (кінець 1990-х – початок 2000-х): розробляються перші концепції нейтралізації протидії розслідуванню, з'являються спроби класифікації форм протидії, розпочалося формування понятійно-категоріального апарату.

5. Прикладний аналітико-синтетичний етап (2010–2020 рр.): посилюється увага до криміналістичних аспектів протидії, розробляються тактичні прийоми та алгоритми в умовах активного спротиву. Протидія розглядається як чинник, що впливає на ефективність досудового розслідування, формується теорія типових тактичних операцій.

6. Сучасний інтегративно-інноваційний етап (з 2020 року і дотепер): характеризується системним підходом до аналізу протидії як складного

міждисциплінарного явища. Формується запит на розроблення комплексних рекомендацій до єдиної методики нейтралізації протидії розслідуванню.

3. Уточнено понятійно-категоріальний апарат. Під способом запропоновано розуміти конкретну дія або прийом, спрямований на перешкоджання розслідуванню; під формою – зовнішнє вираження способу, що має стійкі повторювані ознаки; під засобом – інструмент впливу на протидію (правовий, організаційний, тактичний, технічний); під засадами – базові принципи, що регламентують діяльність із подолання протидії. Така структуризація забезпечує термінологічну визначеність і узгодженість наукової мови криміналістики.

4. Аргументовано, що протидія розслідуванню не завжди має протиправний характер. Її окремі форми (наприклад, відмова від дачі показань або користування правом на захист) є законними, але водночас можуть створювати об'єктивні перешкоди для досягнення завдань кримінального провадження. Це вимагає від слідчого адекватної оцінки мотивів і меж правомірної поведінки учасників процесу.

Визначено, що головною метою протидіючої сторони є уникнення кримінальної відповідальності або мінімізація її наслідків шляхом ускладнення розслідування, знищення доказів, залякування свідків, дискредитації органів досудового розслідування. Своєчасне розпізнавання таких мотивів має стати основою для формування системи заходів нейтралізації.

5. Розроблено структурну модель криміналістичної характеристики протидії, до якої входять: 1) суб'єктний склад (виконавці, співучасники, афілійовані особи, посередники); 2) мотиви (самозахист, уникнення відповідальності, корисливість, страх); 3) форми прояву (законні/незаконні, активні/пасивні); 4) способи реалізації (приховування, фальсифікація, підкуп, шантаж, дезінформація); 5) обстановка (етап, умови, середовище); 6) об'єкти впливу (докази, свідки, слідчі, експерти, інформаційні ресурси). Ця структура формує основу для побудови тактико-криміналістичних алгоритмів подолання протидії.

6. Аргументовано, що ефективність нейтралізації протидії безпосередньо залежить від глибини пізнання закономірностей функціонування механізму злочинної діяльності. Знання типових зв'язків між діями, слідами, умовами, суб'єктами та їх мотивацією дає змогу визначати «точки втручання» правоохоронних органів і планувати слідчі дії з випередженням.

Розкрито інформаційний аспект протидії: злочинець впливає не лише на об'єктивну реальність (знищуючи сліди чи свідків), а й на інформаційні процеси – створення, передачу, трансформацію, викривлення доказової інформації. Тому криміналістика має двоаспектну роль – досліджувати як злочини, так і механізми циркуляції інформації про них.

Сформульовано закономірності протидії на різних рівнях взаємодії: 1) суб'єкт – дії (поведінкові шаблони злочинця); 2) суб'єкт – потерпілий (віктимологічна залежність і реакції жертви); 3) суб'єкт – зовнішнє середовище (вибір умов і часу для приховування); 4) повторюваність методів (стійкі моделі протидії як типові слідчі ситуації).

Установлено, що приховування злочину є фундаментальним і первинним способом протидії. Воно включає широкий спектр дій – від фальсифікації документів до легалізації викраденого майна – і потребує пріоритетного вивчення в межах криміналістичних методик.

7. Сформульовано системну класифікацію форм протидії за такими критеріями: 1) спрямованість (на докази, суб'єктів, процесуальні дії); 2) етап здійснення (підготовчий, досудовий, судовий, виконавчий); 3) характер впливу (інформаційний, психологічний, фізичний, організаційний); 4) правова природа (законна / незаконна); 5) складність (індивідуальна / групова / організована). Це створює підґрунтя для типологізації протидії та розроблення відповідних методик нейтралізації.

8. Узагальнено, що криміналістична характеристика протидії має розглядатися як інформаційна модель, інтегрована у загальну структуру криміналістичної характеристики злочину. Такий підхід забезпечує цілісне сприйняття слідчої картини, прогнозування дій злочинця та вибір оптимальної

тактики реагування.

Запропоновано авторське визначення протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, під якою визначено сукупність дій або бездіяльності, здійснюваних протидіючими суб'єктами з метою ускладнення чи унеможливлення реалізації окремих тактичних завдань або загальних цілей кримінального провадження.

Розроблено наукову концепцію системної нейтралізації протидії, що передбачає: 1) діагностику форм і мотивів протидії; 2) прогнозування її динаміки на різних етапах розслідування; 3) інтеграцію процесуальних, організаційних, технічних і психологічних засобів; 4) створення єдиної методики подолання протидії в межах криміналістичних методик розслідування корисливо-насильницьких злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 20 с.
2. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 184 с.
3. Бахін В. П. Криміналістика. Проблеми та думки (1962–2002). Київ, 2002. 268 с.
4. Бистрицький Б. Ю. Розслідування грабежів, учинених неповнолітніми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.
5. Богданюк Р. І. Подолання протидії виявленню та розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності: монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Гусевої. Харків: Факт, 2025. 202 с.
6. Бондар В. С., Солодовніков А. Г., Дехтярьов Є. В. Розслідування розбоїв, вчинених організованими групами: навчально-методичний посібник. Луганськ: Вид-во Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, 2014. 276 с.
7. Варцаба В. М. Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 181 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 слів / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII. 1728 с.
9. Вирок Жовтневого районного суду м. Харкова від 24.07.2020 у справі № 639/2369/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90579227> (дата звернення: 17.11.2024).
10. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
11. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: автореф. дис. ... д-ра. юрид.

наук: 12.00.09. Харків, 2002. 42 с.

12. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва: монографія. Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. 336 с.

13. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств : дис. ... д-ра філософії : 081. Харків, 2023. 297 с.

14. Галаган В. І., Канфуї І. В. Процесуальні правовідносини слідчого, прокурора та слідчого судді на стадії досудового розслідування: монографія. Київ: УкрДГРІ, 2018. 191 с.

15. Галаган В. І. Особливості методики розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років: монографія / В. І. Галаган, М. О. Яковенко. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 254 с.

16. Герцик Р. В. Тактика судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Маріуполь, 2021. 232 с.

17. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. 440 с.

18. Грицюк І. В. Протидія розслідуванню злочинів у сфері оподаткування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2012. 259 с.

19. Гусєва В. О. Методика розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності: монографія. Харків: У справі, 2020. 452 с.

20. Гусєва В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2021. 538 с.

21. Динту В. А. Обстановка злочину як джерело доказової інформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 146–150.

22. Жорстокий злочин у Вінниці – чоловіка вбили на очах у його матері. *IlikeneWS*: перші новини. URL: <https://ilikenews.com/news/kryminal/zhorstokyy-zlochyn-u-vinnytsi-cholovika-vbyly-na-ochakh-u-yoho-materi> (дата звернення: 08.12.2024).

23. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Апостіль, 2012. С. 156.
24. Журавель В. А. Об'єкт і предмет криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3. С. 120–132.
25. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину і сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 21 с.
26. Завадський О. М. Методика розслідування розбійного нападу, вчиненого організованою групою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 23 с.
27. Завидняк І. О. Тактичні операції, спрямовані на подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. № 15. С. 159–166. DOI: <https://doi.org/10.33244/2521-1196.15.2019.159-166>.
28. Залозний Р. Ю. Криміналістична характеристика та розслідування розбійних нападів, вчинених на водіїв автотранспортних засобів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 21 с.
29. Збитків на мільйони гривень: на Волині гастролери з Херсонщини крали обладнання з сільгосптехніки. *Волинські новини: перше інформаційне агентство*. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/zbytkiv-na-milyony-hryven-na-volyni-hastrolery-z-khersonshchynu-kraly-obladnannia-z-silhosptekhniky/> (дата звернення: 08.12.2024).
30. Калімбет І. Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 20 с.
31. Каралаш А. Ю. До визначення поняття «соціальна діяльність»: системний підхід. *Глобалізований світ: випробування людського буття*: матер. міжнародої науково-теоретичної конференції (м. Житомир, 6-7 жовтня 2017 р.) / редкол. М. А. Козловець [та ін.]. Житомир: Вид-во Євенок О. О., 2017. С. 116–

118.

32. Карчевський М. У четвер 18.07.2024 Верховна Рада підтримала в цілому як закон проєкт № 11068. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/tNX1GPj7cvu58nXu/> (дата звернення: 08.12.2024).

33. Князев С. В. Криміналістичне розуміння механізму вчинення злочину та його значення для розслідування кримінальних проваджень. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). Т.3. С. 311–315.

34. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. 888 с.

35. Колесніченко О. Н. Криміналістична характеристика злочинів: навчальник посібник / О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова. Харків: Юрид. інститут, 1985. 92 с.

36. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 08.12.2024).

37. Костира А. М. Організація і тактика розслідування розбійних нападів на інкасаторів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.

38. Кравчук П. Ю. Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2015. 21 с.

39. Криміналістика (текст): підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2015. С. 430.

40. Криміналістика : підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с.

41. Криміналістика: навчальний посібник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 540 с.

42. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17> (дата

звернення: 01.11.2024).

43. Кричун Ю. А. Основи виявлення та розслідування корисливо-насильницьких злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2005. 20 с.

44. Круль С. М. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування розбоїв: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 18 с.

45. Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1996. 36 с.

46. Лисиченко В. К. Основи подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: навчальний посібник / В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. 176 с.

47. Лужецька О. Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2013. № 4 (63). С. 196-201.

48. Маркусь В. О. Криміналістика. Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2007. 558 с.

49. Мельничок В. М. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця. *Юридична Україна*. 2008. № 11. С. 97–102.

50. Мельничок В. М. Розслідування вимагання в сучасних умовах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1998. 21 с.

51. Мудрецький Р. В. Подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Кривий Ріг, 2019. 263 с.

52. Настільна книга слідчого: наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов та ін. Київ: Ін Юре, 2007. 728 с.

53. Національна стратегія у сфері прав людини: затв. Указом Президента

України №119/2021 від 24.03.2021. Президент України: офіційне Інтернет-представництво: сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> (дата звернення: 08.12.2024).

54. Олішевський В. В. Розслідування та попередження викрадення людини, вчиненого з корисливих мотивів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.

55. Оперук В. І. Методика розслідування розбійних нападів на банківські установи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 16 с.

56. Остапчук М. С. Методика розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 250 с.

57. Патик А. А. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 17 с.

58. Піддубний В. В. Подолання протидії розслідуванню злочинів економічної спрямованості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2020. 260 с.

59. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с.

60. Польщиков І. Декриміналізувати не можна судити: до питання про викрадення чужого майна під час воєнного стану / Just Talk. URL: https://justtalk.com.ua/post/dekriminalizuvati-ne-mozhna-suditi-do-pitannya-pro-vikradennya-chuzhogo-majna-pid-chas-voennogo-stanu#_ftnref5 (дата звернення: 08.12.2024).

61. Попельнюк Ю. П. Особливості виявлення та подолання протидії розслідуванню на етапі виявлення ознак корисливо- насильницьких злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 33(3). С. 350–359. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.32>.

62. Попельнюк Ю. П. Перспективи вдосконалення напрямів діяльності

сектору безпеки у контексті протидії корисливо-насильницькій злочинності. *Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів XXI століття: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Житомир, 12–13 грудня 2024 р.)*. Житомир: Житомирська політехніка, 2024. С. 551–554.

63. Попельнюк Ю. П. Проблеми понятійно-термінологічного апарату криміналістичного вчення про протидію розслідуванню. *Соціологія права*. 2024. № 3–4 (48–49). С. 146–150.

64. Попельнюк Ю. П., Спіцина Г. О. Корисливо-насильницька злочинність як загроза національній безпеці. *Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні: сучасні виклики: збірник матеріалів доповідей III Всеукраїнської наукової конференції (м. Одеса, 18 грудня 2024 р.)*. Одеса, ОДУВС, 2024. С. 246–248.

65. Проценко М. В. Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2008. 17 с.

66. Пясковський В. В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики умисного вбивства дитини батьками, родичами або особами, на яких покладено обов'язки з її виховання. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 69–73.

67. Роз'яснення щодо відповідальності за мародерство та інші злочини, скоєні під час воєнного стану / Урядовий портал (1 квітня 2022 року). Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-shchodo-vidpovidalnosti-za-maroderstvo-ta-inshi-zlochini-skoyeni-pid-chas-voyennogo-stanu> (дата звернення: 08.12.2024).

68. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. В. Бишевець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергеева та ін., за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергеевої. Київ: Алерта, 2015. 536 с.

69. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук:

12.00.09. Львів, 2016. 24 с.

70. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 226 с.

71. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Ч. 2. Харків: Консум, 2001. 588 с.

72. Салтевський М. В., Лукашевич В. Г., Глібко В. М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. Київ: Рад. шк., 1994. 180 с.

73. Семенишин М. О. Теорія та практика запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Кривий Ріг, 2020. 623 с.

74. Сіренко О. В. Криміналістична характеристика крадіжок, грабежів та розбійних нападів, вчинених неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2012. 204 с.

75. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР, Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. URL: <https://sum.in.ua/s/protydija> (дата звернення: 17.11.2024).

76. Словник. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%96%D0%B1> (дата звернення: 04.11.2024).

77. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посібник. Київ: Правник. НАВСУ, 1997. 42 с.

78. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2013–2022 рр.) // Офіс Генерального прокурора: сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultatyyih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 04.11.2024).

79. Степанюк Р. Л. Сутність і практичне значення криміналістичної характеристики злочинів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 386–

388.

80. Терешук О. Д. Розслідування розбійних нападів, вчинених на водіїв автотранспортних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 18 с.

81. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 51 с.

82. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливонасильницьких злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 53 с.

83. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

84. Тіщенко В. В., Загородній І. В. Механізм кримінального правопорушення в системі його криміналістичної характеристики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. № 94. С. 141–147.

85. Тіщенко В. В. Криміналістика: навч.-метод. посібник. / В. В. Тіщенко, Л.І. Аркуша, В.М. Плахотіна. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

86. Хірсін А. В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.

87. Чесакова М. С. Протидія розслідуванню злочинів та шляхи її подолання на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 251 с.

88. Четвертак Д. Ю. Методика розслідування приховування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 218 с.

89. Чорний Г. О. Криміналістична характеристика злочинів терористичної спрямованості: теоретичні проблеми формування на сучасному етапі. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С. 158. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-17>.

90. Чорний Г. О. Методика розслідування розбоїв з проникненням у

житло : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1998. 17 с.

91. Шепітько В. Ю. Криміналістика: курс лекцій. Харків: Одисей, 2003. 368 с.

92. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами) кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. 20 с.

93. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Луганськ, 2003. 222 с.

94. Шульга Ю. О. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 222 с.

95. Щербакова Г. В. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.

96. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.

97. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 176 с.

98. Ягольник О. М. Розслідування розбійних нападів на інкасаторів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2020. 20 с.

99. Яковенко М. О. Розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2011. 19 с.

100. Яковіна О. Б. Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2020. 251 с.

101. Яницька Н. В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді і її попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2000. 20 с.

102. García L. S. Hans Gross: El Legado en la Criminalística que Transformó la Justicia. URL: <https://guia-legal.com/hansgross-el-legado-en-la-criminalistica-que-transformo-la-justicia/> (дата звернення: 01.10.2024).

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКОЇ СПРЯМОВАНOSTI

2.1 Протидія як корелюючий фактор у виявленні та відкритті кримінального провадження за фактом учинення корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень

У сучасних реаліях, особливо в умовах воєнного стану, однією з найбільш загрозливих форм кримінальних проявів є корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення, що завдають шкоди як окремим громадянам, так і суспільству в цілому. Вчинення таких діянь підриває загальний стан безпеки в державі, сприяє зростанню соціальної напруги та знижує рівень довіри до правоохоронної системи.

Механізми реалізації діянь, учинення яких зумовлене корисливо-насильницькими мотивами, нині значно ускладнились і продовжують еволюціонувати, адаптуючись до нових умов, зокрема до нестабільності, зниження рівня правового контролю, послаблення інституційних механізмів і загального соціально-економічного тиску на населення.

Як ми вже вказували, у структурі корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень акт насильства не є самоціллю, а виконує роль інструменту для досягнення інших протиправних намірів суб'єкта. Таким чином, насильство є лише первинною стадією реалізації злочинного задуму, що ґрунтується на переважно корисливих мотивах.

Наукова доктрина відносить до зазначеної категорії такі склади злочинів, як грабіж із застосуванням насильства (ч. 2 ст. 186 КК України), умисне вбивство з корисливої мети (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України), розбій (ст. 187 КК

України), вимагання (ст. 189 КК України) та бандитизм (ст. 257 КК України), які за своєю сутністю мають за мету протиправне привласнення матеріальних благ або інших вигод [3, с. 252–258].

М. Мельник акцентує увагу на тому, що корисливо-насильницькі злочини становлять вид діянь, що вирізняються одночасно корисливою мотивацією та реалізацією через насильницькі методи. Вони формують одну з найбільш небезпечних категорій кримінальних правопорушень, оскільки посягають одразу на кілька об'єктів кримінально-правового захисту – власність, а також життя, здоров'я, свободу чи гідність особи. Насильство в таких випадках є механізмом досягнення корисливої цілі, зокрема шляхом примусу до передачі майна або прав на нього, чи до вчинення дій майнового характеру [38]. Застосоване насильство може мати фізичний або психічний характер. Такі правопорушення завжди мають умисну форму вини – прямий умисел, доповнений корисливим мотивом. Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку. Переважна більшість цих злочинів класифікується як тяжкі або особливо тяжкі злочини відповідно до ст. 12 КК України [32].

Корисливі кримінальні правопорушення, залежно від способу їх реалізації та мотивів, поділяються на дві основні групи: насильницькі та ненасильницькі. До першої групи належать злочини, що передбачають виключно насильницький спосіб досягнення матеріальної вигоди. Саме цей критерій дозволяє відмежувати їх від інших різновидів корисливих правопорушень. За характером об'єкта посягання, корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення поділяються на майнові та немайнові. До першої категорії належать злочини, спрямовані на заволодіння майном або майновими правами. Немайнові прояви, у свою чергу, можуть виражатися у формах таких, як незаконне позбавлення волі чи викрадення людини.

Насильство в подібних правопорушеннях – це свідомий акт впливу, реалізований або через фізичну шкоду (наприклад, тілесні ушкодження), або через психічний тиск (залякування, погрози). Фізичне насильство означає протиправний вплив на тіло потерпілого без його згоди, тоді як психічне

виражається в обіцянці такого впливу негайно або в перспективі [14].

Корисливо-насильницькі злочини характеризуються різними компонентами механізму кримінальної протиправної діяльності та вчиняються: у побуті, на вулицях, під час воєнних дій чи евакуації мирного населення з зони бойових дій, із застосуванням фізичного насильства з метою заволодіння чужим майном, у тому числі яке є небезпечним або спричинило тяжкі наслідки тощо. Окремі з наведених чинників зумовлюють складнощі у виявленні, документуванні та розслідуванні цих злочинів.

Сьогодні іманентною рисою таких злочинів є професійне приховування слідів насильницького впливу, використання різноманітних способів приховування вчиненого злочину, переховування злочинців, а також застосування різноманітних технічних засобів для уникнення залишення слідів на місці вчинення злочину. Такий підхід ускладнює виявлення, фіксацію доказів та подекуди унеможлиблює ефективне розслідування цих кримінальних правопорушень. Частка латентної злочинності у цій категорії також залишається високою, що перешкоджає формуванню повної картини криміногенної ситуації та належному реагуванню з боку держави.

Проведене опитування респондентів свідчить, що одним із ключових чинників, який негативно впливає на результативність розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, правоохоронці вважають протидію, що спрямована на перешкоджання їх виявленню та розслідуванню (78%). Така протидія, як слушно вказують вчені, може бути реалізована ще на етапі безпосередньої реалізації злочинного умислу. Відтак важливо дослідити, яким чином можна мінімізувати цей негативний вплив, а також причин та умов, що сприяють реалізації корисливо-насильницьких мотивів.

Проблематиці причин та умов, що сприяють вчиненню корисливо-насильницьких злочинів, а також методам їх запобігання присвячено наукові дослідження Б. Бистрицького, В. Варцаби, В. Галагана, Р. Герцика, В. Глібка, І. Калімбета, А. Костири, М. Кушніра, М. Маршуби, В. Мірковець,

Р. Олійничука та В. Канюки, М. Семенишина, О. Терещук, В. Тіщенко, А. Хірсіна, Ю. Шульги, О. Ягольника, О. Яковіна, О. Янківка й інших учених [6–8; 10; 13; 21; 27; 39; 43; 68; 69; 71–74]. Водночас питання подолання протидії розслідуванню таких злочинів, що виникає на всіх стадіях кримінального провадження, залишається недостатньо вивченим.

Значну увагу теоретичному обґрунтуванню концептуальних засад виявлення протидії розслідуванню приділено у комплексних монографіях О. Александренко, І. Грицюка, Р. Мудрецького, В. Плетенця, О. Ромців, М. Чесакової, Р. Шехавцова, Б. Щура та інших дослідників [2; 41; 50; 52; 70]. Водночас зважаючи на те, що аспект протидії розслідуванню злочинів, який виникає на етапі виявлення корисливо-насильницьких злочинів, залишається малодослідженим, саме цей напрям наукової розвідки ми і плануємо розкрито в межах цього підрозділу.

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства досудове розслідування розпочинається не за будь-якою прийнятою чи зареєстрованою заявою або повідомленням, а виключно за тими з них, у змісті яких визначено достатньо обґрунтовані дані про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Зокрема, відомості про кримінальне правопорушення повинні надходити виключно з належних джерел – таких як заява потерпілого, повідомлення заявника, або бути самостійно виявлені уповноваженими особами в межах їхньої компетенції. При цьому обсяг, зміст і достовірність первинної інформації, що підлягає внесенню до ЄРДР, а також характер і послідовність дій суб'єктів досудового розслідування на початковій стадії, значною мірою залежать від того, з якого джерела надійшла інформація про подію з ознаками кримінального правопорушення [33].

Короткий виклад таких обставин, разом із відомостями про особу заявника або потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові чи найменування), вноситься до ЄРДР. При цьому анонімні заяви не можуть бути зареєстровані як підстава для початку кримінального провадження – вони лише є приводом для

перевірки викладеної у них інформації. Лише у випадку, коли працівник поліції за результатами перевірки встановлює наявність ознак кримінального правопорушення, відповідні відомості до ЄРДР можуть бути внесені на підставі його рапорту, про що вказав Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду. Згідно із його позицією, відповідно до змісту статті 214 КПК України, підставою для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і початку досудового розслідування є не лише заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення, але й самостійне виявлення слідчим або прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення злочину або виявлення його окремих ознак [51].

Після прийняття та реєстрації заяви чи повідомлення слідчий або прокурор зобов'язаний проаналізувати їх зміст та оцінити достатність наведених даних, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. За результатами цієї перевірки приймається рішення про внесення відповідних відомостей до ЄРДР, чим фактично розпочинається досудове розслідування. Відтак, національні суди доходять висновку, що подібне звернення, зміст якого не відповідає вимогам частини 5 статті 214 КПК України, не могло бути належною та самодостатньою підставою для внесення відомостей до ЄРДР і, відповідно, для початку досудового розслідування щодо конкретної особи.

Відповідно до вимог статті 214 КПК України, слідчий або прокурор зобов'язаний без зволікань, але не пізніше 24 годин з моменту отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або самостійного виявлення ознак злочину з будь-якого джерела, внести відповідні дані до ЄРДР [33]. Лише після цього вважається, що досудове розслідування розпочалося, а проведення будь-яких процесуальних дій до внесення цих відомостей не допускається і тягне за собою юридичну відповідальність.

Визначення слідчого, який здійснюватиме розслідування, відбувається за рішенням керівника органу досудового розслідування. Реєстрація первинної інформації у ЄРДР передбачає внесення таких відомостей: дата надходження

повідомлення, анкетні дані заявника чи потерпілого, джерело інформації, короткий опис обставин, попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення, дані уповноваженої особи, що здійснила реєстрацію, а також інші обставини, визначені нормативними актами.

Автоматичне фіксування дати реєстрації та присвоєння номеру кримінального провадження забезпечується електронною системою ЄРДР. Слідчий невідкладно інформує керівника прокуратури про початок розслідування, а у випадку, коли відомості вносив прокурор, він зобов'язаний передати матеріали до органу досудового розслідування з урахуванням підслідності [33].

Разом із цим, питання визначення моменту початку досудового розслідування у кримінальному провадженні набуває особливої актуальності в контексті співвідношення положень статті 214 КПК України та Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затвердженого 30.06.2020 року (далі – Положення). Згідно із ним формування ЄРДР розпочинається з моменту внесення реєстратором – слідчим, дізнавачем, уповноваженою особою органу досудового розслідування або прокурором – відповідних відомостей про кримінальне правопорушення. Такі дані можуть міститися у заяві чи повідомленні про вчинення правопорушення, а також бути виявлені службовою особою самостійно з будь-якого джерела. У випадку усного повідомлення, воно заноситься до протоколу, який підлягає підписанню заявником. Також цим Положенням визначено, що після перевірки внесених до ЄРДР відомостей керівник органу прокуратури, органу досудового розслідування або органу дізнання здійснює реєстрацію кримінального провадження. При цьому у Реєстрі автоматично фіксується дата обліку відповідної інформації та присвоюється унікальний номер кримінального провадження. Факт реєстрації кримінального правопорушення (провадження) вважається таким, що настав з моменту підтвердження зазначених відомостей уповноваженим керівником відповідного органу [47].

Таким чином, вчені констатують, що у регулюванні фактично наявні два

окремі часові орієнтири: первинне внесення відомостей та їх наступне підтвердження керівництвом. Це породжує нормативну колізію, оскільки КПК України однозначно визначає початок досудового розслідування саме моментом внесення інформації до ЄРДР, а не її підтвердженням.

Не можна оминати увагою, що підставою для внесення до ЄРДР фактично є заява про вчинення кримінального правопорушення. Як слушно вказує А. Лапкін, Положення має нижчу юридичну силу порівняно з нормами КПК України, вбачається необхідність гармонізації відповідних положень шляхом приведення їх у відповідність до вимог кримінального процесуального законодавства. Перевірка внесених даних має бути синхронізована у часі з їх реєстрацією, а також отримати чітке процесуальне визначення щодо мети та можливих результатів. З огляду на засаду публічності (ст. 25 КПК України), початок кримінального провадження як форми кримінальної процесуальної діяльності повинен співвідноситися з моментом отримання слідчим чи прокурором інформації про кримінальне правопорушення, незалежно від її джерела. З цього моменту виникає обов'язок службової особи щодо відповідного реагування, процесуальної фіксації інформації та її правової оцінки. Зазначене також підтверджується аналізом процесуального статусу прокурора та заявника. Зокрема, згідно зі ст. 37 КПК України, прокурор здійснює повноваження у межах кримінального провадження, однак його участь на стадії прийняття заяви вже передбачає формування кримінальних процесуальних правовідносин. Аналогічно, статус заявника визначається фактом звернення із заявою, а не її реєстрацією.

Відтак А. Лапкін вказує, що доцільно розмежовувати початок досудового розслідування як процесуальної стадії, пов'язаної з внесенням відомостей до ЄРДР, та початок кримінального провадження як кримінально-процесуальної діяльності, що починається з моменту отримання інформації про кримінальне правопорушення [35].

Здебільшого криміналісти підтримують підхід щодо пов'язування моменту початкового етапу розслідування із етапом внесення відомостей до

ЄРДР [58, с. 121]. Проте окремі криміналісти з цього приводу вказують про доцільність пов'язування початку досудового розслідування із моментом проведення огляду місця події у тих ситуаціях, де його фактичне проведення передувало реєстрації відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР [42, с. 261].

Нам імпонує підхід за якого саме із моментом надходження заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення або фактом виявлення ознак кримінального правопорушення представниками правоохоронних, контролюючих чи інших органів, варто пов'язувати початковий етап розслідування злочину. Саме із цих пір можуть фіксуватися й ознаки протидії виявленню факту кримінально-протиправної діяльності.

Зауважимо, що невнесення відомостей до ЄРДР про кримінальне правопорушення може також бути розцінене як протидія розслідуванню. Аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора України свідчить про наявність проблем у реєстрації кримінальних правопорушень і зростання кількості скарг на дії правоохоронних органів.

Зокрема, кількість випадків приховування заяв або повідомлень про кримінальні правопорушення пов'язана із невнесенням відомостей до ЄРДР доволі висока. Упродовж 2016-2025 середній показник таких фактів складає 1100–1350. Також у цей період спостерігається збільшення кількості задоволених судом скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування та прокуратури (від 30 до 49 % на рік) [46].

Наведені показники свідчать про тенденцію до зростання судового контролю за діяльністю слідчих і прокурорів, що може бути наслідком як підвищення активності громадян у захисті своїх прав, так і недостатньої ефективності роботи правоохоронних органів у контексті забезпечення досудового розслідування, чи навіть факти протидії з боку окремих представників правоохоронних чи контролюючих органів. З огляду на це необхідно дослідити, як саме протидія розслідуванню реалізується в аспекті своєчасного виявлення ознак кримінального правопорушення, їхнього

документування.

Виявлення ознак злочину передбачає встановлення, фіксацію та визначення факту його вчинення й обставин, за яких це сталося. Однак потреба у спеціальному виявленні злочину виникає не у всіх випадках, оскільки інформація про кримінальні правопорушення може надходити від громадян, організацій або інших джерел [67, с. 868].

Категорія «виявлення злочину», як правило, пов'язується із теорією оперативно-розшукової діяльності. Згідно з положеннями теорії оперативно-розшукової діяльності, вихідним етапом процесу протидії кримінальним правопорушенням є саме виявлення первинної інформації, що свідчить про наявність ознак такої діяльності [1, с. 4].

Криміналісти дещо інакше тлумачать цю дефініцію. Зокрема, О. Ромців вказує, що виявлення ознак злочинів по суті полягає в реалізації комплексу активних дій компетентних органів щодо конкретного явища об'єктивного світу, ознаки якого і характеризують вказане явище як злочинне. Зміст таких дій, на думку авторки, зводиться до діяльності щодо винайдення та збирання, реєстрації інформації про ознаки та сліди злочину, які будуть об'єктивно свідчити про кримінальний характер вказаного явища [52, с. 77].

Стосовно практичного змісту діяльності, пов'язаної із виявленням ознак кримінальних правопорушень, цілком слушною є позиція Т. Савчук, про виокремлення двох основних типів такої діяльності. Вчена вказує про доцільність виокремлення пошукової діяльності, яку здійснюють оперативно-розшукові підрозділи та контролюючі органи, в межах якої встановлюються ознаки злочинів; по-друге, кримінально-процесуальну діяльність, що включає перевірку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, а також безпосереднє виявлення ознак складу злочину слідчим під час досудового розслідування [54, с. 94].

Аналіз слідчої та судової практики засвідчує, що найбільш поширеними підставами для відкриття кримінальних проваджень за фактами корисливо-насильницьких злочинів є:

1. Заяви та повідомлення потерпілих про вчинені щодо них злочини.
2. Повідомлення медичних закладів про доставлення осіб із тілесними ушкодженнями, які свідчать про застосування щодо них насильства.
3. Інформація про виявлення тіл із ознаками насильницької смерті.
4. Відомості представників правоохоронних органів, які виявили факти готування злочинних угруповань до вчинення корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень.
5. Виявлення під час розслідування примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань ознак окремих корисливо-насильницьких злочинів.

Окрім цього, нерідко відомості про вчинення таких злочинів отримують оперативні підрозділи під час реалізації оперативно-розшукових заходів, що дає змогу документувати правопорушення та встановлювати винних осіб.

До типових джерел інформації, які підтверджують факт вчинення корисливо-насильницьких злочинів і можуть володіти доказовим потенціалом, належать:

1. Предмет посягання – майно, що має три основні характеристики:
  - 1) фізичну – його матеріальна форма та властивості;
  - 2) економічну – вартісний або грошовий еквівалент;
  - 3) юридичну – правовий статус та приналежність [5, с. 155–156].
2. Потерпілі – особи, які можуть бути джерелом інформації щодо обставин вчиненого злочину. Водночас вони є фізичними об'єктами, на тілі, одязі або особистих речах яких можуть залишатися різноманітні сліди. Їхнє виявлення та криміналістичне дослідження дозволяє отримати важливі відомості з доказовим значенням [12, с. 90].
3. Суб'єкт (суб'єкти) злочину – особи, причетні до вчинення кримінально-протиправних діянь, інформація про яких охоплює кілька ключових категорій:
  - 1) біологічні характеристики (стать, анатомічні особливості, вік, фізіологічні параметри);

2) психічні особливості (інтелектуальний рівень, емоційний стан, вольові якості);

3) соціальні аспекти (вид діяльності, сімейний стан, місце проживання, наявність кримінального минулого) [63, с. 20].

4. Сліди кримінально-протиправної діяльності – матеріальні, ідеальні та електронні об'єкти, що відображають сам факт злочину й можуть набути статусу доказів. Саме ці об'єкти та суб'єкти найчастіше стають предметом цілеспрямованого впливу, спрямованого на ускладнення або унеможливлення виявлення ознак корисливо-насильницьких злочинів. Тому після отримання інформації, що може свідчити про вчинення злочину, правоохоронні органи зобов'язані здійснювати заходи з його виявлення та документування [48, с. 355–356].

Особливу увагу слід приділяти фіксації даних, що підтверджують злочинний характер конкретних подій, оскільки щодо деяких із них або ж до окремих об'єктів могли бути внесені зміни (зокрема, забезпечено зміну їхніх характеристик чи ознак). Крім того, певні особи могли зазнати психологічного, а в окремих випадках і фізичного впливу, що також потребує врахування у розслідуванні.

На етапі виявлення ознак корисливо-насильницького злочину важливо враховувати, що особи, причетні до його вчинення, а в деяких випадках і злочинні угруповання, можуть мати попередній досвід кримінальної протиправної діяльності. Це свідчить про їхню здатність не лише застосовувати професійні механізми вчинення злочинів, а й реалізовувати кваліфіковані способи приховування своїх дій. Останні можуть розглядатися як окрема форма протидії розслідуванню.

Ознаками такої протидії на етапі виявлення кримінального правопорушення можуть визнаватися такі обставини:

1) знищення предмета посягання – свідоме знищення або приховування майна, що стало об'єктом злочинного посягання чи впливу, для унеможливлення його вилучення та дослідження;

2) маскуванню та знищення слідів злочину – умисне усунення матеріальних доказів або створення хибних слідів, які можуть ввести в оману досудове слідство;

3) переховування підозрюваних осіб – забезпечення можливостей для переховування від органів досудового розслідування та суду особами, які можуть бути причетні до злочину;

4) зацікавленість потерпілого у приховуванні злочину – добровільна або примусова відмова потерпілого від повідомлення про злочин через страх, корисливі мотиви або інші чинники;

5) незаконне втручання керівництва – отримання незаконних вказівок від посадових осіб щодо приховування фактів злочинної діяльності, що може свідчити про корупційну складову або інші зацікавленості;

6) перешкоджання роботі правоохоронних органів – втручання третіх осіб у розслідування, вчинення дій, що загрожують життю, здоров'ю або майну представників правоохоронних органів;

7) замовчування або затягування надання інформації – свідома відмова певних осіб від повідомлення правоохоронним органам про злочин, умисне затягування передачі відомостей, які можуть сприяти розкриттю правопорушення [48, с. 356].

Окрім цього, на підставі узагальнення наукових підходів та практичного досвіду, можна стверджувати, що типові форми приховання корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень мають спільні риси з іншими групами кримінальних правопорушень, зокрема на етапі їх виявлення. Це зумовлено тим, що приховування спрямоване на ускладнення або унеможливлення фіксації початкової інформації про ознаки злочину в межах пошукової або кримінально-процесуальної діяльності [54, с. 94].

Одним із найбільш розповсюджених способів приховання є умисне неповідомлення або затягування з передачею необхідної інформації на запити правоохоронних органів особами, які прямо або опосередковано пов'язані з учиненням злочину. Це стосується випадків, коли посадові особи, маючи

доступ до інформації про вчинення злочину, свідомо її приховують або затримують, чим перешкоджають виявленню ознак злочину (5 %) [53].

Ще однією типовою формою є знищення або приховування джерел інформації про вчинений злочин. Це може проявлятися у видаленні паперових або цифрових носіїв, які фіксують сліди насильства чи злочинного заволодіння майном, або ж у збереженні таких носіїв у місцях, доступ до яких має лише сам правопорушник (19%).

Серед ефективних методів приховування фігурує невиконання дій, які ініціюються правоохоронними органами: ненадання зразків, відмова у забезпеченні доступу до об'єктів огляду, зволікання з охороною місць зберігання речових доказів (16 %).

Злочинці також активно використовують фальсифікацію для приховання корисливо-насильницьких злочинів – створення неправдивих документів, введення в оману органи досудового слідства, використання неправдивого алібі або штучне формування слідів, які унеможливають встановлення істини у справі (17%).

Таким чином, типові форми приховання корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень охоплюють широкий спектр протидій: від пасивної бездіяльності до активного фальшування доказів. Це створює суттєві перешкоди виявленню таких правопорушень як на стадії перевірки виявлених фактів, так і на стадії початкового етапу розслідування.

Усі ці дії спрямовані на ускладнення або унеможливлення встановлення ознак корисливо-насильницького злочину та подальшого ефективного розслідування. Тому на етапі виявлення таких кримінальних правопорушень правоохоронним органам слід своєчасно ідентифікувати можливі прояви протидії та вживати заходи для їх нейтралізації.

В умовах обмеженої доступності інформації про факт вчинення кримінального правопорушення, а також з огляду на обізнаність злочинців щодо методів роботи правоохоронних органів, представникам сторони обвинувачення необхідно ретельно планувати алгоритм дій, спрямованих на

документування ознак корисливо-насильницького злочину, особливо за наявності протидії розслідуванню.

На наш погляд, у випадках, коли на початковому етапі виявлено достатні підстави про вчинення злочину, а також визнано доцільним відкриття кримінального провадження, необхідно використовувати можливості негласних слідчих (розшукових) дій. Таким чином, діяльність сторони обвинувачення щодо виявлення фактів протидії встановленню ознак корисливо-насильницьких злочинів повинна бути структурована наступним чином:

1. Застосування превентивних заходів поліції та інструментів, передбачених КПК України – пошук інформації про злочин, встановлення осіб та об'єктів, стосовно яких могли застосовуватися заходи протидії.

2. Отримання й аналіз інформації – координація дій між правоохоронними органами, державними установами, організаціями та підприємствами з метою збирання відомостей про вчинені корисливо-насильницькі злочини, їх документування та перевірка шляхом зіставлення отриманих даних із іншими встановленими фактами.

3. Процесуальна фіксація доказової інформації – документування обставин виявленого злочину, реалізованих заінтересованими особами заходів протидії та внесення відповідних даних до матеріалів провадження.

4. Офіційна реєстрація відомостей – внесення інформації до ЄРДР, відповідно до вимог Розділу II Положення, затвердженого наказом Офісу Генерального прокурора України від 30.06.2020 № 298.

Комплексне використання зазначених заходів дозволяє ефективно протидіяти спробам приховування фактів злочинної діяльності та сприяє своєчасному й повному документуванню ознак корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень.

Процедура виявлення корисливо-насильницьких злочинів, як правило, пов'язана із необхідністю подолання протидії, яку здійснюють особи, заінтересовані в результатах досудового розслідування. Після отримання інформації про вчинення кримінального правопорушення оперативні

співробітники проводять комплекс заходів: опрацьовують інформацію, надану потерпілим, встановлюють очевидців, виявляють імовірні місця залишення слідів кримінального правопорушення, застосованих знарядь, виявляють джерела інформації, що може сприяти виявленню осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, здійснюють аналіз документів, вивчають об'єкти, котрі потенційно можуть мати доказовий потенціал. Усі ці дії одночасно спрямовані на подолання протидії, що чинять особи, заінтересовані у приховуванні злочину.

З огляду на те, що розслідування корисливо-насильницьких злочинів майже завжди відбувається в умовах протидії, стратегія їхнього виявлення повинна мати чітко структуровану тактичну модель. Основна мета такої моделі – нейтралізація впливу осіб, які чинять протидію розслідуванню, створюють умови, котрі унеможливають їхні спроби приховати злочин, і мінімізують ризики втручання у досудове слідство.

Тому виявлення корисливо-насильницьких злочинів у ситуації активної протидії має будуватися на системному підході, що включає:

- а) безперешкодне отримання, перевірку та фіксацію інформації щодо ознак злочину;
- б) застосування тактичних заходів для подолання спроб приховати злочин.

Після аналізу механізмів скоєння злочинів, способів їхнього приховування й оцінки потенційних загроз для розслідування, можна виділити три основні етапи цього процесу:

1-й етап: підготовчий. На початковій стадії оперативний працівник визначає напрями пошуку доказів і встановлює осіб, які можуть володіти інформацією про злочин. Оптимальним підходом до пошуку даних є відпрацювання версій, побудованих на підставі роботи з потерпілим.

Також на цьому етапі важливо підготуватися до можливого опору з боку фігурантів злочину. Для цього необхідно:

- вивчити поширені схеми приховування правопорушень;

- проаналізувати можливі канали отримання інформації;
- розробити стратегію дій у разі виникнення перешкод для збирання доказів.

2-й етап: Отримання інформації про ознаки злочину. На цьому етапі здійснюється активний пошук доказової бази із застосуванням усіх законних інструментів. Для забезпечення ефективності розслідування важливо використовувати комплексний підхід, що передбачає взаємодію з різними структурами.

Залежно від способу приховування злочину застосовуються різні тактичні методи:

1) якщо злочин намагаються приховати через знищення документів, збуту предметів посягання або впливу на потерпілого і свідків, можна застосувати заходи безпеки;

2) якщо злочин маскують під законну діяльність, необхідно перевірити показання потерпілого;

3) якщо застосовується фальсифікація документів або створення недостовірних доказів, найбільш ефективним методом є детальний аналіз усіх обставин, включаючи застосування спеціальних знань і використання незалежних джерел перевірки, у тому числі перевірки на поліграфі й інші.

Окремо варто зазначити важливість використання сучасних технологій, таких як відеоспостереження, цифрові архіви (наприклад, системи безпечне місто) та інших, що можуть надати додаткові докази в рамках розслідування. Оскільки деякі відеозаписи зберігаються обмежений час, важливо оперативно ідентифікувати та зберегти такі матеріали.

3-й етап: фіксація отриманої інформації. Заключний етап передбачає офіційне внесення отриманих відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), матеріалів кримінального провадження.

Процедура фіксації має дві складові:

1. Оперативне внесення даних до ЄРДР – забезпечення швидкого реагування слідчих органів та офіційного закріплення доказової бази.

2. Процесуальне закріплення отриманої інформації, шляхом проведення відповідних слідчих (розшукових) дій.

Щоб забезпечити ефективність фіксації отриманої процесу, слід дотримуватися наступних рекомендацій:

1. Попередня консультація оперативних працівників зі слідчим – визначення напрямів пошуку та ключових аспектів збирання доказів ще до активної фази розслідування.

2. Контроль за передачею зібраних матеріалів – своєчасне усунення суперечностей і недоліків у зібраних джерелах інформації, неухильне дотримання вимог кримінального процесуального законодавства.

3. Дотримання режиму секретності та таємниці досудового розслідування – уникнення витоків інформації, що можуть зашкодити розслідуванню.

4. Залучення фахівців у вузьких сферах – експертна оцінка матеріалів допоможе розкрити нетипові схеми приховування злочинів.

Крім того, важливим елементом є можливість проведення огляду місця події ще до офіційного внесення справи у ЄРДР. Це дозволяє виявити сліди кримінально протиправної діяльності, речові докази, які можуть підтвердити або спростувати факт злочину.

Отже, процес виявлення корисливо-насильницьких злочинів є складною багаторівневою діяльністю, що поєднує оперативний пошук, аналітичну роботу та надання кримінально-правової оцінки виявленим фактам. Для ефективного розслідування важливо не лише виявити злочин, а й забезпечити його правильну фіксацію та подальше процесуальне оформлення, що дозволить притягнути винних осіб до юридичної відповідальності в міру їх вини.

На результативність розслідування корисливо-насильницьких злочинів впливає низка суттєвих чинників. Зокрема, постійний тиск, який чинять підозрювані, інші особи, у тому числі посадові, та їхнє найближче оточення, створює значні перепони для встановлення обставин їхньої протиправної діяльності. Вони активно протидіють не лише виявленню доказів, а й усьому процесу досудового розслідування та подальшого судового розгляду.

Усвідомлення неминучості покарання підштовхує таких осіб до цілеспрямованих дій, спрямованих на тиск на потерпілих та свідків, знищення доказової бази, уникнення відповідальності шляхом переховування від слідчих органів тощо.

Попри динамічний розвиток суспільних відносин, підвищення рівня правової обізнаності громадян, удосконалення механізмів протидії злочинності, такі небезпечні кримінальні прояви, що завдають людині одночасно фізичних, матеріальних і моральних збитків, залишаються серйозною проблемою. Це зумовлює нагальну потребу вдосконалення діяльності правоохоронних органів у сферах попередження, виявлення та розслідування подібних злочинів. Окрему увагу необхідно зосередити на подоланні протидії розслідуванню, яка починає проявлятися ще на етапі фіксації окремих ознак злочину.

На підставі узагальнення теоретичних підходів та аналізу правозастосовної практики вважаємо, що метою виявлення ознак кримінального правопорушення, протидії розслідуванню та судовому розгляду є прагнення уникнути кримінальної відповідальності або мінімізувати покарання. Будь-які дії, спрямовані на перешкоджання реалізації завдань кримінального провадження та судочинства, незалежно від їх правомірності чи незаконності, слід розглядати як форми протидії. Подібні дії потребують об'єктивної кримінально-правової оцінки та можуть стати підставою для притягнення особи до відповідальності. Протидія може проявлятися не лише через активні дії, а й у формі бездіяльності, наприклад, ігнорування викликів слідчого чи прокурора, відмова від надання показань, ухилення від органів досудового слідства або суду.

Успішне виявлення ознак корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень передусім залежить від чіткого визначення поняття криміналістичних ознак таких злочинів і від формування відповідних критеріїв їх класифікації. У спеціальній літературі криміналістична ознака кримінального правопорушення розглядається як факт або сукупність фактів, які виникли внаслідок злочинної дії й з певною мірою ймовірності вказують на наявність

злочину та його обставини.

При систематизації ознак корисливо-насильницьких злочинів, особливо в межах їх розслідування, доцільно використовувати такі критерії:

- 1) загальні й спеціалізовані ознаки;
- 2) стадії розвитку злочину (підготовка, замах, завершений злочин);
- 3) форма прояву в реальному житті;
- 4) місце або спосіб можливого виявлення ознак.

На наш погляд, одна з найбільш придатних систем класифікації ознак корисливо-насильницьких злочинів може ґрунтуватися на джерелах їх виявлення й підставах внесення інформації до ЄРДР. Виявлення ознак таких злочинів – це специфічний процес, у межах якого приховані факти (латентні прояви) стають відомими правоохоронним органам, і з цього моменту виникає обов'язок розпочати перевірку та кримінальне провадження.

Аналіз розслідувань корисливо-насильницьких злочинів показує, що підставами для внесення відомостей до ЄРДР є:

- звернення потерпілих, скарги громадян, заяви юридичних осіб;
- повідомлення інформаторів або свідків;
- результати оперативно-розшукових заходів, які передували офіційному старту провадження;
- інформація від посадовців у ході контрольних, ревізійних чи інспекційних заходів;
- дані з матеріалів роботи правоохоронних чи контролюючих органів;
- матеріали справ про пов'язані адміністративні правопорушення;
- публікації в медіа, Інтернет, журналістські розслідування;
- виявлення ознак під час розслідування інших злочинів.

Складність розкриття корисливо-насильницьких злочинів полягає в тому, що дії злочинців часто ретельно маскуються, й виявити характерні ознаки є важким завданням. У сучасній практиці використання «традиційних» засобів виявлення часто буває недостатнім. Саме тому набуває важливості застосування методів аудиту, ревізії, експертної оцінки, а також методик

кримінального аналізу в рамках діяльності правоохоронців.

Методологічна база такого підходу включає перевірку документального оформлення операцій у трудовій, технологічній або фінансово-господарській сфері. Методи умовно можна поділити на:

а) перевірка суперечностей в одному документі (арифметична, логічна, нормативна, формальна перевірка);

б) зіставлення та взаємна перевірка кількох документів або їх екземплярів;

в) порівняння документації з реальним станом на об'єкті (аналіз руху коштів, порівняння обсягів виконаних робіт, тощо).

Виходячи з цього, можна виділити два ключові напрями у виявленні ознак корисливо-насильницьких злочинів:

– виявлення службовців або осіб, які могли скоїти злочин, через їхні факти злочинної діяльності – за допомогою ОРЗ та НСРД;

– оперативно-розшукова перевірка ознак злочину на визначеному об'єкті через економічні, статистичні чи бухгалтерські показники – шляхом кримінального аналізу.

Процедура початку кримінального провадження включає як процесуальні, так і непроцесуальні заходи, спрямовані на збір первинної інформації про подію злочину. Це свого роду алгоритм дій та тактичні операції, спрямовані на встановлення фактів і ознак злочину.

Ми вважаємо, що на початковому етапі розслідування корисливо-насильницьких злочинів доцільно планувати та проводити тактичну операцію під умовною назвою «Виявлення ознак корисливо-насильницького злочину». Дослідження методики цієї операції має велике теоретичне й практичне значення у криміналістичній доктрині.

У практичному сенсі перспективними є такі напрями:

- 1) запровадження систем перевірки заяв і повідомлень про злочини;
- 2) формалізація та класифікація ознак злочинів;
- 3) розробка тактичних операцій і алгоритмів дій на початковому етапі;

- 4) запобігання оперативним помилкам, що призводять до втрати доказів;
- 5) ефективне використання слідчих, розшукових і негласних методів;
- 6) застосування комплексних тактико-криміналістичних технологій.

Визначені типові джерела інформації, які зазнають впливу в рамках протидії, розкриті ключові етапи діяльності правоохоронних органів щодо подолання протидії, мають бути враховані у науково обґрунтованих рекомендаціях щодо розслідування корисливо-насильницьких злочинів, а також у тих, що спрямовані на подолання протидії розслідуванню.

2.2 Особливості організації та планування розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень

Ефективність розслідування злочинів вагомою мірою зумовлена належною організацією та планомірністю. Тобто всі заходи мають здійснюватися за планом, і повинні бути реалізовані відповідно до найбільш організованих алгоритмів [55].

Аналіз сучасної наукової літератури демонструє наявність різноманітних концептуальних підходів до розуміння сутності організації досудового розслідування та її структурних складових. Так, В. Олішевський, провівши класифікацію існуючих визначень цього поняття, дійшов висновку, що в межах криміналістичної науки превалюють два основні підходи: по-перше, організація розслідування трактується як забезпечення ефективності діяльності, що розслідується, а по-друге – як побудова певної функціональної структури, в межах якої відбувається реалізація завдань досудового провадження. У цьому контексті сам дослідник схильний розглядати організацію розслідування як супровідну діяльність, що передбачає впорядкування ключових елементів кримінального провадження, а також створення сприятливих умов для його здійснення [44, с. 75–79].

Низка науковців наголошують на тісному взаємозв'язку організаційного забезпечення з процесами алгоритмізації розслідування. Так, Б. Щур підкреслює, що одним із шляхів оптимізації розслідування злочинів є впровадження в криміналістичну практику алгоритмізованих методик, які базуються на логічно послідовному застосуванні науково-технічних засобів. Зміст таких методик визначається автором через поняття криміналістичного алгоритму – законодавчо обґрунтованої, структуровано упорядкованої системи обов'язкових і рекомендованих дій, орієнтованих на ефективне виконання завдань кримінального провадження [70].

Узагальнюючи різноманітні наукові підходи, Д. Цехан та Є. Горобець виокремили ключові компоненти організації розслідування кримінальних правопорушень, притаманні всім категоріям кримінальних справ. По-перше, це аналітична оцінка первинної інформації з одночасним визначенням характеру вихідної слідчої ситуації. По-друге, формулювання базових та альтернативних слідчих версій щодо обставин кримінально-релевантної події. По-третє, процес планування, який передбачає розробку загальної стратегії розслідування, деталізацію дій на кожному етапі досудового розслідування (початковому, подальшому та завершальному), а також планування окремих слідчих, розшукових і процесуальних заходів. По-четверте, залучення спеціалізованих інформаційно-аналітичних засобів, які підвищують ефективність виявлення, фіксації та обробки доказів. І, по-п'яте, налагодження взаємодії між усіма суб'єктами, задіяними в кримінальному провадженні – як у межах процесуальних дій, так і через організаційно-тактичну співпрацю [65, с. 100–106].

М. Остапчук у своїх наукових дослідженнях пропонує структурований алгоритм організації процесу розслідування розбійних нападів, учинених неповнолітніми, виокремлюючи ключові етапи діяльності слідчого. На першому етапі передбачається комплексний аналіз усієї наявної інформації про злочин, включно з часом, місцем і способом його вчинення, наявними слідами, відомостями про особу потерпілого та правопорушника, а також можливою

присутністю свідків. Далі реалізується організація і проведення огляду місця події, а також інших невідкладних і перевірочних заходів із наступною аналітичною оцінкою отриманої інформації.

На підставі результатів попереднього етапу, як вказує М. Остапчук, приймається рішення про початок досудового розслідування, здійснюється внесення відповідних відомостей до ЄРДР, визначається підслідність справи, особа слідчого та прокурора, а також формується слідчо-оперативна група. Далі варто провести розроблений план реалізації матеріалів, отриманих оперативним шляхом, та безпосередньо плану початкового етапу розслідування, що включає висунення і перевірку слідчих версій, організацію та здійснення першочергових слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження, а також інших організаційних та пошукових заходів, спрямованих на встановлення особи правопорушника, її затримання, виявлення речових доказів та потенційних свідків [45].

Окрему увагу приділено організації ефективної взаємодії між слідчим та оперативними підрозділами, які не входять до складу слідчо-оперативної групи. Автор також акцентує на необхідності залучення до участі в розслідуванні законного представника, захисника, спеціалістів – зокрема педагога, психолога чи судово-медичного експерта – та за потреби, представників громадськості чи медіа.

Подальші дії включають визначення строків і виконавців слідчих (розшукових) дій, планування й розподіл відповідальності, забезпечення належного технічного оснащення, застосування криміналістичних обліків і автоматизованих інформаційно-пошукових систем, проведення регулярних нарад слідчо-оперативної групи для аналізу результатів та уточнення подальшого плану розслідування. Також автор підкреслює важливість здійснення заходів, спрямованих на виявлення причин і умов вчинення злочину, розроблення профілактичних рекомендацій та протидії спробам перешкоджання ходу розслідування, зокрема шляхом недопущення витoku інформації та забезпечення безпеки учасників провадження [45, с. 347–348].

Схожої позиції дотримується й А. Сорочан, який досліджує специфіку організації та планування розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із шахрайством на первинному ринку нерухомості. Учений пропонує виокремити низку елементів, які формують систему організаційних заходів, необхідних для ефективного проведення досудового розслідування в зазначеній категорії справ [57].

Зокрема, на початковому етапі розслідування слід здійснити розроблення плану реалізації оперативної інформації, отриманої щодо таких протиправних діянь, як незаконне будівництво, функціонування фіктивних забудовників, залучення коштів інвесторів тощо. Наступним кроком є ухвалення рішення про початок кримінального провадження та внесення відповідних відомостей до ЄРДР із попереднім правовим аналізом на предмет наявності ознак кримінального правопорушення, а не цивільно-правового делікту.

На подальших етапах слід визначити уповноважену особу, яка здійснюватиме досудове розслідування, а також, за необхідності, сформуванню групи слідчих. Після цього встановлюються головні завдання і напрями розслідування, що мають бути узгоджені з актуальною слідчою ситуацією.

Планування розслідування передбачає формування слідчих версій, визначення шляхів їх перевірки, чітке окреслення обставин, які підлягають встановленню, та переліку слідчих і процесуальних дій, що мають бути проведені. Особливу увагу слід приділяти тактичним та організаційним особливостям їх реалізації. Необхідно також визначити строки, виконавців та осіб, відповідальних за контроль за виконанням запланованих заходів.

Окремим завданням є забезпечення залучення до розслідування необхідних спеціалістів (зокрема, педагога, психолога, судово-медичного експерта), а також вирішення організаційних питань щодо використання спеціальних знань, призначення експертиз, підготовки зразків, добору матеріалів для дослідження та встановлення термінів їх проведення.

До обов'язкових організаційних заходів належать збір інформації про можливих фігурантів справи, зокрема щодо наявності судимостей або

перебування на обліку в державних установах. У розслідуванні доцільно активно застосовувати криміналістичні обліки, автоматизовані інформаційно-пошукові системи, а також здійснювати перевірки за державними реєстрами.

Слідчий також має забезпечити ефективну взаємодію з оперативними підрозділами, органами державного контролю у сфері містобудування та іншими учасниками, діяльність яких пов'язана з ринком нерухомості. Важливим елементом організації є розробка і реалізація заходів щодо протидії спробам перешкодити розслідуванню з боку зацікавлених осіб: свідків, співучасників, представників правоохоронних та контролюючих органів. На завершальному етапі слід виявити чинники, що сприяли вчиненню злочину, та розробити профілактичні механізми з метою недопущення подібних правопорушень у майбутньому [57, с. 457–458].

Доцільним видається підхід, згідно з яким елементи організації процесу розслідування кримінальних правопорушень визначаються крізь призму ключових аспектів функціонування органів досудового слідства, включаючи їхню діяльність у сфері виявлення та документування протиправних вчинків. Так, О. Москаленко розглядає організацію розслідування як цілісну систему, складену з низки структурних компонентів, які розкривають її зміст та функціональне навантаження. До таких складових науковець відносить:

- постановку та деталізацію цілей розслідування;
- планування;
- забезпечення відповідних умов праці для слідчого;
- налагодження ефективної взаємодії між учасниками процесу – слідчими, оперативниками, фахівцями [40, с. 134–135].

Варто також звернути увагу на позицію М. Грібова, який, досліджуючи організаційну структуру оперативних підрозділів, підкреслює, що їхній устрій кореспондує із загальноприйнятими принципами організації оперативно-розшукової діяльності. Зокрема, на кожному рівні передбачено:

- оцінку та аналіз оперативної обстановки (включно зі слідчою ситуацією);

- планування заходів (ОРЗ, НСРД, дій оперативних підрозділів);
- розподіл ресурсів і персоналу;
- організацію міжвідомчої взаємодії;
- здійснення контролю [15, с. 28]. Ці організаційні засади можна з урахуванням певних відмінностей адаптувати і до процесу кримінального розслідування.

Інша важлива концептуальна позицію пов'язана із застосуванням функціонального підходу до дослідження організації слідчої діяльності. У ній виокремлюють такі ключові компоненти:

- аналіз слідчої ситуації та моделювання її можливого розвитку;
- постановку слідчих завдань і формулювання версій;
- стратегічне планування слідчих дій;
- системне використання криміналістичних інструментів і методик;
- взаємодію з оперативними структурами, експертами та іншими суб'єктами, залученими до розслідування;
- здійснення контролю за виконанням завдань і досягнутими результатами. Підтримуючи цю позицію, варто зазначити, що до основних елементів організаційної структури розслідування кримінальних правопорушень безперечно належить залучення відповідних ресурсів оперативних служб, а також співпраця з іншими учасниками кримінального провадження [31, с. 8].

Так, І. Клечановський акцентує на тому, що слідчому доводиться активно взаємодіяти з фахівцями вузької спеціалізації, серед яких – оперативні служби, установи виконання покарань, кримінально-виконавчі інспекції, підрозділи пенітенціарної системи та Міністерства юстиції України [26, с. 228; 59, с. 29–35].

Слушно вказує І. Клечановський, що «найчастіше слідчому доводиться взаємодіяти з різними спеціалізованими суб'єктами, зокрема з оперативними підрозділами, установами виконання покарань, кримінально-виконавчими інспекціями Державної пенітенціарної служби України, підрозділами

Міністерства юстиції України тощо» [26, с. 228].

Окрім цього, на науковій ниві вже давно сформувалася така категорія як планування розслідування. Планування досудового розслідування кримінальних правопорушень у науковій літературі визначають як «розумову діяльність, яка полягає у створенні ситуативно зумовленої моделі розслідування протиправних діянь заради оптимізації та впорядкування процесу їх досудового розслідування» [59, с. 4–5]. Планування розслідування має такі характерні ознаки, як безперервний характер, адаптивність до змінюваних обставин (динамічність), ситуативна зумовленість, цілеспрямованість, конкретність і домінування розумової діяльності у його реалізації [59, с. 5].

У сучасному криміналістичному дискурсі питання планування розслідування кримінальних правопорушень посідає одне з ключових місць, привертаючи увагу широкого кола дослідників. Зокрема, аналіз теоретичних підходів, представлених у працях таких науковців, як С. Барган, В. Гагач, В. Гусєва, В. Журавель, А. Колодіна, В. Коновалова, І. Кубарєв, В. Ортинський, О. Пчеліна, В. Пчолкін, В. Пясковський, Н. Татарин, В. Тіщенко, В. Топчій, І. Федчак, О. Хань, В. Шепітько, В. Яремчук та багатьох інших, дозволяє констатувати наявність сталого інтересу до даної проблематики, здебільшого у контексті розроблення криміналістичних методик. Проте комплексне осмислення особливостей планування в умовах активної протидії під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень з боку окремих суб'єктів ще не набуло належної уваги.

У межах сучасного криміналістичного знання планування розслідування розглядається як багатофункціональна діяльність, що охоплює визначення стратегічних напрямів досудового слідства, оптимізацію тактичних рішень, інтеграцію слідчих та оперативно-розшукових дій, а також забезпечення ефективного використання ресурсів. Такий підхід дозволяє забезпечити належний рівень організації досудового провадження, сприяє його логічній послідовності та досягненню поставлених цілей у встановлені процесуальні

строки.

Важливо зазначити, що планування охоплює не лише розробку алгоритмів процесуальних дій, але й прогнозування очікуваних результатів, координацію дій між суб'єктами розслідування, визначення ключових версій та їх перевірку, що забезпечує реалізацію як тактичної, так і управлінської функції. Організаційна складова планування полягає у створенні необхідних умов для досягнення цілей розслідування, а саме – формування команди, визначення повноважень, розподіл навантаження та контроль за виконанням.

Історичний аспект проблематики свідчить про її сталу присутність у науковому полі: ще у 1929 році В. Громов у роботі «Методика розслідування злочинів» акцентував увагу на необхідності системного підходу до організації слідчої діяльності. У подальшому, починаючи з 50-х років ХХ ст., концепція планування інтегрувалася до розділу «Слідча тактика» як один з її ключових компонентів поряд з версіями.

Однак у науковій спільноті й досі триває дискусія щодо методологічного місця вчення про планування. В. Тіщенко систематизував підходи вчених. Видатний криміналіст вказав, що окремі вчені відносять планування до криміналістичної тактики, оскільки воно забезпечує вирішення конкретних тактичних завдань. Інші автори наполягають на його належності до криміналістичної методики, обґрунтовуючи це тим, що остання включає загальні принципи побудови методик розслідування, зокрема етапне та наскрізне планування. Третя позиція розглядає планування як загальнокриміналістичну категорію, яка має бути закріплена у першому розділі криміналістики поряд з ученням про криміналістичну версію. Такий підхід є логічним, оскільки обидва інститути тісно взаємопов'язані та реалізують єдину пізнавальну функцію – побудову та перевірку гіпотез про факт і обставини злочину. Таким чином, автор застосовує диференційований підхід: тактичне планування розслідування – предмет криміналістичної тактики, стратегічне – складова криміналістичної методики, а загальні теоретичні засади планування – елемент загальної теорії криміналістики [64, с. 416–418].

Окремі спроби окреслити структуру планувальної діяльності в умовах протидії здійснено, зокрема, в роботах О. Ромців, де підкреслюється, що ефективне планування передбачає аналітичну обробку інформації, формування оперативно-розшукових версій, оцінку ресурсного забезпечення та визначення алгоритму процесуальних дій. Такий підхід дозволяє створити узгоджену модель виконання завдань розслідування, яка адаптується до змін обстановки.

Сучасні теоретики – Ю. Орлов, М. Погорецький, В. Журавель, І. Когутич та інші – акцентують увагу на концептуальній багатогранності планування як інтелектуального процесу, що поєднує стратегічне мислення з оперативним виконанням. Існує також диференціація типів планування: загальне, епізодне, групове – кожен із яких має свої методологічні підходи.

Зауважимо, що практика досудового розслідування підтверджує важливість візуалізації слідчого плану, використання графічних схем і прогнозування результатів. Це дозволяє запобігти хаотичному прийняттю рішень і забезпечити об'єктивність слідчої оцінки. Нормативно-правові акти України, зокрема відомчі інструкції МВС України, закріплюють обов'язковість планування у діяльності слідчих та слідчо-оперативних груп (далі – СОГ). Оформлення відповідних планів, їх затвердження та контроль за виконанням становлять частину управлінського процесу у розслідуванні.

Отже, ефективне розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень значною мірою залежить від рівня організації досудового провадження та якості планування відповідних процесуальних і тактичних дій. Специфіка таких злочинів полягає у високій криміногенності ситуацій, динамічності їх розвитку, а також в інтенсивності насильницьких дій, що вимагає оперативного реагування, максимальної злагодженості дій усіх суб'єктів розслідування та раціонального використання ресурсів.

Організація розслідування розглядається як комплекс дій, що забезпечує оптимальне впорядкування всіх етапів кримінального провадження, починаючи від моменту виявлення злочину й до прийняття остаточного процесуального рішення. Цей процес включає створення функціональної структури

розслідування, яка охоплює визначення компетенцій між учасниками кримінального провадження, встановлення пріоритетів на кожному етапі досудового розслідування, забезпечення матеріально-технічного оснащення, а також постійний моніторинг і контроль за виконанням визначених завдань.

Особливістю організаційного забезпечення розслідування корисливо-насильницьких злочинів є необхідність швидкої оцінки первинної слідчої ситуації, яка включає аналіз часу, місця, способу вчинення злочину, слідів насильства, даних про потерпілого та можливого правопорушника, а також присутності свідків. Залежно від характеру отриманої інформації формується СОГ, визначається її склад, розподіляються функції та окреслюється оперативно-тактична стратегія подальших дій. Суттєвого значення набуває організація взаємодії між підрозділами, зокрема налагодження співпраці слідчого з оперативними підрозділами, судовими експертами, представниками неурядових, зокрема, правозахисних інституцій, та іншими суб'єктами.

Планування розслідування в таких справах є багатофункціональним і складним процесом, що охоплює як стратегічний, так і тактичний рівні. Стратегічний план охоплює загальні цілі, закріплює напрями досудового слідства, формулює основні слідчі версії, шляхи їх перевірки, пріоритетність дій, а також розраховує ресурси. Тактичне планування конкретизує послідовність процесуальних дій, способи їх реалізації, строки, відповідальних осіб, а також засоби контролю за виконанням. Особливої уваги вимагає етапна деталізація дій на початковій, проміжній і завершальній фазах досудового розслідування, з урахуванням особливостей кожної ситуації, оперативної обстановки та поведінки суб'єктів кримінального процесу.

Важливою ознакою планування в розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів є його безперервність і динамічність. Аналітичне опрацювання вихідної інформації щодо подій, які ймовірно мають ознаки корисливо-насильницького кримінального правопорушення, потребує від слідчого постановки завдань щодо виявлення, структурування й оцінки всіх доступних даних. Це стосується як кримінально-правового аспекту (визначення

юридичної кваліфікації події, встановлення наявності складу злочину), так і процесуального компонента, зокрема ознайомлення зі змістом інформації, зареєстрованої в ЄРДР, та аналізу її правової відповідності.

На цій основі формується вихідна слідча ситуація, яка слугує підґрунтям для формулювання декількох можливих версій того, що сталося. Після цього слідчий має визначити, які саме обставини залишаються не з'ясованими, та встановити їх у розслідуванні. У контексті корисливо-насильницьких злочинів, особливої ваги набуває логічна послідовність планування дій – визначення пріоритетів серед процесуальних і розшукових заходів: які мають бути проведені негайно (наприклад, огляд місця події, затримання осіб, допити свідків), а які доцільно реалізовувати на подальших етапах після уточнення обставин.

Планування досудового розслідування передбачає виокремлення завдань на основі їхньої актуальності та значущості. До першочергових заходів належить встановлення осіб, які могли бути причетними до злочину, виявлення та фіксація речових доказів, забезпечення схоронності інформації та доказової бази, локалізація ймовірних свідків. Наступна група дій передбачає залучення експертів і спеціалістів, ініціювання проведення судових експертиз, установлення розміру спричинених матеріальних збитків, а також арешт майна чи рахунків, якщо вони можуть бути пов'язані з кримінальним правопорушенням.

У випадках, коли розслідування потребує спеціальних знань, слідчий має право залучити обізнаних осіб (наприклад, експертів у галузі судової медицини, психології тощо). Їхні висновки можуть мати суттєвий вплив на корегування напрямів розслідування, уточнення слідчих версій і запланованих дій.

Організація процесу розслідування передбачає створення ефективного функціонального механізму співпраці між усіма учасниками кримінального провадження. Особливе значення має узгодженість роботи слідчого та оперативних працівників, ефективний розподіл повноважень, доступ до технічних і кадрових ресурсів, а також забезпечення захисту потерпілих та

свідків.

Доцільно також класифікувати елементи планування за кількома ознаками: за функціональним призначенням (організаційно-тактичні та процесуальні дії), за ступенем участі інших суб'єктів (індивідуальні дії слідчого та дії із залученням фахівців чи установ), а також за рівнем деталізації (загальні концептуальні плани й конкретизовані інструктивні схеми).

Отже, планування розслідування корисливо-насильницьких злочинів – це складний аналітико-практичний процес, який передбачає формування слідчих версій, організацію доказової діяльності, інтеграцію спеціальних знань, а також гнучке реагування на зміну обставин. Його ефективність визначає якість зібраних доказів і загальний результат кримінального провадження.

У реалізації тактичних рішень слідчий має постійно адаптувати план до змінюваних обставин, отриманої орієнтуючої інформації та зібраних доказів, своєчасно переглядати версії, оновлювати перелік слідчих (розшукових) дій і коригувати розподіл сил і засобів. Необхідним елементом є прогнозування очікуваних результатів, оцінка ризиків, визначення способів протидії можливим спробам перешкодити розслідуванню – у тому числі тиску на свідків, втечі підозрюваних, знищення речових доказів.

У сучасному науковому дискурсі планування розслідування розглядається не лише як елемент тактики чи методики, а як інтегративна загальнокриміналістична категорія, яка виконує пізнавальну, управлінську, організаційну та прогностичну функції. Такий підхід дозволяє створити системну модель дій, спрямовану на досягнення мети кримінального провадження – повне, всебічне та об'єктивне з'ясування обставин кримінального правопорушення, встановлення винних осіб і забезпечення реалізації принципів кримінального процесу.

Розслідування кожного корисливо-насильницького кримінального правопорушення невід'ємно пов'язане з виконанням ряду організаційних дій. Як слушно зауважує В.Шепітько, організація розслідування передбачає здійснення послідовних та взаємозалежних заходів: своєчасне створення

узгодженого плану слідчих і оперативних дій – тобто планування діяльності; ефективну координацію взаємодії між слідчим, оперативними працівниками та залученими фахівцями; професійне керівництво роботою слідчо-оперативної групи; організацію регулярних оперативних нарад із обговорення ходу розслідування; впровадження системи обміну інформацією та звітності щодо результатів групової й індивідуальної діяльності; і, нарешті, створення адекватних умов для виконання службових обов'язків [30, с. 33].

Особлива увага в організації досудового розслідування корисливо-насильницьких діянь належить тому, що злочинці можуть активно чинити протидію – залякувати потерпілих і свідків, знищувати сліди, використовувати приховані способи маскування злочинних дій. Відтак серед критичних напрямів організації розслідування мають бути: всебічне вивчення та систематизація всієї доступної інформації, включно з аналітичними даними, які хоч і не є безпосередніми доказами, але можуть вказати на механізми насильства чи корисливої мотивації; чітке формулювання стратегічних і тактичних завдань з урахуванням етапів кримінального процесу та можливих змін слідчої ситуації; визначення обсягу слідчих, розшукових і організаційних заходів та ресурсів, необхідних для виявлення, фіксації та аналізу доказів; залучення фахівців (експертів, контролюючих органів) і взаємодія з ними для протидії системам прихованого впливу; визначення оптимальної черговості слідчих (розшукових) дій, тактичних прийомів і комбінацій, з урахуванням змін доказової ситуації; а також розроблення моделі захисту учасників провадження від тиску, залякування чи інших форм протидії.

За характером дій особи, спрямованих на приховування факту вчинення кримінального правопорушення, способи протидії встановленню істини у справі можуть бути узагальнені у кілька основних груп. До першої належать дії, що мають на меті унеможливити виявлення слідів злочину та іншої доказової (криміналістично значущої) інформації, яка може слугувати підставою для встановлення обставин події та викриття винної особи. Друга група охоплює дії, спрямовані на фізичне знищення або спотворення доказів та носіїв

інформації, включаючи документи, відеозаписи, речові докази тощо.

До третьої групи належать способи, пов'язані з введенням в оману представників сторони обвинувачення – зокрема, слідчих, дізнавачів або оперативних працівників. Застосування таких дій переслідує мету дезінформувати слідство, скерувати його на хибний шлях, а отже, зірвати або принаймні значно ускладнити розслідування, сприяючи затягуванню строків досудового провадження. Четверта група дій пов'язана з намаганням дискредитувати здобуту в кримінальному провадженні інформацію, позбавити її доказового значення, зробити її процесуально непридатною для використання в суді.

Окремої уваги заслуговують дії, які можна віднести до п'ятої групи – ті, що спрямовані на усунення конкретних працівників органів досудового розслідування чи суду від виконання ними службових обов'язків. Такі дії можуть виражатися як у прямому тиску (в тому числі фізичному або психологічному), так і в організації штучних підстав для відводу чи самоусунення процесуального керівника, слідчого або судді від провадження у конкретній справі [2, с. 45].

Загалом усі ці форми протидії розглядаються як системна загроза об'єктивності та ефективності кримінального провадження у справах про корисливо-насильницькі злочини й потребують відповідного тактичного реагування з боку правоохоронних органів.

У криміналістичній науці планування досудового розслідування визнається як інтелектуально насичена й стратегічно важлива діяльність. Особливу увагу на її змістовну складову звертає В. Журавель, наголошуючи, що планування – це не лише формальний етап організації розслідування, а насамперед складний когнітивний процес. Його суть полягає у постановці завдань, визначенні найраціональніших способів їх досягнення з метою забезпечення повного, об'єктивного та неупередженого розслідування. У цьому контексті категорія «завдання» набуває статусу ключового елемента, що об'єднує весь процес планування з іншими аналітичними складовими слідчої

діяльності – зокрема, з аналізом вихідної інформації та побудовою версій [16, с. 198–202].

Схожий підхід демонструють А. Іщенко з колегами, розглядаючи планування як інтелектуально насичену діяльність, у межах якої визначаються напрями, засоби й способи досягнення цілей розслідування з урахуванням наявних ресурсів [29]. І. Когутич, у свою чергу, акцентує увагу на прикладному аспекті планування – його мета полягає в розкритті злочину, уточненні обставин, що потребують з'ясування, і визначенні строків для реалізації необхідних слідчих (розшукових) дій [58].

У межах розслідування корисливо-насильницьких злочинів особливу актуальність мають диференційовані підходи до планування, серед яких виокремлюють просте, епізодне та групове. Найбільш ефективною у цьому контексті вважається модель епізодного планування, що дозволяє структурувати матеріал відповідно до окремих актів злочинної поведінки, визначити їх логічну послідовність і побудувати загальну версію вчиненого правопорушення.

Додатковим інструментом підвищення ефективності планування слід вважати створення графічних схем, які відображають структуру злочинної події, зв'язки між її елементами, підозрюваними й іншими суб'єктами. Прогнозування наслідків процесуальних дій, що також є складовою планування, дозволяє слідчому приймати виважені рішення на основі оцінки ймовірних сценаріїв розвитку слідчої ситуації.

Планування розслідування має і нормативну основу. Згідно з Інструкцією з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України (наказ МВС № 570 від 06.07.2017 р.), діяльність СОГ має базуватися на планах, які охоплюють слідчі (розшукові) й негласні слідчі (розшукові) дії, визначають відповідальних осіб та строки реалізації. Ці плани затверджуються керівництвом і за необхідності доповнюються новими заходами, якщо розслідування не дає очікуваних результатів.

Таким чином, планування – це не лише логістичний або технічний

інструмент, а фундаментальний механізм управління процесом розслідування корисливо-насильницьких злочинів, який забезпечує узгодженість, цілеспрямованість і ефективність усіх слідчих та оперативно-розшукових дій. Планування слід вважати невід'ємною частиною організації розслідування корисливо-насильницьких злочинів. При цьому воно набуває особливої важливості, коли розслідування відбувається в умовах активної протидії. У такому випадку планування має передбачати не лише розроблення логіки слідчих (розшукових) дій, але й заходи, спрямовані на нейтралізацію перешкод. Воно включає інтелектуальну підготовку слідчого (аналіз, генерація версій, коригування плану), а також формалізацію в письмовий план, який служить практичним інструментом управління розслідуванням.

У межах таких злочинів типово виділяють кілька рівнів планування: загальне стратегічне планування, планування за окремими епізодами злочинної діяльності, а також оперативне планування дій слідчої групи. Кожен із цих рівнів має свої функціональні особливості – від формування загальної концепції до деталізації конкретних тактичних кроків. Епізодне планування в таких справах набуває особливого значення: воно моделює всі епізоди насильницьких дій у взаємозв'язку, дозволяючи розглядати кожен із них як частину одного злочинного ланцюга.

У плані розслідування необхідно закладати схеми, графіки, візуалізації логіки справи, щоб полегшити розуміння зв'язків між окремими фактами, епізодами, доказами і обставинами. Прогнозування ймовірних результатів дій і контрзаходів протидії допомагає уникнути хаотичної роботи та підвищує ефективність слідчої стратегії.

Важливо, що планування в досудовому розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів не є декоративним прийомом, а дієвим компонентом процесуальної діяльності. Законодавчі та нормативні акти передбачають, що діяльність слідчих повинна здійснюватися на основі планування, зі збереженням єдиного керівництва, колегіальності обговорень і персональної відповідальності за результати роботи. План, що схвалюється

керівництвом та координується між слідчими й оперативними структурами, має охоплювати версії злочину, слідчі й розшукові заходи, строки, виконавців, а також передбачати коригування у разі зміни обстановки.

Отже, при розслідуванні корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень організація та планування повинні бути інтегрованими, адаптивними, орієнтованими на протидію активним зусиллям правопорушників. Без них неможливо забезпечити послідовний, ефективний і законний перебіг досудового слідства. Організація та планування розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень є ключовими чинниками, що визначають його ефективність. Їх значення полягає не лише в оптимізації управлінських рішень, але й у забезпеченні логіки, послідовності та цілеспрямованості досудового розслідування в умовах високої протидії, дефіциту часу та значного суспільного резонансу таких злочинів.

2.3 Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами в цілях нейтралізації протидії

Після визначення загальної структури організаційного компоненту розслідування доцільно звернути увагу на форми взаємодії слідчого з іншими суб'єктами, що реалізується в цілях реалізації завдань кримінального провадження.

Теоретичні та практичні аспекти взаємодії під час досудового розслідування вивчали М. Багрій [4], М. Бортун [7], В. Галагана зі співавторами [11], М. Грібок [15], І. Єрмоменко [17], О. Кіпер [22], В. Клочкова [24], А. Лапкіна [35], В. Малюги [37], С. Тищенко [62] та ін.

Насамперед це стосується взаємодії з представниками оперативних підрозділів, які відіграють важливу роль в оперативно-розшуковому забезпеченні кримінального провадження. Стосовно першого напрямку –

аналітичної оцінки вихідної інформації та визначення особливостей початкової слідчої ситуації – варто наголосити, що основне функціональне завдання оперативних підрозділів полягає у проведенні аналізу вчиненого кримінального правопорушення в контексті загального стану оперативної обстановки в межах відповідної території та певного періоду часу.

Слід зауважити, що у сучасній криміналістичній науці проблематика аналітичної діяльності слідчого не є достатньо розробленою. Водночас для її глибшого наукового осмислення можуть бути корисними моделі, розроблені в межах кримінального аналізу як окремої форми діяльності правоохоронних органів. Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності організації досудового розслідування, оскільки дозволяє більш точно формулювати слідчі версії, оптимізувати ресурси й забезпечити взаємодію між підрозділами на основі логічно обґрунтованих аналітичних висновків.

Злагоджена та результативна взаємодія між слідчими і оперативними підрозділами є однією з основних передумов ефективного здійснення кримінального провадження. Досить часто як теоретики, так і практичні працівники зводять таку взаємодію виключно до виконання доручень слідчих органів, проте її напрями є значно ширшими та охоплюють комплекс заходів, які повністю відповідають чинному законодавству та узгоджуються з його нормативними приписами.

Зважаючи на статистичні дані, що підтверджують значну поширеність корисливо-насильницьких злочинів у загальній структурі зареєстрованої злочинності, перед правоохоронними органами постає необхідність розробки та впровадження дієвих алгоритмів для протидії цим небезпечним проявам, як з боку окремих осіб, так і організованих злочинних угруповань.

Не менш важливим є напрацювання стратегій, спрямованих на подолання протидії розслідуванню, яку можуть здійснювати як підозрювані й особи, безпосередньо причетні до вчинення злочину, так і треті особи, зацікавлені в певних результатах досудового розслідування чи кримінального провадження загалом. Урахування цих аспектів є необхідним для забезпечення повного,

об'єктивного та неупередженого встановлення обставин кримінальних правопорушень.

Значущість припинення будь-яких протиправних дій, спрямованих на перешкоджання виконанню завдань кримінального провадження, зумовлена не лише їхнім негативним впливом на розслідування, а й тим, що окремі з них можуть містити ознаки самостійного складу кримінального правопорушення. Відповідно, вони підлягають кримінально-правовій оцінці та вимагають відповідного реагування з боку правоохоронних органів.

Ефективна взаємодія між усіма залученими до розслідування суб'єктами є необхідною умовою успішного розкриття кримінальних правопорушень. Вона має включати спільні дії, постійне обговорення отриманих результатів і стратегічне планування подальших заходів із чітким розподілом функцій кожного органу, визначенням джерел інформації, наявних сил і засобів. Однак у цій діяльності існує низка проблем, які можуть негативно впливати на ефективність подолання протидії розслідуванню. До основних проблемних питань, що виникають у процесі взаємодії сторони обвинувачення, належать:

1. Несвоєчасне виконання доручень слідчих щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Відстрочка таких заходів може призвести до втрати доказового потенціалу окремих матеріальних об'єктів. Наприклад, біологічні сліди (ДНК-клітини) можуть зазнати процесу деградації, сліди крові – згорнутися, а клітинні ядра під впливом температури чи сонячного світла – розкластися, що унеможливить їхнє цитологічне дослідження. Крім того, із плином часу можуть бути знищені або автоматично перезаписані записи відеоспостереження, особливо якщо вони зберігаються у хмарних корпоративних сервісах.

2. Невиконання оперативними підрозділами доручень, наданих у порядку ст. 40 КПК України, через брак необхідної інформації.

У практиці нерідко трапляються випадки, коли слідчі отримують формальні відмови у виконанні доручень через недостатність переданих відомостей. У зв'язку з цим важливо звернути увагу на положення Розділу VI

"Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України", де зазначено, що доручення має бути максимально конкретизованим і містити чіткі строки виконання.

До обов'язкових реквізитів такого доручення належать:

- реєстраційний номер кримінального провадження;
- дата початку досудового розслідування;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення;
- стислий виклад фактичних обставин злочину;
- конкретний перелік слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій, які потрібно здійснити;
- інші необхідні відомості для реалізації зазначених заходів [20].

Отже, дотримання нормативних приписів при формуванні змісту доручень до оперативних підрозділів є вкрай важливим. У разі необхідності слідчим варто надавати додаткові матеріали кримінального провадження для ознайомлення, що сприятиме ефективнішому виконанню завдань оперативними підрозділами та зменшенню ризиків втрати важливих доказів.

3. Самовільне здійснення представниками оперативних підрозділів дій, що перевищують межі наданого доручення слідчого чи прокурора, а також встановлення надмірних або несанкціонованих контактів із учасниками кримінального провадження, свідчить про порушення встановлених процесуальних меж взаємодії та вихід за межі наданих повноважень.

4. Обмежений рівень поінформованості окремих учасників кримінального провадження щодо ефективних, апробованих на практиці форм і методів нейтралізації протидії розслідуванню, яку здійснюють заінтересовані суб'єкти досудового розслідування, знижує результативність доказової діяльності та ускладнює досягнення завдань кримінального процесу.

5. Недостатня або неналежна процесуальна фіксація результатів проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій істотно ускладнює доказування у кримінальному провадженні. У судовій

практиці це нерідко зумовлює ситуації, коли за клопотанням сторони захисту відповідні протоколи визнаються недопустимими доказами, що негативно впливає на результати судового розгляду. Проведений аналіз дав змогу визначити найбільш поширені труднощі, які виникають у практичній діяльності під час фіксації таких дій, хоча спектр подібних проблем є значно ширшим. Враховуючи типові форми протидії розслідуванню, що реалізуються окремими суб'єктами кримінального провадження, а також ідентифіковані чинники, які найчастіше зумовлюють неефективність процесуальної взаємодії, обґрунтовано доцільність визначення та впровадження чітких напрямів взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності протидії незаконному впливу на розслідування та забезпеченню належного рівня доказування у кримінальному процесі.

На початковому етапі встановлення ознак кримінальних правопорушень, зокрема під час здійснення оперативно-розшукової діяльності та виявлення випадків протидії документуванню суспільно небезпечних діянь, особливого значення набуває визначення раціональної послідовності першочергових слідчих (розшукових) заходів. Їх планування має ґрунтуватися на спільному аналізі, узгодженні позицій та критичному обговоренні отриманих відомостей між працівниками слідчих і оперативних підрозділів.

Після внесення інформації до ЄРДР необхідно:

- здійснити комплекс невідкладних дій, до якого мають входити як процесуальні заходи, передбачені КПК України, так і профілактичні поліцейські інструменти, спрямовані на запобігання перешкоджанню розслідуванню;

- утворити слідчо-оперативні групи, що забезпечать узгодженість та цілісність досудового розслідування у справах про корисливо-насильницькі злочини;

- підготувати деталізований план проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, розроблений на основі пропозицій усіх учасників СОГ із чітким визначенням послідовності, відповідальних осіб і строків

виконання;

– забезпечити оперативний обмін релевантною інформацією між підрозділами для своєчасного реагування на виявлені прояви протидії розслідуванню.

Реалізація зазначеного підходу сприятиме підвищенню ефективності початкової стадії досудового розслідування, своєчасному усуненню чинників, що ускладнюють доказування, та зміцненню координації між усіма суб'єктами кримінального процесу.

Частою формою перешкоджання розслідуванню у справах корисливо-насильницького характеру є тиск на потерпілих і свідків. У відповідь правоохоронні органи можуть і повинні вживати передбачені законодавством заходи з гарантування їхньої безпеки – зокрема заходи, визначені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». У межах досудового розслідування можуть застосовуватись різноманітні заходи забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. До таких належать: особиста охорона, охорона житла та майна, надання спеціальних засобів індивідуального захисту і сигналізації про небезпеку, а також використання технічних засобів спостереження, у тому числі контроль телефонних та інших переговорів і візуальне спостереження.

Крім того, передбачено можливість заміни документів або зміни зовнішності особи, зміни місця роботи, навчання чи проживання, переселення в іншу місцевість, розміщення дітей у дошкільних чи соціальних установах, а також забезпечення нерозголошення персональних даних особи, взятої під захист.

Здійснення зазначених заходів має на меті запобігти будь-яким формам впливу чи залякування потерпілих, свідків або інших учасників кримінального провадження, що, у свою чергу, сприяє гарантуванню їхньої безпеки та стабільності процесу доказування. Координація зусиль слідчих і оперативників є необхідною умовою для організації тактичних операцій, у тому числі заходів,

спрямованих на подолання перешкод у ході досудового розслідування [9; 18; 65].

У разі, коли підозрювані ухиляються від органів досудового розслідування, усі заходи, що вживаються слідчим у співпраці з оперативними підрозділами, повинні бути зосереджені на встановленні їхнього місцеперебування. За таких обставин ухвалення рішення про зупинення досудового розслідування має відбуватися лише після ретельної оцінки ситуації та вичерпного використання всіх можливих засобів збирання доказової інформації про протиправну діяльність розшукуваних осіб.

Таким чином, взаємодія між слідчими та оперативними підрозділами не зводиться лише до виконання окремих дій із фіксації відомостей про подію кримінального правопорушення. Вона є послідовною, організованою та цілеспрямованою діяльністю уповноважених законом суб'єктів, спрямовану на отримання, перевірку та використання доказової інформації, розв'язання тактичних завдань досудового розслідування і забезпечення реалізації його основних цілей і завдань [49, с. 100–103].

Зауважимо, що процес фіксації та подальшого використання зібраної інформації у кримінальному провадженні щодо корисливо-насильницьких злочинів доволі часто розпочинається задовго до формального початку слідчих (розшукових) дій. Оперативний працівник має не лише вміти виявляти джерела і місця збирання інформації, а й чітко розуміти, яким чином отримані відомості можуть бути оформлені для використання слідчим як процесуальні докази. Вважаємо, що серед практичних рекомендацій для етапу виявлення злочинів корисливо-насильницької спрямованості, котрі покликані підвищити якість пошуку, збирання та систематизації релевантної інформації слід відносити такі:

1. Узгоджена діяльність зі слідчим. Перед початком розшукових заходів обов'язкова попередня консультація з уповноваженим слідчим щодо напрямів та очікуваного змісту пошукової інформації. Консультація має визначити «рамковий» план попередніх дій, критерії значущості відомостей і очікуваний формат їхньої передачі для подальшого закріплення у матеріалах

кримінального провадження як доказів.

2. Своєчасність передачі матеріалів. Оперативник повинен контролювати, щоб слідчий отримував зібрані матеріали вчасно та у належній формі (звіт, стенограма розмови, матеріали фотозйомки, носії інформації), з якими слідчий може ініціювати процесуальні дії (внесення відомостей до ЄРДР, клопотання про тимчасовий доступ, призначення експертиз тощо).

3. Дотримання режимів стелс-роботи. Під час збирання інформації потрібно суворо дотримуватися правил таємності, конфіденційності та службової таємниці. Це стосується як комунікацій (зашифровані канали, захищені носії), так і документування джерел (відмітки про конфіденційність у підрахункових записах).

4. Збереження доказової цінності місця події. У невідкладних випадках можливий огляд місця події до внесення відомостей до ЄРДР (п. ч. 3 ст. 214 КПК України). Оперативник має розглядати такі огляди як засіб попереднього виявлення слідів і об'єктів, що можуть пізніше стати доказами: сліди крові, плями від биття/побоїв, сліди боротьби, пошкоджені двері, позиційні сліди на місці злочину, уламки інструментів, набой, сліди від транспортних засобів, одяг потерпілого/зловмисника, мобільні телефони, гроші та інші предмети, пов'язані з корисливою метою нападу.

5. Фіксація та місця зберігання речових доказів. Кожен знайдений предмет (зброя, гроші, мобільні телефони, одяг, сліди) потрібно негайно фіксувати із застосування методів фото-, відеозйомки, позначати місце в плані-схемі, забезпечувати опис і маркування та контролювати місця імовірного зберігання та передачі речового доказу до слідства/експертів (щоб виключити сумнів у автентичності).

6. Залучення вузькопрофільних фахівців. За потреби активніше залучати експертів із криміналістики, балістики, судової медицини, трасології, ДНК-експертизи, цифрової криміналістики. Їхня участь може бути як у формі офіційного залучення, так і у формі консультацій або консультативних бесід, що допоможуть оперативно визначити найважливіші сліди і способи їх

збереження.

7. Робота з очевидцями та потерпілими. На етапі виявлення важливо швидко встановити і зафіксувати покази очевидців і потерпілих, забезпечити їхню безпеку та, по можливості, зберегти первинні показання (усні/письмові заяви, аудіо/відео інтерв'ю). Співпраця з соціальними службами має забезпечити психологічну допомогу та мінімізувати тиск на свідків, що підвищує якість доказів.

8. Використання можливостей відео- та фотоспостереження. Одне з ключових джерел інформації – записи камер спостереження (вуличні, камер магазину, банкоматів, транспортні відеореєстратори тощо). Оперативник повинен своєчасно і законно встановити такі камери, ініціювати вилучення таких записів, зафіксувати час/кадри й забезпечити їхнє незмінне збереження (hash, контроль доступу).

9. Фіксація цифрових слідів. Систематичний моніторинг мережі Internet і соціальних мереж на предмет повідомлень, оголошень про продаж крадених речей, показань очевидців, фотографій із місця події, оголошень про здачу до ломбарду цінних речей тощо. Також важливо відстежувати оголошення про продаж/здачу майна, карти маршрутів, пости з геомітками – усе це може відкрити ланцюжок збуту викраденого або вказати на місця переховування.

10. Співпраця з медіа та громадськими ініціативами. Контакти з журналістами та громадськими організаціями, що протидіють насильству чи торгують краденим майном, можуть стати джерелом корисної інформації й об'єктами громадського контролю. Проте взаємодія має бути координованою зі слідством, аби не допустити знищення доказів або перешкоджання розслідуванню.

11. Підтримка мережі оперативного забезпечення. Підтримувати й відновлювати систему оперативного обслуговування за лінійним, територіальним та об'єктовим принципами: мобільні групи, відпрацьовані зв'язки з ломбардами, ринками збуту, автосервісами (для ідентифікації транспортних засобів), пунктами переробки металобрухту тощо.

12. Вивчення фінансових і логістичних зв'язків. У корисливо-насильницьких злочинах важливий напрям – встановлення шляхів збуту викраденого майна, підставних транзакцій, використання «чорних» ринків. Оперативна робота має включати відстеження операцій з цінностями, звернення до ломбардів, онлайн-оголошень, контактів між підозрюваними та збутовими каналами.

12. Документування тактичних рішень. Усі тактичні кроки на етапі виявлення (терміни перевірок, залучення обізнаних осіб, вилучення записів, контакти із зовнішніми джерелами) повинні бути письмово зафіксовані та доступні для слідчого (щоб забезпечити їхню процесуальну легітимність і прозорість у подальшому провадженні).

На сучасному етапі спостерігається зростаюча активність у сфері багатосторонньої взаємодії між уповноваженими службовими особами, яка реалізується через різноманітні форми співпраці. Така взаємодія відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності розслідування корисливо-насильницьких злочинів, сприяючи координації дій між органами досудового розслідування, оперативними підрозділами, експертними установами та іншими суб'єктами.

Однак на практиці реалізація поставлених завдань нерідко ускладнюється низкою проблемних аспектів. Зокрема, існують труднощі, пов'язані з нормативно-правовим регулюванням взаємодії, організаційною розмежованістю повноважень, недостатньою координацією кримінального процесу, а також із забезпеченням належного матеріально-технічного, кадрового та інформаційного ресурсу. Подібні обставини ускладнюють налагодження ефективного механізму спільної роботи, що вимагає комплексного підходу до вдосконалення системи міжвідомчої взаємодії на законодавчому та практичному рівнях.

Взаємодію прокурора та слідчого в розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів доцільно розглядати як організований, діловий контакт між ними в процесі скоординованої діяльності, спрямованої на забезпечення

оперативності, повноти та законності досудового розслідування. Така взаємодія є однією з найефективніших форм спільної діяльності органів досудового розслідування та прокуратури, адже дозволяє об'єднати процесуальні повноваження, професійні знання й практичний досвід для досягнення спільної мети – встановлення істини у справі та забезпечення невідворотності покарання винних осіб.

Під взаємодією варто розуміти не лише безпосередній контакт слідчого й прокурора, але й узгоджені дії, які кожен із них виконує самостійно відповідно до попередніх домовленостей і затвердженого плану розслідування. Узгодженість і послідовність заходів – ключова ознака ефективної взаємодії в розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням насильства з корисливих мотивів [4, с. 317–318].

Передумовою взаємодії є реалізація процесуальних повноважень, визначених законом. Так, слідчий невідкладно повідомляє прокурора про початок досудового розслідування, а прокурор забезпечує процесуальне керівництво, надаючи письмові вказівки та контролюючи законність і своєчасність дій. Особливої актуальності це набуває в ситуаціях, коли злочин супроводжується насильством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або збройним нападом, і тому потребує швидкого реагування та узгоджених рішень щодо проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій.

У розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів прокурор і слідчий повинні діяти узгоджено під час:

1) організації огляду місця події, де зазвичай зосереджено значну кількість матеріальних слідів (зброя, гільзи, сліди боротьби, кров, викрадені речі);

2) допиту потерпілих і свідків, які нерідко перебувають у стресовому стані, що вимагає тактичної підготовки та узгодження позиції сторін;

3) призначення судових експертиз (судово-медичної, експертизи слідів рук, трасологічної, молекулярно-генетичної, експертизи зброї, слідів та обставин її застосування), які мають важливе доказове значення;

4) проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Взаємодія прокурора і слідчого, як вказують вчені, повинна проявлятися у двох взаємопов'язаних аспектах – процесуальному й організаційному [17, с. 159].

Процесуальний аспект регламентується КПК України й полягає в погодженні клопотань, наданні письмових вказівок, погодженні повідомлень про підозру, перевірці законності закриття кримінального провадження тощо.

Організаційний аспект полягає у спільному плануванні розслідування, визначенні послідовності проведення слідчих (розшукових) дій, координації взаємодії з оперативними підрозділами, криміналістами, експертами, а також у постійному обміні інформацією про результати виконаних дій.

Особливо важливою є оперативна взаємодія під час розкриття злочину «по гарячих слідах». Прокурор і слідчий мають погодити межі правового реагування, забезпечити законність затримання підозрюваних, проведення обшуків, вилучення зброї, знарядь злочину, грошей та інших предметів, що можуть бути доказами. Усі процесуальні рішення повинні бути документально оформлені й юридично виважені, оскільки недотримання вимог КПК може призвести до визнання доказів недопустимими.

Взаємоповага, професійна довіра та спільна зацікавленість у результатах – невід'ємні умови ефективної співпраці. Недопустимим є формальний підхід прокурора у вигляді примусу до виконання вказівок без належного обговорення тактики дій. Навпаки, узгоджене планування створює умови для якісного розслідування та забезпечує процесуальну економію.

Основними формами процесуальної взаємодії прокурора та слідчого у справах про корисливо-насильницькі злочини є:

1. Надання прокурором письмових доручень і вказівок щодо проведення конкретних слідчих дій (обшуків, допитів, експертиз).
2. Погодження прокурором клопотань про застосування запобіжних заходів, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна.
3. Узгодження повідомлення особі про підозру, обрання запобіжного

заходу, продовження строків розслідування.

4. Спільний аналіз доказів, оцінка їх достатності для складання обвинувального акта.

5. Розгляд скарг і реагування на недоліки у проведенні процесуальних дій.

6. Ефективність взаємодії забезпечується:

– плануванням і фіксацією узгоджених дій у службових документах;
– невідкладним інформуванням один одного про нові обставини, що впливають на розслідування;

– спільним контролем за дотриманням прав учасників кримінального провадження;

– узгодженням способів і строків виконання вказівок.

Прокурор і слідчий спільно несуть відповідальність за законність і повноту розслідування. У випадках, коли слідчий систематично не виконує законні вказівки прокурора або діє формально, прокурор має право ініціювати питання про відсторонення такого слідчого або зміну процесуального керівника. Проте ці заходи мають застосовуватися лише як крайній засіб, оскільки головною метою взаємодії є не дисциплінарне чи інше покарання, а спільне досягнення результату – встановлення винних осіб і доказування їхньої вини у вчиненні злочину.

Отже, взаємодія прокурора та слідчого при розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів – це динамічний процес, що ґрунтується на законності, узгодженості, плановості, обміні інформацією, взаємній довірі й відповідальності. Її результативність визначається своєчасністю реагування на зміну слідчої ситуації, ефективністю координації дій і здатністю кожного з учасників максимально використовувати надані законом повноваження для забезпечення повного, об'єктивного та неупередженого розслідування.

Вважаємо, що правильно організована взаємодія слідчого з оперативними підрозділами забезпечує ефективне використання наявних сил, засобів та інформаційних ресурсів для подолання протидії розслідуванню корисливо-

насильницьких злочинів. Така взаємодія дозволяє своєчасно виявляти осіб, причетних до злочину, встановлювати їхні зв'язки, місця можливого переховування, шляхи збуту викраденого майна та інші елементи злочинної діяльності. Водночас важливим напрямом є налагодження комунікації із медіа та громадськістю. Інформування суспільства про результати розслідування в допустимих законом межах сприяє формуванню довіри до правоохоронних органів, мобілізує громадську підтримку, а також знижує вплив корумпованих осіб і пов'язаних із ними структур, які можуть чинити тиск на органи досудового слідства. Таке публічне висвітлення має бути виваженим, щоб не розголошувати дані досудового розслідування, але водночас демонструвати активність і результативність правоохоронних органів у протидії корисливо-насильницькій злочинності.

Висновки до розділу 2

Ураховуючи, що корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення становлять одну з найнебезпечніших форм злочинності, оскільки посягають водночас на власність і життя чи здоров'я людини, а їхня суспільна небезпека зростає в умовах воєнного стану через поширення обігу зброї, підвищення рівня агресії, активізацію групових нападів та зростання рецидиву, досліджено організаційні основи подолання протидії під час розслідування цих кримінальних правопорушень. До найбільш важливих положень віднесено такі:

1. Доведено, що протидія розслідуванню є системним явищем, яке впливає на результативність виявлення, фіксації та документування злочинів. Вона реалізується як у формі активних дій (приховування, фальсифікація, тиск, знищення доказів), так і через пасивну поведінку (бездіяльність, замовчування, несвоєчасне реагування).

З'ясовано, що основними формами протидії на початковому етапі є

зловживання своїми правами (зокрема, посадовими або службовими особами), затягування внесення відомостей до ЄРДР, спотворення первинних повідомлень про злочини, приховування слідів та введення в оману слідства. Такі дії порушують засаду публічності кримінального процесу і потребують невідкладного реагування.

2. Обґрунтовано, що колізії між КПК України та підзаконними нормативно-правовими актами створюють передумови для зловживань і знижують ефективність початку розслідування. Початок кримінального провадження доцільно пов'язувати з моментом отримання достовірної інформації про подію, яка має ознаки злочину, незалежно від джерела її надходження.

Установлено, що результативність реагування на протидію залежить від умінь слідчого ідентифікувати криміналістичні ознаки злочину — спосіб дії, характер насильства, мотив, обстановку, індивідуальні сліди суб'єкта. Їх своєчасне розпізнавання і систематизація забезпечують повноту фіксації доказів і запобігають фальсифікації матеріалів.

3. Аргументовано, що для підвищення ефективності початкового етапу необхідно застосовувати цілеспрямовану тактичну операцію «Виявлення ознак корисливо-насильницького злочину», яка поєднує аналітичну оцінку первинних даних, використання оперативно-технічних засобів, фіксацію доказової бази та координацію дій між слідчим, прокурором і оперативними підрозділами.

Доведено, що ефективність організації досудового розслідування визначається рівнем планування, узгодженістю дій і здатністю сторони обвинувачення адаптуватися до змін слідчої ситуації. Планування має поєднувати стратегічні, тактичні й прогностичні елементи, передбачати можливі прояви протидії та визначати контрзаходи.

4. Визначено, що для підвищення керованості процесу доцільно впроваджувати алгоритмізовані моделі планування, використовувати стандартизовані шаблони, чек-листи й інформаційно-аналітичні системи, які дозволяють оперативно виявляти приховані зв'язки, ідентифікувати учасників

та оцінювати ризики.

5. Установлено, що ефективне розслідування передбачає тісну взаємодію слідчого з прокурором, оперативними та експертними підрозділами. Така взаємодія реалізується через спільне планування слідчих дій, узгодження процесуальних рішень, координацію аналітичної роботи й забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Обґрунтовано, що взаємодія між прокурором і слідчим має базуватися на принципах законності, узгодженості, взаємної довіри та відповідальності. Її належна організація гарантує своєчасність реагування, підвищує ефективність доказування й зміцнює процесуальну стійкість кримінального провадження.

Акцентовано, що інформування громадськості у межах, визначених законом, сприяє зміцненню авторитету правоохоронних органів, знижує рівень зовнішнього тиску та формує довіру до системи правосуддя, не порушуючи при цьому таємницю досудового розслідування.

Наголошено, що сучасна методика розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень має поєднувати аналітичний, організаційний і тактико-криміналістичний компоненти; забезпечувати системність планування, нейтралізацію протидії та оптимальну взаємодію між усіма суб'єктами кримінального процесу з метою повного, об'єктивного й неупередженого встановлення істини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Албул С. В. Оперативно-розшукова діяльність: сучасні доктринальні та праксеологічні концепти. *Воєнний стан: теоретико-праксеологічні проблеми юриспруденції*. Lviv-Torun : Liha-Pres, 2024. С. 1–24. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-421-7-1>.
2. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 184 с.
3. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія : курс лекцій. Кримінологічна характеристика насильницьких некорисливих злочинів. Київ, 2002. С. 252–258. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/3670/11/> (дата звернення: 04.09.2025).
4. Багрій М. Взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 57. С. 315–321.
5. Балін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. Б. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: ЮрінкомІнтер, 2007. 624 с.
6. Бистрицький Б. Ю. Розслідування грабежів, учинених неповнолітніми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.
7. Бортун М. Взаємодія прокурора зі слідчим, слідчим суддею на стадії досудового розслідування. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 95-100.
8. Варцаба В. М. Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 181 с.
9. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань у структурі тактичних операцій, що проводяться під час розслідування вбивств. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. Харків, ХНУВС, 2021. С. 38–41.
10. Галаган В. І. Особливості методики розслідування нерозкритих

грабежів та розбоїв минулих років : монографія / В. І. Галаган, М. О. Яковенко. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 254 с.

11. Галаган В. І., Канфуї І. В. Взаємодія слідчого, прокурора та слідчого судді під час вирішення питання проведення обшуку за КПК України. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2015. № 60. С. 161–171.

12. Герцик Р. В. Тактика судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2021. 232 с.

13. Глібко В. Особливості розслідування грабежів і розбійних нападів. *Проблеми законності*. 2016. № 132. С. 156–165.

14. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. 432 с.

15. Грібов М. Л. Організація діяльності оперативних підрозділів: питання юридичного унормування. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 26–31.

16. Журавель В. А. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2. С. 197–208.

17. Єршоменко І. Взаємодія прокурора та слідчого у кримінальному провадженні: підстави, форми та принципи. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. Т. 37. № 3. С. 157–160.

18. Завидняк І. О. Тактичні операції, спрямовані на подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. № 15. С. 159–166.

19. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> (дата звернення: 04.03.2025).

20. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими підрозділами НПУ: наказ МВС від 07.07.2017 № 575 (зі змінами,

наказ № 428 від 20.06.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 04.03.2025).

21. Калімбет І. Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 20 с.

22. Кіпер О. О. Механізм взаємодії слідчого з прокурором: недоліки та шляхи вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 169–173.

23. Кісліцина І. О. Актуальні питання діяльності прокуратури в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 170–174.

24. Клочков В. Організація і процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. Т. 3. С. 260–267.

25. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. 888 с.

26. Клечановський І. С. Досудовий етап кримінального провадження під час розслідування погрози або насильництва щодо захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги: типові слідчі ситуації та напрями розслідування. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 224–229. DOI: <https://doi.org/10.32842/20783736/2021.1.34>.

27. Костира А. М. Організація і тактика розслідування розбійних нападів на інкасаторів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.

28. Кравчук П. Ю. Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 260 с.

29. Криміналістика / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2015. 544 с.

30. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 684 с.

31. Криміналістика: підручник / П. Д. Біленчук, В. В. Головач, М. В. Салтевський та ін.; за ред. П. Д. Біленчука. Київ: Право, 1997. 254 с.
32. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 18.06.2025).
33. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17> (дата звернення: 18.06.2025).
34. Кушнерик Ю. А. Здійснення процесуального керівництва за законністю початку досудового розслідування грабежів та розбійних нападів. *Юрист України*. 2015. № 1–2. С. 84–88.
35. Лапкін А. В. Проблеми взаємодії прокурора і слідчого судді у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. № 2. С. 255–265.
36. Лисиченко В. К. Основи подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: навчальний посібник / В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. 176 с.
37. Малюга В. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 289 с.
38. Мельник М. І. Корисливо-насильницькі злочини // *Енциклопедія Сучасної України* / ред. кол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. URL: <https://esu.com.ua/article-3643>.
39. Мірковець О. М. Розслідування розбоїв, вчинених організованою групою в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Кропивницький, 2021. 258 с.
40. Москаленко О. В. Щодо організації розслідування злочинів та її

складових елементів. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «ПРАВО»*. 2017. Вип. 27. С. 131–136. DOI: 10.5281/zenodo.1171447.

41. Мудрецький Р. В. Подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Кривий Ріг, 2019. 263 с.

42. Одерій О. В. Теоретичне осмислення початкового етапу досудового розслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. № 4. С. 258–263.

43. Олійничук Р., Канюка В. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування грабежів і розбійних нападів, вчинених в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 4. С. 169–173.

44. Олішевський О. В. Поняття організації розслідування злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4 (47). С. 75–79.

45. Остапчук М. С. Організація та планування провадження досудового розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Вип. 2. С. 344–356.

46. Обмудсман України. Звіт про результати відвідування відділу поліції № 2 Харківського районного управління поліції № 1 Головного управління Національної поліції в Харківській області. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/zneosobleniy-zvit-vp2.pdf> (дата звернення: 14.10.2025).

47. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: затв. наказом Офісу Генерального прокурора України від 30.06.2020 № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text> (дата звернення: 18.06.2025).

48. Попельнюк Ю. П. Особливості виявлення та подолання протидії розслідуванню на етапі виявлення ознак корисливо-насильницьких злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 33(3). С. 350–359. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.32>.

49. Попельнюк Ю. П. Подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів: напрями взаємодії слідчих та оперативних підрозділів. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики*. Дніпро, 2024. С. 100–103.

50. Попельнюк Ю. П., Спіцина Г. О. Корисливо-насильницька злочинність як загроза національній безпеці. *Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні: сучасні виклики*: збірник матеріалів доповідей III Всеукраїнської наукової конференції (м. Одеса, 18 грудня 2024 р.). Одеса, ОДУВС, 2024. С. 246–248.

51. Постанова ККС ВС у справі № 556/450/18 (провадження № 51-4229км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109396> (дата звернення: 18.06.2025).

52. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 226 с.

53. Ромців О. І. Характеристика осіб, що вчиняють посадові злочини. *Митна справа*. 2013. № 5, ч. 2, кн. 2. С. 66–72.

54. Савчук Т. І. Про виявлення економічних злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1 (48). С. 93–99.

55. Словник української мови: в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. URL: <https://sum.in.ua/s/Planomirnyj> (дата звернення: 18.06.2025).

56. Сорока С. О., Римарчук Г. С. Взаємодія слідчого із співробітниками інших підрозділів під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Серія: Юридичні науки*. 2015. № 825.

С. 347–354.

57. Сорочан А. В. Організація і планування розслідування шахрайства, що вчиняється на первинному ринку нерухомості. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 454–461. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.51.

58. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монографія / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків: НікаНова, 2012. 382 с.

59. Татарин Н. М. Концептуальні засади організації та планування розслідування кримінальних правопорушень: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2023. 401 с.

60. Татарин Н. М., Захаров В. П. Агентурна підтримка під час проведення оперативної комбінації як спосіб одержання значущої інформації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск*. 2021. С. 29–35.

61. Терещук О. Д. Планування розслідування розбійних нападів, вчинених на водіїв автотранспортних засобів. *Форум права*. 2011. № 1. С. 1024–1030.

62. Тищенко С. В. Принципи взаємодії прокурора та слідчого судді у кримінальному процесі України. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 8. С. 416–422.

63. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2003. 51 с.

64. Тіщенко В. В. Планування розслідування як окреме криміналістичне вчення. *Правове життя сучасної України*. Т. 2. Одеса: Фенікс, 2012. С. 416–418.

65. Федосова О. В. Щодо подолання протидії виявленню і розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, вчинених неповнолітніми. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*. Одеса: Гельветика, 2018. Т. 2. С. 329–332.

66. Цехан Д. М., Горобець Є. В. Напрями оперативно-розшукового забезпечення організаційної складової розслідування організованих форм

злочинної діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 32. С. 100–107.

67. Чернявський С. Розкриття та виявлення злочинів (співвідношення понять). *Міжнародна поліцейська енциклопедія*. Т. 6. Київ: Атіка, 2009. С. 868.

68. Шульга Ю. О. Особливості залучення спеціаліста на початковому етапі розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 189–199.

69. Шульга Ю. О. Тактико-організаційні засади провадження окремих негласних слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 182–188.

70. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків: Харків юридичний, 2010. 320 с.

71. Ягольник О. М. Розслідування розбійних нападів на інкасаторів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2020. 20 с.

72. Яковіна О. Б. Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 252 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17027> (дата звернення: 18.06.2025).

73. Яковіна О. Б. Типові слідчі ситуації розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 348–350.

74. Янків О. Ф. Прокурорський нагляд за використанням матеріалів оперативно-розшукової діяльності для проведення слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування розбоїв та грабежів. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету Одеська юридична академія*. 2015. № 3. С. 213–222.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО- НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

3.1 Правові засоби подолання протидії під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень

Розслідування злочинів, що проводиться за умов активної протидії, майже завжди характеризується конфліктним характером, який із позицій криміналістичної тактики потребує цілеспрямованого виявлення та нейтралізації. Наявність конфлікту суттєво впливає на тривалість і складність досудового розслідування, обсяг необхідних процесуальних дій, а також на психологічний стан учасників кримінального провадження, що в підсумку може знижувати ефективність розслідування й ускладнювати досягнення його мети. Оскільки заходи, спрямовані на протидію досудовому розслідуванню, можуть набувати як правомірних, так і протиправних форм, постійне вдосконалення комплексу засобів протидії залишається вкрай необхідним. При цьому така система захисних механізмів повинна відповідати нормам чинного кримінального процесуального законодавства, бути ефективною на практиці й узгоджуватись із вимогами слідчо-судової практики.

Проблема протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів заслуговує на особливу увагу, оскільки такі посягання спрямовані проти фундаментальних суспільних інтересів, відзначаються високим ступенем суспільної небезпеки та залишаються поширеними навіть за умов запровадження особливих правових режимів, зокрема в період дії воєнного стану. З огляду на те, що під час досудового розслідування нерідко фіксуються факти протидії діяльності сторони обвинувачення, у тому числі з боку

представників організованих злочинних формувань, виникає необхідність визначення ефективних механізмів нейтралізації такої протидії під час розслідування злочинів зазначеного виду.

Беручи до уваги, що наукове пізнання ґрунтується на системності, доказовості та логічній упорядкованості, доцільним видається застосування методу класифікації, який забезпечує повноту, структурованість і послідовність дослідження, сприяючи формуванню комплексного підходу до вивчення засобів подолання протидії досудовому розслідуванню.

Питання, пов'язані з вивченням і розробленням окремих аспектів криміналістичного вчення про протидію досудовому розслідуванню та способи її нейтралізації, впродовж тривалого часу перебувають у полі зору науковців. Дослідники послідовно приділяють увагу формуванню теоретичних засад цього напрямку, розкриттю його змісту, структури та механізмів практичного застосування у слідчій діяльності. Комплексний підхід до розв'язання зазначених питань реалізовано у працях таких дослідників, як О. Александренко, І. Грицюк, Р. Мудрецький, О. Ромців, В. Плетенець, М. Чесакова, Р. Шехавцов, Б. Щур та ін. Проте слід зауважити, що аспекти протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів у науковій літературі висвітлювалися лише фрагментарно, без належного системного аналізу й узагальнення.

На початку 2000-х років В. Лисиченко та Р. Шехавцов сформулювали основні підходи до подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, учинених організованими злочинними формуваннями. Питання ж форм протидії виявленню та розслідуванню аналогічних злочинів, скоєних неповнолітніми, було предметом дослідження О. Федосової.

Разом із тим, більшість інших науковців, звертаючись до проблематики протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, висвітлювали її лише частково, не приділяючи достатньої уваги систематизації способів і засобів нейтралізації протидії досудовому розслідуванню. Це свідчить про те, що зазначений напрям криміналістичних досліджень потребує подальшого

розвитку та наукового поглиблення, з метою вироблення цілісної системи практично орієнтованих рекомендацій.

У наукових джерелах спостерігається різноманітність підходів до розуміння й систематизації засобів нейтралізації протидії досудовому розслідуванню. При цьому автори вживають різні терміни для їх позначення – «заходи», «способи», «механізми» тощо, – що свідчить про відсутність єдності у науковій термінології. Фактично наразі немає ані законодавчо закріпленого, ані загальновизнаного теоретичного визначення цього поняття, що створює певні труднощі у формуванні цілісного криміналістичного підходу до вивчення даного явища.

У науковій літературі передусім наголошують на важливості дослідження правової основи діяльності правоохоронних органів, зокрема, і в аспекті нейтралізації протидії розслідуванню. Нормативно-правові акти, що визначають діяльність Національної поліції України, поділяються на три групи: (а) Конституція та закони України; (б) нормативні акти міністерств, відомств і судових органів; (в) міжнародно-правові акти, учасницею яких є Україна [2, с. 141]. Такий підхід дає змогу розглядати правові засади функціонування поліції за рівнями регулювання.

Законодавчий рівень становить систему законів, що визначають правила поведінки осіб у сфері правопорядку. Відповідно до ст. 1 Конституції України, держава є суверенною, демократичною, соціальною і правовою, а права та свободи людини мають найвищу цінність. Конституція гарантує право власності, недоторканність житла, таємницю листування, свободу пересування та інші права [19]. Разом з тим закон дозволяє поліції у виняткових випадках – лише за рішенням суду – тимчасово обмежувати окремі права громадян чи юридичних осіб (наприклад, під час зняття інформації з каналів зв'язку або негласного проникнення до житла) у межах розслідування тяжких чи особливо тяжких злочинів. Отримані в процесі таких дій відомості, що стосуються приватного життя особи, не підлягають розголошенню та підлягають знищенню, якщо не містять даних про правопорушення. Заборонено

застосування засобів чи речовин, що можуть завдати шкоди людині або довкіллю. Таким чином, Конституція України забезпечує пріоритет життя, здоров'я, честі, гідності та безпеки людини як найвищих соціальних цінностей, а її приписи є юридичною базою для формування законодавства, зокрема у сфері діяльності правоохоронних органів [2, с. 145].

Кримінальне законодавство, насамперед КК України, визначає, які діяння визнаються злочинами, порядок їх кваліфікації, критерії тяжкості, підстави кримінальної відповідальності та особливості покарання. Норми КК зобов'язують працівників поліції виявляти осіб, причетних до підготовки чи замаху на злочин, і застосовувати до них кримінально-правові заходи.

Важливою складовою є кримінальне процесуальне законодавство, яке останніми роками суттєво оновлено відповідно до Конституції України та міжнародних стандартів. Особливе значення мають негласні слідчі (розшукові) дії, визначені у ч. 1 ст. 246 КПК України, що дозволяють отримувати докази у справах, коли інші засоби неможливі. Оперативні підрозділи, виконуючи доручення слідчого чи прокурора, набувають статусу органів досудового розслідування, що підвищує ефективність протидії злочинності.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» регламентує виявлення та розкриття злочинів шляхом гласних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів. Його ст. 8 визначає права оперативних підрозділів, надаючи їм можливість законно фіксувати відомості про протиправну діяльність осіб та груп задля захисту безпеки громадян і держави [38, с. 307]. Водночас дослідники відзначають недоліки цього закону, зокрема неузгодженість із чинним КПК України та невідповідність вимогам ЄСПЛ, що потребує ухвалення оновленої редакції.

Значення правової бази посилюється ухваленням спеціальних законів — «Про Національну поліцію», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Національне антикорупційне бюро України» тощо. Зокрема, Закон «Про Національну поліцію» визначає правові засади, структуру та повноваження поліції, передбачає запобігання злочинам, проведення досудового

розслідування, розшук осіб, забезпечення безпеки свідків, здійснення оперативно-розшукової діяльності та інше.

До правової основи також належить Закон України «Про прокуратуру», який регулює здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням і нагляд за дотриманням законів під час провадження кримінальних справ [39].

В умовах глобалізації особливого значення набуває міжнародно-правовий рівень, що ґрунтується на міжнародних угодах, ратифікованих Україною. Відповідно до ст. 4 Закону «Про Національну поліцію», міжнародне співробітництво поліції здійснюється через участь у міжнародних організаціях, таких як Інтерпол, членом якого Україна стала у 1992 р. [37].

Крім того, діяльність поліції регламентується указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів, положеннями про МВС України, які конкретизують компетенцію органів виконавчої влади у сфері забезпечення правопорядку, громадської безпеки, міграції, цивільного захисту та протидії злочинності.

Таким чином, правова основа діяльності НПУ є багаторівневою системою, що охоплює конституційні, кримінальні, процесуальні, оперативно-розшукові, міжнародно-правові та підзаконні акти, спрямовані на ефективну протидію злочинності й захист прав людини.

Також слід зауважити, що при визначенні правових засобів нейтралізації протидії розслідуванню не можна оминати і власне криміналістичні засоби. Під «криміналістичними засобами подолання протидії розслідуванню» розуміють комплекс інструментів – методологічних підходів, тактичних операцій, конкретних прийомів і технічних засобів, які спеціально формуються або модифікуються у межах криміналістичної науки задля подолання ситуацій, коли відомості про подію чи осіб навмисно приховуються, та для виявлення пов'язаних із протидією негативних явищ [59, с. 104]. До засобів подолання протидії розслідуванню вчений відносить методи, тактичні операції, прийоми та технічні інструменти, що використовуються у криміналістичній практиці.

Аналіз його наукових праць свідчить, що дослідник поділяє ці засоби на дві групи:

1. Засоби, спрямовані на подолання протидії, яка проявляється у приховуванні відомостей про злочинну подію та осіб, причетних до її вчинення;
2. Засоби, призначені для нейтралізації втручання в розслідування, що реалізується через спроби впливу на слідчого з метою схиляння його до прийняття рішень або проведення процесуальних дій, які суперечать вимогам закону [59, с. 104–105].

У подальших наукових працях Р. Шехавцов спільно з В. Лисиченком запропонували класифікацію системи засобів подолання протидії розслідуванню, виокремивши дві основні групи:

1. Нормативно-правові засоби – положення кримінального, кримінального процесуального, адміністративного, кримінально-виконавчого законодавства, а також норм оперативно-розшукової діяльності, які у своїй сукупності формують міжгалузевий інститут подолання протидії розслідуванню;
2. Криміналістичні засоби – методи, технічні засоби, тактичні прийоми та їх поєднання, об'єднані єдиним тактичним задумом (тактичні операції), що застосовуються для виявлення, попередження та нейтралізації проявів протидії під час досудового розслідування [25, с. 283].

Попри те, що подальші наукові дослідження окремих авторів були спрямовані на поглиблення проблематики протидії розслідуванню, наявні теоретичні суперечності залишилися невирішеними. Так, О. Александренко запропонував власне бачення системи практичних дій із нейтралізації різних форм протидії розслідуванню, поділивши їх на дві категорії:

- 1) заходи подолання протидії, що належать до компетенції правоохоронних органів;
- 2) заходи, які реалізуються із залученням державних структур та інститутів громадянського суспільства [1, с. 78–79].

У своєму дослідженні Б. Щур, аналізуючи протидію, що здійснюється

організованими злочинними групами, зосередив увагу на тактичних засадах усунення протидії розслідуванню. Учений підкреслює, що розголошення слідчої таємниці та слідчі помилки є чинниками, які активно використовуються суб'єктами протидії у власних інтересах. Саме тому дослідник приділяє значну увагу розробленню тактичних рекомендацій щодо їх мінімізації та усунення.

Зокрема, ним сформульовано тактичні правила дотримання режиму слідчої таємниці, а також визначено типові види помилок, що допускаються під час досудового розслідування, серед яких:

- помилки, пов'язані з неправильною діагностикою характеру злочину та визначенням основних напрямів розслідування;
- помилки у виборі тактичних засобів.

Окрім цього, Б. Щур розробив комплекс заходів, спрямованих на попередження виникнення подібних помилок і підвищення рівня професійної тактичної підготовки слідчих [60, с. 154–155]. Автор також відніс до тактичних напрямів, спрямованих на нейтралізацію протидії розслідуванню, методику виявлення неправдивих свідчень та заходи щодо гарантування безпеки учасників кримінального судочинства.

У своєму дослідженні О. Ромців використовує поняття «засоби подолання протидії розслідуванню» та пропонує їх поділ на дві основні групи:

- 1) правові засоби, що включають кримінально-правові й процесуальні заходи, спрямовані на нормативне забезпечення ефективності досудового розслідування;
- 2) організаційно-тактичні заходи, які охоплюють комплекс дій, спрямованих на координацію роботи слідчих і оперативних підрозділів, підвищення результативності слідчої діяльності та мінімізацію впливу протидії з боку зацікавлених осіб [41, с. 6–7].

В. Піддубний у своїх наукових працях звертає увагу на правові та організаційні основи подолання протидії розслідуванню економічних злочинів. Учений підкреслює необхідність поєднання нормативного регулювання з ефективною організацією взаємодії між слідчими, оперативними та

контролюючими органами, що забезпечує результативність розслідування і мінімізує вплив деструктивних чинників [30, с. 137], однак очевидним є те, що поняття «засади» доцільніше застосовувати у площині криміналістичного забезпечення розслідування, а не для характеристики практичних дій, які спрямовані на подолання протидії. Такий підхід дозволяє зберегти наукову коректність термінології та забезпечити чітке розмежування між теоретичними основами діяльності і практичними механізмами її реалізації.

У дослідженні І. Грицюка представлено детально розгалужену систему засобів протидії розслідуванню. За авторською позицією до таких засобів належать: окремі слідчі та розшукові дії; залучення спеціальних знань у вигляді призначення судових експертиз та участі фахівців під час проведення слідчих (розшукових) дій і дослідження речових доказів; ініціювання перевірок, надання технічної допомоги та консультування; а також використання можливостей медіа для досягнення процесуальних чи тактичних цілей [9].

Є. Бузоверя досліджуючи питання нейтралізації протидії розслідуванню, що здійснюється злочинними угрупованнями, запропонував доповнити типові заходи їх подолання поділом на дві групи – загальні та спеціальні. Такий підхід, на думку автора, дозволяє чіткіше розмежувати універсальні заходи, застосовні у більшості випадків, і спеціальні інструменти, орієнтовані на специфічні форми та прояви протидії, що підвищує ефективність організації досудового розслідування [3, с. 88].

М. Чесакова серед основних засобів подолання протидії розслідуванню, поряд із проведенням процесуальних дій, виокремлює необхідність упровадження сучасних електронних інформаційних ресурсів у діяльність представників сторони обвинувачення. Зокрема, дослідниця підкреслює перспективність створення та використання універсальної системи обміну цифровою інформацією між правоохоронними органами, що сприятиме підвищенню оперативності, узгодженості дій та ефективності досудового розслідування [54, с. 200–203].

О. Федосова ґрунтовно окреслила організаційно-тактичні заходи, які

можуть застосовуватися в оперативно-розшуковому забезпеченні розслідування корисливо-насильницьких злочинів. Серед них авторка виділяє:

1) оперативні комбінації, спрямовані на маскування джерел оперативної інформації та матеріалів, що надходять від них, а також на створення сумнівів і взаємної недовіри серед неповнолітніх учасників злочинних угруповань;

2) оперативне впровадження конфідентів для виконання спеціальних завдань із виявлення та документування діяльності організованих груп або злочинних організацій (у межах ст. 272 КПК України);

3) проведення негласних слідчих (розшукових) дій як одного з основних інструментів збору та перевірки оперативної інформації;

4) використання оперативних відомостей при підготовці та проведенні тактичної операції «Затримання», що передбачає застосування ефекту несподіванки для затримання членів неповнолітніх злочинних груп «на гарячому»;

5) організація тактичної операції «Захист свідків», спрямованої на гарантування безпеки осіб, що співпрацюють зі слідством;

6) застосування засобів масової інформації з метою дезінформації осіб, причетних до злочинної діяльності — наприклад, навмисне розповсюдження фіктивних відомостей про планові заходи з метою відволікання уваги від реальних слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій;

7) тимчасове відсторонення окремих працівників слідчих чи оперативних підрозділів від участі в розслідуванні та передача матеріалів справи іншому територіальному підрозділу у випадках, коли на те є обґрунтовані підстави;

8) впровадження ефективного контролю за нерозголошенням відомостей, що стосуються оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, з метою запобігання витоку інформації [52, с. 185].

Не заперечуючи значущості проведених О. Федосовою наукових напрацювань, варто зауважити, що не всі із запропонованих нею заходів можуть бути віднесені безпосередньо до оперативно-розшукових. Серед них

наявні також кримінальні процесуальні заходи, як-от відсторонення слідчого від виконання досудового розслідування, та кримінально-правові, зокрема притягнення до відповідальності за розголошення відомостей досудового розслідування. Такий змішаний підхід свідчить про певне перетинання правових режимів і потребує чіткого розмежування видів заходів залежно від їхньої процесуальної природи.

Отже, лише окремі науковці робили спроби систематизувати засоби нейтралізації протидії досудовому розслідуванню. Перш ніж здійснювати класифікацію засобів, характерних для злочинів, що є предметом нашого дослідження, доцільно визначити ті з них, які виявили свою ефективність і пройшли практичну апробацію в діяльності правоохоронних органів.

Як справедливо зазначає Р. Шехавцов, для глибшого розуміння сутності та змісту протидії розслідуванню необхідно:

1) виокремити із сукупності відомостей про подію злочину та перебіг його розслідування ті дані, що свідчать про підготовку або реалізацію конкретного способу протидії певною особою чи групою осіб;

2) визначити характер і ступінь впливу застосованої форми протидії на повноту, всебічність і об'єктивність встановлення обставин події злочину [59, с. 108–109].

Зауважимо, що поглиблений аналіз положень чинного Кримінального кодексу України свідчить, що в його нормах передбачено низку способів подолання протидії розслідуванню злочинів. Водночас спостерігається відсутність цілісного, системно вибудованого механізму таких кримінально-правових заходів, який би формував у суб'єктів протидії усвідомлення неминучості ефективного та повного розслідування суспільно небезпечного діяння навіть за умов спроб перешкодити цьому процесу. Наприклад, ст. 66 КК України, що визначає обставини, які пом'якшують покарання, може бути правовим інструментом заохочення до співпраці зі стороною обвинувачення. Проте на практиці не всі учасники кримінального провадження розуміють важливість конструктивної взаємодії під час розслідування, що нерідко

ускладнює встановлення істини у справі й зрештою призводить до суворіших наслідків для винної особи, котра не виявила готовності до співпраці [55, с. 150].

Наявність кримінально-правових заходів подолання протидії розслідуванню, закріплених у законодавстві, забезпечує притягнення до відповідальності не лише за саме злочинне діяння, а й за дії, спрямовані на перешкоджання встановленню об'єктивної істини. За своїм змістом така протидія відповідає окремим складам злочинів, визначеним у кримінальному законі. Водночас законодавець передбачає не лише каральні, а й заохочувальні норми, які стимулюють позитивну процесуальну поведінку. У загальній частині КК України чітко сформульовано загальні положення щодо підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності або покарання, визначено особливості відповідальності співучасників, а також правила індивідуалізації покарання, що має важливе значення для подолання протидії розслідуванню [55, с. 150].

Рівень ефективності реалізації таких заходів безпосередньо залежить від наявності дієвого механізму гарантування безпеки учасників кримінального процесу та чітко вибудованої системи міжвідомчої взаємодії. Потребує вдосконалення нормативне визначення компетенції підрозділів, уповноважених на забезпечення безпеки осіб, які сприяють розкриттю злочинів, а також механізм координації їхньої діяльності з іншими державними органами [55, с. 150]. Важливим чинником успішності цих заходів є не лише розширення повноважень відповідних структур, а й їх консультативна участь – надання рекомендацій і практичних порад на основі професійного досвіду, що сприяє формуванню узгодженої системи подолання протидії розслідуванню [54, с. 91].

Пропонуємо альтернативне формулювання класифікації засобів нейтралізації протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів:

1. За ступенем регламентації в процесі
  - регламентовані процесуальним правом (процесуальні);
  - поза процесуальним регламентом (непроцесуальні).
2. За іменною природою заходу

- кримінально-правові (санкції, відповідальність);
- кримінально-процесуальні (процедурні механізми);
- організаційні (структурні й адміністративні рішення).

3. За виконавцем (суб'єктом реалізації)

- заходи, що належать до компетенції слідчих;
- оперативно-розшукові засоби – прерогатива оперативних підрозділів;
- спільні заходи – можуть виконуватися як слідчими, так і

оперативниками.

4. За процесуальною формою втілення

- одноразова або повторювана процесуальна дія;
- тактична комбінація (сукупність прийомів у межах одного задуму);
- тактична операція (широка скоординована операція);
- призначення судової експертизи;
- розшуковий захід та інші аналогічні форми.

5. За використанням тактичних прийомів і технічних засобів

– заходи, що передбачають застосування спеціальних тактичних прийомів та науково-технічних засобів;

– заходи, що реалізуються без застосування техніки чи спеціальних тактик.

Проведені наукові дослідження дозволили впорядкувати та класифікувати типові прояви протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, а також інструменти, застосовувані для їх нейтралізації. Форми протидії розслідуванню в цих справах пропонується класифікувати за такими критеріями:

- 1) цільовий напрям дій суб'єкта протидії;
- 2) етап досудового розслідування, на якому виникає протидія;
- 3) характер впливу на об'єкт протидії;
- 4) правовий/соціальний статус особи, що вчиняє протидію;
- 5) кількість учасників і характер їхніх взаємозв'язків;
- 6) рівень складності вжитих протидійних заходів;

- 7) тип поведінкових дій суб'єкта (поведінкова характеристика);
- 8) позиція суб'єкта у системі процесуальних відносин (його розташування у процесі);
- 9) процесуальний статус цільової особи, на яку спрямована протидія.

Групування та класифікація правових засобів подолання протидії у справах корисливо-насильницької спрямованості виконано за критеріями: процесуальна регламентація, правова суть, суб'єкт реалізації, процесуальна форма заходу та інтенсивність використання тактичних і технічних інструментів. Окреслена класифікація може стати підґрунтям для подальших досліджень або як модель тих засобів, що можуть бути реалізовані в цілях нейтралізації протидії розслідуванню під час пізнання корисливо-насильницьких злочинів.

Подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів є одним із пріоритетних напрямів діяльності підрозділів НПУ. Через системні перешкоди, що створюються злочинними угрупованнями та їхніми зв'язками, встановлення істини у таких справах ускладнюється, а притягнення винних – унеможлиблюється. Одним із найбільш дієвих інструментів у цій протидії є негласні слідчі (розшукові) дії [11; 12; 50]. Своєчасне проведення НСРД, спрямованих на виявлення й документування фактів протидії (координації учасників, приховування майна, насильницьких домовленостей тощо), створює передумови для об'єктивного й повного досудового розслідування.

Набір встановлених фактичних даних про методи та прояви протидії може бути оформлений і долучений до матеріалів кримінального провадження за рішенням слідчого, прокурора або суду. Залежно від характеру отриманої інформації такі дані є підставою для притягнення до відповідальності осіб, які організували, готували або здійснювали насильницько-корисливі дії.

Правові підстави для застосування НСРД у цій сфері визначені Конституцією України, КПК України, КК України, Законами «Про прокуратуру», «Про державну таємницю», «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші нормативні акти [19; 35; 38; 39 та ін.]. Вони визначають

порядок організації НСРД, умови їхнього застосування та допустимість використання отриманих матеріалів у кримінальному провадженні, одночасно гарантувавши захист конституційних прав учасників кримінального провадження.

За КПК України НСРД проводяться лише коли інші способи отримання інформації неможливі і лише щодо тих осіб або обставин, стосовно яких їх проведення може дати суттєві відомості, що мають значення для розслідування. Суб'єктами, уповноваженими на проведення НСРД, є слідчі та визначені оперативні підрозділи, які діють за письмовим дорученням слідчого або прокурора в рамках процесуального керівництва.

Огляди наукової та практичної літератури свідчать: незважаючи на увагу фахівців до НСРД [2; 12; 13; 19; 30; 33; 40; 45; 48-50; 51; 61], у практиці залишаються невирішені організаційні й правові питання. Зокрема, після ухвалення КПК України детально не опрацьовані окремі аспекти проведення НСРД саме в умовах активної протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів – як на етапі виявлення, так і в наступних етапах розслідування.

Необхідно подальше формалізоване врегулювання: визначення специфіки підготовки та послідовності проведення НСРД у таких справах, розроблення оптимальних тактичних операцій, визначення ситуаційних критеріїв для застосування тих чи інших заходів, а також методичне забезпечення діяльності слідчих і оперативників для підвищення результативності й законності досудового розслідування.

Вивчення стану розслідування корисливо-насильницьких злочинів засвідчує, що взаємодія між слідчими й оперативними працівниками НПУ під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій залишається недостатньою. Відсутність ініціативи з обох сторін призводить до того, що ці дії застосовуються епізодично, через що багато тяжких злочинів залишаються нерозкритими, хоча саме негласні заходи є єдиним дієвим способом отримання доказів у справах такої категорії.

Результати анкетування респондентів свідчать, що для подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів найдоцільнішими є такі НСРД:

- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України);
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 України);
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 України);
- аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 України);
- контроль за вчиненням злочину (ст. 271 України);
- виконання спеціального завдання з розкриття діяльності злочинної організації (ст. 272 України);
- негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 України).

Проведення таких заходів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді після оцінки наявності достатніх підстав слідчим або прокурором. Після отримання дозволу суду оперативні підрозділи поліції виконують завдання з урахуванням необхідності забезпечення конспірації, безпеки учасників та належної фіксації результатів [10; 22].

На початковому етапі розслідування корисливо-насильницьких злочинів доцільно проводити ті види НСРД, які дозволяють встановити особу злочинця, його співучасників, коло зв'язків, спосіб учинення злочину та місце зберігання викраденого майна.

Однією з найефективніших дій є аудіо- та відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), що передбачає приховане фіксування її дій, розмов, контактів і поведінки з метою отримання доказової інформації. Доцільність його проведення обґрунтовується необхідністю виявлення учасників злочинного угруповання, місць зберігання викрадених речей, каналів їх збуту та фактів насильницького тиску на потерпілих чи свідків.

Зняття інформації з каналів зв'язку (ст. 263 КПК України) є ще одним

результативним інструментом у справах цієї категорії, оскільки дозволяє виявити спроби координації дій між злочинцями, організації протидії слідству, тиску на свідків і домовленостей щодо переховування викраденого. Аналіз практики свідчить, що ефективність такого прослуховування значною мірою залежить від попередніх слідчих дій – передусім допитів, після яких підозрювані часто намагаються узгодити позицію зі співучасниками.

Так само вагоме значення має зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України), що дозволяє виявляти приховані електронні листування між учасниками злочину, плани розподілу здобичі, шляхи збуту викраденого майна чи коштів, отриманих шляхом насильства.

Отже, своєчасне й скоординоване використання комплексу НСРД дає можливість не лише подолати протидію розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, а й забезпечити ефективне документування злочинної діяльності, нейтралізувати вплив злочинного оточення та створити належну доказову базу для притягнення винних осіб до відповідальності.

Тому, враховуючи можливі варіанти розвитку подій під час проведення аналізованих негласних слідчих (розшукових) дій у справах про корисливо-насильницькі злочини, слідчий може ухвалити такі рішення:

- відкрити кореспонденцію, зняти з неї копії або отримати зразки без вилучення вмісту для збереження конфіденційності факту накладення арешту;
- нанести спеціальні позначки на виявлені документи чи предмети, оснастити їх технічними засобами контролю для подальшого використання у проведенні інших НСРД;
- здійснити заміну предметів чи документів, що можуть бути знищені після чергового епізоду злочину, на копії або аналоги.

Усі ці дії мають бути відображені в протоколі огляду затриманої кореспонденції, який складається відповідно до вимог ст.ст. 104–107, 252, 262 КПК України. У протоколі зазначаються дані про вид і вміст відправлення, отримані зразки, нанесені позначки, використані технічні засоби, а також факт заміни предметів чи документів.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) полягає у використанні спеціальної техніки для визначення місця перебування пристрою – мобільного телефона, модему чи іншого радіовипромінювального засобу. Ця дія не передбачає втручання у зміст переданої інформації, а спрямована на фіксацію координат пристрою, що може підтвердити присутність підозрюваного у певному місці й часі.

Радіорозвідка дає змогу встановити місцеперебування особи, причетної до корисливо-насильницького злочину, зокрема під час її переховування або переміщення викраденого майна. Проведення дії здійснюється спеціалістами оперативно-технічних підрозділів із застосуванням спеціальних технічних засобів [31, с. 64–68].

Як підкреслює С. Р. Тагієв, специфіка цього виду НСРД полягає в тому, що він не обмежує конституційні права особи, адже об'єктом контролю є технічний засіб, а не сама людина [45, с. 13]. Згідно з результатами опитування практичних працівників, проведення цієї дії вважається необхідним у випадках:

- встановлення осіб, причетних до злочину або свідків події;
- визначення місця перебування підозрюваного, який переховується;
- підтвердження перебування особи у конкретному місці у певний час.

Також при розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів ефективним є обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), що передбачає приховане проникнення до приміщення для виявлення й фіксації доказів, речей, коштовностей або документів, пов'язаних зі злочином. Це дає змогу виявити місця зберігання викраденого, сховки зброї чи засоби, використані під час насильницьких дій.

Опитування показало, що потреба у проведенні такої дії найчастіше зумовлюється необхідністю:

- виявлення предметів і документів, що мають доказове значення;
- забезпечення збереження доказів, які можуть бути знищені;
- створення умов для проведення інших слідчих або негласних дій.

Отже, негласні слідчі (розшукові) дії у справах про корисливо-

насильницькі злочини є не лише засобом фіксації доказів, але й інструментом подолання активної протидії розслідуванню, що дозволяє ефективно виявляти злочинців, їхні зв'язки, маршрути пересування та місця зберігання викраденого майна.

Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів полягає у прихованому візуальному або технічному контролі за підозрюваними, їхніми контактами, маршрутами пересування, поведінкою чи місцем перебування. Таке спостереження проводиться для фіксації відомостей, які можуть свідчити про підготовку чи вчинення тяжких злочинів, встановлення спільників, сховків викраденого майна, місць зустрічей злочинців тощо [46, с. 103; 57, с. 477].

Під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів об'єктами спостереження зазвичай є:

- особи, безпосередньо причетні до злочинної діяльності;
- учасники організованих злочинних угруповань;
- зв'язки підозрюваних.

Результати анкетування свідчать, що проведення цієї НСРД дозволяє:

- вивчити спосіб життя підозрюваного для планування подальших слідчих дій;
- встановити коло осіб, причетних до організованої злочинної діяльності;
- виявити місця зустрічей угруповання та сховки здобичі;
- підтвердити зв'язки підозрюваного з корумпованими посадовцями, які можуть впливати на слідство.

Аудіо- та відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) передбачає використання спеціальних технічних засобів для фіксації розмов, поведінки осіб чи інших подій у публічно доступних місцях без відома присутніх. Такий захід доцільно застосовувати у місцях імовірної появи підозрюваних або проведення підготовчих дій – кафе, готелях, розважальних закладах тощо, коли є оперативна інформація про підготовку чергового злочину. Отримані матеріали часто використовуються для затримання злочинців «на

гарячому» [61, с. 84].

Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) полягає у прихованому вилученні матеріалів, сировини, об'єктів або предметів, які можуть містити сліди злочину чи належати підозрюванім. Це може відбуватися під час негласного проникнення до приміщення або в результаті обстеження публічно недоступних місць. Такі дії проводяться на підставі ухвали слідчого судді й оформлюються єдиним протоколом; отримані матеріали в подальшому досліджуються експертами [15, с. 185].

Виконання спеціального завдання з розкриття діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) полягає у впровадженні уповноваженої особи в злочинне середовище під легендою прикриття. Метою такого завдання в контексті корисливо-насильницьких злочинів є документування насильницьких дій, збору доказів щодо корисливих мотивів злочинців, виявлення каналів збуту викраденого майна або фактів тиску на потерпілих і свідків.

Опитування показало, що такі операції проводяться для:

- викриття діяльності організованих груп і припинення злочинів;
- виявлення фактів протидії розслідуванню;
- запобігання новим злочинам.

Запровадження ст. 275 КПК України, яка дозволяє використовувати інформацію, отриману від конфіденційних співробітників, стало важливим кроком у забезпеченні процесуальної регламентації використання сил і засобів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні. Саме такі заходи дозволяють своєчасно виявляти, документувати й нейтралізувати діяльність осіб, що чинять протидію розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів.

Отже, ефективність виявлення та досудового розслідування злочинів цієї категорії безпосередньо залежить від чіткої організації, тактичного планування та узгодженого проведення комплексу негласних слідчих дій, спрямованих на викриття злочинної діяльності, нейтралізацію протидії та забезпечення повноти

доказування.

3.2 Організаційно-тактичні засоби подолання протидії під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень

Організаційні засоби подолання протидії розслідуванню охоплюють цілісну систему дій, що передбачає раціональне поєднання кримінально-правових і кримінально-процесуальних механізмів, належне залучення необхідних людських, технічних і матеріальних ресурсів, ефективну взаємодію з обізнаними особами, які володіють спеціальними знаннями, ретельне планування розслідування, а також узгодженість і злагодженість дій усіх суб'єктів, залучених до кримінального провадження. Результативність застосування таких заходів значною мірою залежить від правильного використання тактичних прийомів та інших інструментів криміналістичної тактики.

Тактичний компонент є фундаментальним елементом у загальній системі подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень. Він охоплює широкий спектр дій і прийомів, які визначають тактичну поведінку учасників кримінального провадження, сприяють виявленню ознак кримінального правопорушення та нейтралізації дій осіб, зацікавлених у перешкоджанні досудовому слідству. У сукупності ці заходи мають безпосередній вплив на ефективність розслідування і реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Основою таких заходів є правомірний процесуальний, тактичний, інтелектуальний та емоційно-вольовий вплив на осіб, які чинять або мають намір чинити протидію розслідуванню.

Для ефективного формування тактичної моделі подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень слід

ураховувати психологічні особливості як осіб, що чинять опір, так і слідчого, який здійснює досудове розслідування. Ці чинники значною мірою визначають зміст та структуру обраної тактичної стратегії. Приміром, молодому й недосвідченому слідчому може бути непросто провести допит члена організованої групи чи злочинної організації, який добре обізнаний у положеннях кримінального процесуального законодавства. У подібних ситуаціях доцільно заздалегідь розробити декілька варіантів сценаріїв допиту з конкретизацією типів запитань, адаптованих до актуальної слідчої ситуації. Крім того, важливим аспектом є можливість залучення до підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій спеціалістів-психологів.

З огляду на те, що під час розслідування злочинів даної категорії нерідко виникає прихована або латентна протидія з боку представників правоохоронних органів або заінтересованих осіб, сторони кримінального провадження, як правило, вибудовують власну стратегію нейтралізації протидії. Завдання тактичної моделі в цьому контексті полягає у створенні таких умов, за яких особа, що чинить протидію, змушена обрати таку лінію поведінки, яка не заважає слідчому (детективу) ефективно, повно та об'єктивно встановити фактичні обставини події, водночас не порушуючи прав інших учасників кримінального процесу. Підхід органів досудового розслідування повинен залишатися не тільки правомірним, але й етичним, що підвищує довіру до досудового розслідування.

Невід'ємним елементом побудови ефективної тактичної моделі є безперервний моніторинг дій протидіючої сторони з метою своєчасного прогнозування ймовірних сценаріїв розвитку подій, як з боку підозрюваних, так і їхніх представників (зокрема адвокатів або учасників злочинних угруповань), і оперативного реагування на перші прояви активної протидії.

У цьому контексті доцільним є умовне розмежування ефективних тактичних прийомів подолання протидії на окремі етапи досудового розслідування, що дозволяє оптимізувати дії слідчого з урахуванням специфіки кожного етапу процесу.

На початковому етапі розслідування доцільно реалізовувати такі заходи:

- застосування відеофіксації під час затримання осіб безпосередньо після вчинення корисливо-насильницького злочину (наприклад, розбійного нападу або грабежу), що дозволяє фіксувати обставини затримання та дії підозрюваного в реальному часі;

- одночасне затримання всіх співучасників злочину для унеможливлення змови, координації неправдивих свідчень або знищення доказів;

- затримання правопорушника у публічному просторі – під час подій за участі третіх осіб або в місцях масового перебування – з метою посилення превентивного ефекту та створення суспільного резонансу;

- невідкладне вилучення речових доказів, які прямо пов'язані зі способом вчинення злочину: зброї, засобів зв'язку, предметів, якими завдавались тілесні ушкодження, а також коштів або речей, здобутих злочинним шляхом;

- залучення представників громадськості (в межах закону) до слідчих дій, що сприяє відкритості слідства та зниженню ризику недовіри до результатів розслідування;

- використання технічних засобів аудіо- та відеофіксації під час перших допитів підозрюваних і свідків, коли їх показання ще не зазнали зовнішнього впливу.

На подальших етапах досудового розслідування доцільно забезпечити:

- синхронне проведення обшуків у місцях, де можуть зберігатися знаряддя вчинення злочину, викрадене майно, записи або інші докази, з метою запобігання їх знищенню;

- повторні допити з урахуванням нових доказів, здобутих шляхом проведення експертиз (наприклад, біологічних, трасологічних, дактилоскопічних), а також результатів аналізу відеозаписів, аудіофайлів чи даних мобільного зв'язку.

Ефективність розслідування напряму залежить від коректного збору доказової інформації як у кримінально-процесуальному, так і в криміналістичному аспектах. Саме використання криміналістичних засобів,

прийомів та методик із урахуванням обстановки вчинення злочину і специфіки протидії дозволяє забезпечити належну доказову базу, яка стане підґрунтям для ухвалення процесуальних рішень і винесення вироку.

Необхідно визнати, що організація протидії досудовому слідству у справах про корисливо-насильницькі злочини та її реалізація ґрунтується на сукупності інтелектуальних, психологічних і ціннісних чинників. Саме це вимагає застосування тактичних прийомів, спрямованих на нейтралізацію опору підозрюваних осіб, з урахуванням особливостей їх особистості, мотивації та поведінки.

До ефективних тактичних рішень, які можуть застосовуватись у справах про розбій, грабіж або вимагання, належать:

- створення інформаційної невизначеності, яка викликає у підозрюваного хибне уявлення про обсяг відомостей, наявних у слідства;
- інтелектуальне навантаження через постановку складних запитань, що вимагають логічної, емоційно вольової або когнітивної напруги, зокрема, під час допиту;
- формування у підозрюваного відчуття безвиході та неминучості притягнення до кримінальної відповідальності, що сприяє зниженню опору;
- інформування про слідчі дії (арешт майна, затримання співучасників), яке посилює у підозрюваного переконання в реальності загрози;
- ініціювання помилкових або необачних дій з боку підозрюваного (знищення речових доказів, спроба втечі), що дозволяє додатково документувати факти протидії;
- навмисне створення хибного уявлення про мету певних слідчих дій, з метою приховати справжні наміри слідства;
- застосування тактичного прийому «альтернативи варіантів», коли підозрюваному демонструється кілька варіантів розвитку подій, зокрема можливість угоди про визнання винуватості;
- спонукання до використання незаконних форм захисту, що фіксуються як окремі елементи умислу на перешкоджання правосуддю.

Такі прийоми не лише забезпечують ефективність розслідування, а й сприяють виведенню підозрюваного з психологічної рівноваги, що може стати вирішальним у зламуванні опору та отриманні доказової інформації.

Окрему роль у боротьбі з протидією слідству відіграють тактичні операції. Це не просто послідовність дій, а комплексний підхід, що включає взаємопов'язані слідчі, оперативно-розшукові, технічні, психологічні та організаційні заходи, об'єднані спільною метою – нейтралізувати опір і досягти результативного розкриття злочину.

Виникнення концепції тактичної операції стало відповіддю на потребу в системному підході до розслідування, особливо у випадках злочинів, які вчиняються групами осіб, мають високий рівень латентності або супроводжуються активним спротивом. Як підкреслює В. Коновалова, така операція є особливою формою організації досудового розслідування, яка об'єднує всі необхідні інструменти слідства для оперативного встановлення істини [17; 18].

Структуру тактичної операції у розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів можна досліджувати як у динаміці (з точки зору послідовності її реалізації), так і у статиці (як цілісну систему), виокремлюючи при цьому два взаємопов'язані блоки – атрибутивний та функціональний.

До атрибутивного блоку слід віднести ключові елементи, які забезпечують можливість реалізації операції:

- суб'єкти (учасники, зокрема слідчі, оперативники, експерти, фахівці);
- засоби, що застосовуються в ході реалізації тактичної операції;
- ресурси (інформаційні, матеріально-технічні, кадрові), необхідні для досягнення поставленої мети.

Функціональний блок включає в себе логічно структуровану послідовність дій:

- оцінювання слідчої ситуації;
- формулювання тактичної мети;
- прийняття рішення щодо доцільності операції;

- розроблення тактичної моделі та програми її реалізації;
- проведення самої операції;
- аналіз її ефективності та підбиття підсумків.

Хоча специфічних універсальних прийомів для нейтралізації протидії не існує, ефективність забезпечується адаптивним використанням відомих прийомів тактики, з урахуванням конкретних умов. Джерелами формування таких прийомів є міждисциплінарна база знань: криміналістика, логіка, психологія, етика, судова психіатрія, лінгвістика, педагогіка, математика (зокрема теорія ігор), соціологія, статистика, віктимологія тощо.

Попри багатоваріантність форм протидії у справах про розбій, грабіж, вимагання тощо, виправданою є розробка спеціалізованих тактичних операцій, здатних охопити комплекс дій, які в ізоляції є малоефективними. Поряд з класичними операціями на кшталт затримання на місці злочину, зростає потреба у створенні гнучких сценаріїв, адаптованих під конкретні злочини, що поєднують фізичний та психологічний тиск, а також завдання матеріальної шкоди.

У сучасних умовах особливе значення має робота з цифровими доказами – відеозаписами, метаданими, повідомленнями з месенджерів, геолокацією тощо. Тому до структури тактичної операції у сфері корисливо-насильницьких злочинів доцільно включати етапи, пов'язані з виявленням, вилученням та аналізом цифрової інформації.

Крім того, розслідування цієї категорії злочинів потребує залучення спеціальних знань – у галузі судової медицини, кримінальної психології, фізичної безпеки тощо, що дозволяє підвищити якість та обґрунтованість слідчих рішень.

У світлі правозастосовної практики можна стверджувати, що знищення або підроблення доказів – особливо фінансових або бухгалтерських документів, договорів, правоустановчих паперів підприємств та електронних носіїв інформації – значно ускладнює або навіть унеможлиблює повноцінне розслідування корисливо-насильницьких злочинів та притягнення винних до

відповідальності.

У зв'язку з цим доцільно законодавчо передбачити відповідальність за втрату або навмисне знищення облікових і звітних документів суб'єкта господарювання після відкриття кримінального провадження. Однією з ключових проблем у розслідуванні залишається питання відшкодування збитків, завданих злочином – це також може бути формою опору слідству.

Для оперативного виявлення активів і майна, що можуть бути арештовані чи конфісковані, доцільно надати слідчим доступ (при персональній ідентифікації) до державних реєстрів і баз даних, що містять інформацію про нерухоме й рухоме майно, корпоративні права, участь у бізнесі, банківські рахунки, декларації, закордонні поїздки тощо. Це дає змогу швидко встановлювати факти набуття майна або проведення фінансових операцій підозрюваними або пов'язаними особами, які можуть свідчити про спроби приховування, легалізації доходів чи ухилення від відповідальності.

Серед додаткових дієвих заходів – запровадження системи «викривачів» (whistleblowers) у сфері господарських злочинів. Досвід інших країн демонструє, що поєднання матеріального стимулу та гарантії анонімності значно підвищує ефективність таких ініціатив.

Ураховуючи особливості корисливо-насильницьких злочинів, основні принципи тактики слідчого щодо подолання протидії повинні включати: системність і наступальність дій; оперативність у реагуванні на зміни слідчої ситуації; комплексне застосування процесуальних, негласних та організаційно-тактичних засобів; постійний моніторинг дій підозрюваних та пов'язаних осіб; раптовість дій (обшуків, допитів тощо); захист від витоку інформації; використання спеціальних тактичних операцій з метою виявлення та нейтралізації спроб протидії.

Таким чином, ефективна нейтралізація протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів вимагає не лише кваліфікованої підготовки слідчих, але і вдосконалення законодавства, забезпечення технічної і організаційної підтримки, а також належної взаємодії всіх учасників

кримінального провадження.

Щодо специфіки тактики допиту в таких справах: уже після внесення інформації до ЄРДР слідчий допитує заявника, потерпілих, свідків та інших осіб з метою з'ясування обставин події. При підготовці до допиту необхідно скласти ретельний план, що містить не тільки ключові питання, але й логічну послідовність, порядок озвучення показань, уточнюючі та контрольні питання, а також тактичні прийоми для нейтралізації опору.

За досвідом, до ефективних прийомів допиту належать: уточнюючі запитання, демонстрація речових або письмових доказів, озвучення показань інших осіб, допит на місці події, пояснення наслідків злочинності, переконання в доцільності співпраці. Під час допиту слідчий має не лише фіксувати показання, але й активно контролювати перебіг розмови, вчасно виявляти суперечності, неточності, коригувати хід допиту.

За результатами опитувань працівників поліції, найбільш поширені форми протидії підозрюваних під час допиту – відмова давати показання, відмова підписати протокол, спростування раніше наданих показань, надання хибної інформації, ухилення від виклику. Особа, яка говорить неправду, часто робить помилки у мовленні, демонструє змінну міміку, уникає зорового контакту або жестикулює менш активно – все це може стати підґрунтям для застосування відповідних тактичних засобів.

Контрольні питання, побудовані на наявних фактах справи, допомагають дезорганізувати підозрюваного і виявити неправдивість його показань. Усі ці елементи слугують фундаментом побудови ефективної тактичної моделі дій слідчого, що враховує послідовність, системність, оперативність, психологічну гнучкість, захист інформації та адаптацію до рівня опору з боку різних суб'єктів – від безпосередніх підозрюваних до їхніх захисників або посадових осіб, які можуть чинити перешкоди.

У криміналістичній літературі досі не вироблено єдиного підходу до класифікації тактичних операцій, що використовуються при розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів. У наукових джерелах переважно

аналізуються окремі їх види, що застосовуються в конкретних ситуаціях. Так, вчені виокремлюють операції типу «Пошук майна», «Документ», «Затримання», «Збирання інформації», «Фіксація», «Пошук» [23, с. 198].

В. Шепітько, досліджуючи діяльність організованих груп, запропонував типізацію операцій, серед яких особливе місце займають: «Виявлення зв'язків злочинного угруповання», «Затримання на місці злочину», «Нейтралізація протидії розслідуванню», «Використання суперечностей між учасниками групи» [58, с. 294].

Водночас у межах розслідування корисливо-насильницьких злочинів тактичні операції мають спрямовуватись на встановлення осіб, що безпосередньо брали участь у злочині, локалізацію місця зберігання викраденого майна, виявлення співучасників, а також документування насильницьких дій, які супроводжували корисливу мотивацію.

Як слушно зазначає В. Коновалова, тактичні операції формуються залежно від завдань, які потребують вирішення у межах конкретного розслідування. До них можуть належати: встановлення способу вчинення злочину, пошук та вилучення речових доказів, відшкодування завданої шкоди, виявлення злочинних зв'язків, а також затримання правопорушників «на гарячому» [16, с. 72–74]. У контексті корисливо-насильницьких злочинів такі операції можуть мати форми «Пошук і фіксація знаряддя насильства», «Встановлення шляху руху викраденого», «Локалізація сховку» чи «Знешкодження злочинної групи».

На думку Р. Степанюка, окремі тактичні завдання настільки складні, що вимагають організації комплексу взаємопов'язаних дій – слідчих, оперативно-розшукових, організаційних, а іноді й профілактичних, які в сукупності утворюють тактичну операцію [43, с. 204]. Так, для подолання протидії розслідуванню насильницько-корисливих злочинів може проводитися комплексна операція, спрямована на виявлення каналів збуту викраденого майна, встановлення контактів злочинців із корумпованими особами та документування спроб тиску на свідків.

В. Шевчук слушно наголошує, що ефективність тактичних операцій визначається їх «прив'язкою» до типових слідчих ситуацій, адже саме вони обумовлюють постановку конкретних завдань і вибір оптимальних засобів для їх реалізації [56, с. 138]. Побудова кожної операції має включати розробку її моделі, визначення учасників, послідовності дій, необхідних ресурсів і тактичних прийомів з урахуванням часу, місця та можливих ризиків.

За роки незалежності вітчизняна криміналістика сформувала цілу наукову школу, що активно досліджує проблематику тактичних операцій. У працях В. Білоуса, С. Кузьменка, О. Курмана, Я. Мишкова, І. Осики, М. Саакяна, С. Чернявського та ін. [16; 43; 56] визначено їх значення в протидії злочинам проти власності, організованим формам насильницько-корисливих посягань, а також у нейтралізації протидії досудовому розслідуванню.

Таким чином, сучасний стан розробки тактичних операцій у сфері розслідування корисливо-насильницьких злочинів дозволяє стверджувати, що вони є універсальним інструментом узгодження дій слідчого та оперативних підрозділів, забезпечують комплексне вирішення проміжних завдань і створюють умови для ефективного подолання протидії з боку злочинного середовища.

Для ефективного вирішення типових завдань під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів, зокрема розбійних нападів, грабежів, вимагань, умисних убивств із корисливих мотивів тощо, доцільним є застосування комплексу тактичних операцій, спрямованих на швидке документування злочинної діяльності, виявлення викраденого майна та нейтралізацію протидії розслідуванню.

Так, адаптуючи наукові розробки до специфіки корисливо-насильницьких діянь, пропонується проводити такі тактичні операції:

– «Оцінка первинної інформації про злочин», що передбачає систематизацію даних про факт нападу чи заволодіння майном, перевірку джерел інформації, визначення ступеня суспільної небезпеки, кола підозрюваних і необхідності негайних слідчих дій;

– «Затримання злочинця по гарячих слідах», спрямовану на оперативне виявлення й ізоляцію осіб, які вчинили напад, застосували насильство чи викрали майно;

– «Нейтралізація протидії розслідуванню», що полягає у викритті спроб перешкодити встановленню істини (погрози свідкам, знищення речових доказів, приховування зброї або коштовностей);

– «Встановлення кола співучасників», яка передбачає виявлення осіб, що допомагали у підготовці, вчиненні або приховуванні злочину (водії, охоронці, посередники, збувачі викраденого);

– «Виявлення та повернення викраденого», спрямовану на пошук майна чи коштів, здобутих злочинним шляхом, а також встановлення каналів їх реалізації чи легалізації;

– «Документування злочину», що включає фіксацію всіх доказів насильства, корисливих дій, участі організаторів та спільників, а також поведінки підозрюваних після вчинення злочину;

– «Захист свідків і потерпілих», метою якої є усунення тиску чи залякування з боку злочинців або їхніх зв'язків.

У працях окремих науковців, присвячених іншим видам злочинів, сформульовано операції, що за змістом можуть бути адаптовані до умов розслідування корисливо-насильницьких правопорушень. Так, у методиці розслідування хабарництва (Я. Мишков) виокремлено операції «Затримання», «Документ», «Група», «Пошук» [27, с. 122–124], а О. Курман визначає типові комплекси «Співучасники», «Розшук злочинця», «Відшкодування шкоди» [24]. Аналогічно ці підходи можуть бути використані під час розслідування насильницьких посягань на власність — із відповідною трансформацією змісту кожної операції.

З огляду на це, у справах про корисливо-насильницькі злочини особливе значення мають такі тактичні операції:

– «Встановлення обставин нападу» (спосіб, час, місце, знаряддя, характер насильства);

- «Ідентифікація особи злочинця» (за прикметами, поведінкою, слідами, ДНК чи іншими біологічними зразками);
- «Виявлення слідів насильства» (на тілі потерпілого, у приміщенні, на транспорті);
- «Виявлення місця зберігання здобичі або зброї»;
- «Викриття організатора чи замовника злочину» (у випадках групових чи замовних посягань).

Як зазначають С. Чернявський і Р. Степанюк, типові тактичні операції мають розроблятися з урахуванням етапності розслідування, форми протидії та характеру взаємодії учасників злочину, адже саме від цього залежить ефективність реалізації криміналістичної методики [53, с. 352–355; 43, с. 204].

Отже, сучасна криміналістика потребує подальшого розвитку науково обґрунтованої системи тактичних операцій у розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів, які мають враховувати як корисливий мотив, так і насильницький спосіб досягнення злочинної мети. Саме ці операції є ключовим інструментом у подоланні протидії, забезпеченні доказової бази та встановленні всіх обставин злочину.

У методиках розслідування корисливо-насильницьких злочинів, наслідком яких є заподіяння матеріальної шкоди потерпілим, особливого значення набуває типова тактична операція «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків». Як слушно зауважує Р. Л. Степанюк, питання компенсації завданих злочином втрат є складним багаторівневим завданням, яке вимагає системного підходу та поєднання процесуальних, організаційних і криміналістичних заходів [43, с. 220].

У контексті корисливо-насильницьких посягань (зокрема розбоїв, грабежів, вимагань, убивств із корисливих мотивів) основними завданнями цієї операції є:

Встановлення реального розміру завданої шкоди – як матеріальної, так і моральної, із залученням спеціалістів-економістів, оцінювачів та експертів-криміналістів;

Пошук майна, здобутого злочинним шляхом, – шляхом обшуків, негласних слідчих (розшукових) дій, накладення арешту на банківські рахунки, транспортні засоби, предмети розкоші, а також відстеження руху коштів через фінансові інструменти;

Встановлення законного володіння і юридичної належності майна, у тому числі того, яке могло бути переоформлене на підставних осіб або реалізоване через фіктивні угоди;

Забезпечення збереження та арешту викраденого або придбаного на злочинні доходи майна, аби унеможливити його відчуження чи приховування до винесення вироку суду.

Зазначена операція має на меті не лише повернення викраденого майна потерпілим, а й створення належної доказової бази, яка підтверджує корисливий мотив, спосіб отримання вигоди, розподіл прибутку між співучасниками та фактичне використання коштів, здобутих насильницьким шляхом.

Тактична операція «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків» у справах цієї категорії зазвичай включає:

- комплекс слідчих дій (допити потерпілих, підозрюваних, свідків; обшуки; виїмки документів; огляд місця події);
- негласні слідчі (розшукові) дії (аудіо-, відеоконтроль осіб; зняття інформації з електронних систем; спостереження; контроль фінансових операцій);
- організаційні заходи (взаємодія з різноманітними установами).

Успішна реалізація цієї операції вимагає злагодженої взаємодії між слідчим, оперативними працівниками та прокурором, адже саме від швидкості реагування залежить збереження активів злочинців і можливість їх повернення у власність потерпілих.

Отже, тактична операція «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків» у розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів виконує не лише функцію економічної реституції, а й слугує інструментом нейтралізації

корисливого мотиву та забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності, що загалом підвищує ефективність досудового розслідування і зміцнює превентивну роль кримінального судочинства.

Узагальнення теоретичних положень, аналіз практики досудового розслідування та наукових підходів дозволяє констатувати, що організаційні й тактичні засоби подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів становлять багаторівневу, комплексну систему, спрямовану на досягнення головної мети кримінального процесу – повне, всебічне та об'єктивне встановлення істини у справі.

Установлено, що ефективність нейтралізації протидії зумовлюється поєднанням кримінально-правових, кримінально-процесуальних, організаційних і криміналістичних механізмів, кожен з яких виконує власну функцію, але набуває реального значення лише у взаємодії з іншими. Організаційна складова охоплює координацію діяльності суб'єктів розслідування, планування дій, раціональне використання матеріально-технічних ресурсів, забезпечення інформаційної безпеки та оперативної узгодженості між слідчим, оперативними підрозділами, експертними установами й прокурором.

Тактичний компонент подолання протидії розслідуванню має вирішальне значення, оскільки саме він формує модель поведінки слідчого в конфліктній процесуальній ситуації. Його сутність полягає у застосуванні комплексу тактичних прийомів, рішень та операцій, спрямованих на розкриття істини в умовах активного чи прихованого опору. При цьому визначальним чинником є психологічна взаємодія між суб'єктами протидії – слідчим, підозрюваним, захисником, свідком, потерпілим, а також третіми особами, які можуть впливати на хід досудового розслідування.

Доведено, що планомірне застосування тактичних операцій (зокрема «Затримання», «Співучасники», «Нейтралізація протидії розслідуванню», «Захист доказів», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу») створює

передумови для комплексного вирішення як процесуальних, так і організаційних завдань. Вони забезпечують системність дій, узгодженість взаємодії між суб'єктами, оперативне реагування на зміну слідчої ситуації та підвищення результативності доказування.

З'ясовано, що особливості протидії у справах про корисливо-насильницькі злочини мають інтелектуально-психологічну природу, оскільки злочинці, як правило, володіють високим рівнем правової обізнаності, діють організовано, намагаються впливати на свідків, знищувати чи фальсифікувати докази, а іноді – використовують корумповані зв'язки. Це зумовлює необхідність інтегрованого використання психологічних, технічних і процесуальних прийомів, а також залучення спеціалістів із психології, інформаційних технологій, економіки, криміналістики.

Аргументовано, що тактична модель подолання протидії повинна базуватися на принципах системності, законності, наступальності, раптовості, гнучкості й адаптивності. Її ефективність забезпечується через постійний моніторинг дій протидіючої сторони, прогнозування можливих сценаріїв поведінки підозрюваних, застосування легітимних психологічних впливів і запобігання витоку інформації про хід слідства.

Особливе значення має організація безпеки учасників кримінального процесу, адже саме реальна загроза життю, здоров'ю чи майну потерпілих, свідків, експертів або працівників правоохоронних органів є одним із головних проявів протидії слідству. Ефективна реалізація тактичної операції «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу» можлива лише за умови налагодженої взаємодії між слідчим, прокурором, підрозділами судової поліції, оперативними службами та судом.

Водночас забезпечення відшкодування завданих збитків є не тільки процесуальним, а й криміналістичним завданням. Реалізація операції «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків» сприяє нейтралізації корисливого мотиву, закріпленню доказової бази та підвищенню ефективності правосуддя в цілому.

Отже, система організаційних і тактичних засобів подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів повинна розглядатися як цілісний, динамічний комплекс, що поєднує інтелектуальні, психологічні, правові та технічні інструменти. Її подальший розвиток передбачає:

- наукове вдосконалення тактичних операцій з урахуванням сучасних форм злочинної діяльності (у тому числі цифрової);
- підвищення рівня професійної підготовки слідчих та оперативних працівників;
- законодавче врегулювання питань захисту учасників процесу та збереження цифрових доказів;
- розроблення методичних рекомендацій з інтеграції криміналістичних і психологічних засобів у практику досудового розслідування.

Отже, тактичні операції у розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів є ключовим елементом механізму подолання протидії, який поєднує стратегічне планування, правову регламентацію, тактичну гнучкість і психологічну майстерність слідчого. Саме їх науково обґрунтоване застосування забезпечує досягнення результативності, невідворотності кримінальної відповідальності та відновлення порушених прав потерпілих.

3.3 Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень

Одним із найбільш ефективних способів незаконного впливу на хід досудового розслідування є протиправний тиск на учасників кримінального процесу з боку заінтересованих осіб – у цьому положенні немає сумнівів. Водночас не викликає заперечень й інше: обов'язок учасників судового процесу

надавати правдиві показання може бути реалізований лише за умови наявності відповідних гарантій безпеки. Тобто, необхідне створення таких умов, у яких не виникатимуть загрози їхньому життю, здоров'ю, матеріальним цінностям та особистій недоторканності, що має бути забезпечено державою [42, с. 157].

З огляду на це, для правового врегулювання активних форм протидії у вигляді незаконного тиску на учасників кримінального провадження, законодавцем ще раніше було прийнято низку ключових національних та міжнародних нормативно-правових актів. Серед них: Конституція України, Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», Закон України «Про державний захист суддів та працівників правоохоронних органів», Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.), Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах (1959 р.) та її додаткові протоколи, Директива Європейського парламенту та Ради ЄС щодо встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів (2012 р.), Рекомендація Rec(2005)9 Комітету Міністрів Ради Європи щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям, а також напрацювання Європейського суду з прав людини.

Питання безпеки осіб під час досудового розслідування та порядок застосування відповідних заходів досліджувалися у працях таких науковців, як Т. Вінакова [4], В. Галаган [5], А. Глієвий [6], Г. Глобенко [7], О. Горбачов [8], О. Козаченко [14], В. Котова [20], Б. Кочмар [21], Т. Матюшкова [26], Р. Недов [28], А. Орлеан [29], В. Плетенець [32], Р. Тарасенко [46] та інших. Утім, специфіка застосування таких заходів до учасників кримінального провадження щодо господарських правопорушень окремо не розглядалася.

Під забезпеченням безпеки учасників кримінального провадження слід розуміти передбачений законодавством процес, що включає в себе реалізацію комплексу процесуальних, непроцесуальних, організаційних, правових та інших заходів, спрямованих на гарантування захисту життя, здоров'я, житла та майна таких осіб від незаконних посягань. Це, своєю чергою, створює умови

для реалізації ними своїх процесуальних прав і обов'язків у повному обсязі та без перешкод, сприяючи здійсненню ефективного правосуддя [41, с. 511].

У контексті розгляду заходів, які можуть бути застосовані для подолання форм протидії щодо потерпілих і свідків, необхідно звернутися до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Цей нормативний акт визначає правові та організаційні основи гарантування безпеки учасників кримінального провадження, а також встановлює механізми захисту їхніх прав і законних інтересів.

Відповідно до положень цього Закону, до системи заходів безпеки входять:

- а) особиста охорона, охорона місця проживання та майна;
- б) надання спеціальних засобів індивідуального захисту та систем оповіщення про небезпеку;
- в) застосування технічних засобів контролю, зокрема прослуховування переговорів, візуальне спостереження;
- г) зміна документів, зміна зовнішності;
- д) зміна місця роботи або навчання;
- е) переселення до іншого місця проживання;
- є) направлення до дошкільних закладів чи установ соціального захисту;
- ж) забезпечення конфіденційності інформації про особу;
- з) проведення закритого судового розгляду.

Окрім того, заходи безпеки передбачають супровід осіб під час їхнього пересування або участі в судових засіданнях, а також можуть включати надання технічних засобів захисту. Усі ці дії покладаються на правоохоронні органи та суд і мають бути вжиті за наявності реальної загрози життю, здоров'ю, житлу або майну учасників кримінального процесу [36].

Ці заходи мають на меті забезпечення максимального рівня захисту осіб, які можуть зазнати загроз у зв'язку з участю у кримінальному провадженні, шляхом гарантування їхньої фізичної та інформаційної безпеки. При цьому, відповідно до частини 2 статті 7 Закону України «Про забезпечення безпеки

осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», закон передбачає можливість застосування й інших заходів безпеки, які відповідають характеру та ступеню наявної загрози життю, здоров'ю, житлу або майну осіб, які взяті під захист [36]. Це означає, що при підвищеному ризику можуть бути вжиті додаткові або специфічні заходи, спрямовані на забезпечення належного рівня безпеки за конкретних обставин.

Водночас, незважаючи на законодавчу можливість застосування інших заходів безпеки, виникає певне правове застереження у зв'язку з імперативним характером правового регулювання та вимогами статті 19 Конституції України. Згідно з цим положенням, органи державної влади зобов'язані діяти виключно в межах повноважень і в порядку, встановлених законом. Отже, представники правоохоронних органів, на яких покладено обов'язок забезпечення безпеки, не мають права застосовувати заходи, які прямо не передбачені чинним законодавством або не мають чіткої правової підстави.

Підставами для застосування заходів безпеки можуть бути: особиста заява учасника кримінального провадження, члена його родини або близького родича; звернення керівника відповідного державного органу; або безпосереднє отримання слідчим чи оперативними працівниками інформації про загрозу життю, здоров'ю, житлу або майну відповідної особи або її близьких. Такі підстави ґрунтуються на фактичних даних, які свідчать про необхідність негайного реагування шляхом застосування заходів безпеки.

Окрім очевидних загроз у вигляді фізичних посягань або прямого тиску, реальну небезпеку можуть також підтверджувати такі обставини, як: тяжкість кримінального правопорушення, у рамках якого здійснюється провадження; характеристика особи правопорушника, зокрема його належність до організованого злочинного угруповання чи наявність відповідного кримінального досвіду; наявність широкого кола зв'язків; а також значення показань особи, яка опинилася у небезпеці [29, с. 88–89].

Слід зазначити, що процедура прийняття рішення про застосування конкретного заходу безпеки має певні прогалини. Закон лише окреслює

загальні повноваження органу, відповідального за реалізацію безпеки, зокрема щодо визначення переліку та способів впровадження таких заходів, виходячи з фактичної ситуації та рівня загрози.

Аналіз нормативних положень, що регламентують процесуальні аспекти забезпечення безпеки, зокрема щодо потерпілих від кримінальних правопорушень, дає змогу зробити висновок: потерпілі, так само як і свідки, мають бути гарантовано захищеними від розголошення інформації, яка підлягала конспірації під час застосування заходів безпеки. Це забезпечить ефективний захист конфіденційних даних, що мають критичне значення для безпеки учасників процесу.

У контексті розслідування корисливо-насильницьких злочинів, де загроза життю, здоров'ю чи майну учасників кримінального провадження є особливо реальною, надзвичайно важливого значення набуває типова тактична операція «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу». У сучасних умовах воєнного стану, зростання організованої злочинності та агресивних форм протидії розслідуванню це завдання стає одним із ключових напрямів діяльності правоохоронних органів.

У юридичній літературі справедливо зазначається, що проблема забезпечення безпеки учасників кримінального провадження залишається невирішеною через відсутність дієвих державних програм і недостатнє застосування Закону України від 23 грудня 1993 року «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Як наслідок, слідчі, прокурори та оперативні працівники часто змушені діяти ситуативно, використовуючи лише обмежені засоби захисту, передбачені КПК України і Законом «Про оперативно-розшукову діяльність».

Тактична операція «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу» має на меті захистити потерпілих, свідків, підозрюваних, експертів, працівників правоохоронних органів та членів їхніх сімей від незаконного впливу, помсти або залякування з боку осіб, зацікавлених у перешкоджанні розслідуванню.

Анкетування слідчих Національної поліції України показало, що у ході реалізації цієї операції основними завданнями є:

- проведення негласного оперативного контролю за особами з кримінального середовища;
- захист працівників суду, поліції та контролюючих органів;
- забезпечення безпеки свідків і потерпілих під час судового розгляду;
- фіксація фактів протидії розслідуванню з боку обвинувачених або їхніх зв'язків із застосуванням аудіо- та відеозасобів.

У справах про розбійні напади, вимагання, замовні убивства чи насильницькі викрадення, такі заходи мають підвищений рівень актуальності, оскільки потерпілі та свідки нерідко зазнають погроз, шантажу чи спроб фізичного усунення.

Правові основи реалізації цієї операції визначені:

- Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (ст. 7), який передбачає особисту охорону, охорону житла, видачу засобів захисту, зміну документів і зовнішності, переселення, забезпечення конфіденційності даних, закритий судовий розгляд тощо [36];

- Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (ст. 2), що гарантує захист суддів, прокурорів, слідчих, оперативних працівників та членів їхніх родин від посягань у зв'язку зі службовою діяльністю [36];

- п. 6 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», який покладає на оперативні підрозділи обов'язок забезпечення безпеки осіб, які сприяють слідству.

Залежно від рівня загрози, тактична операція може включати такі дії:

- особисту охорону потерпілих чи свідків, їхнє переселення або зміну місця проживання;
- заміну документів і зміну зовнішності;
- встановлення охоронної сигналізації, відеоспостереження або

контрольного зв'язку з особою під захистом;

– забезпечення конфіденційності відомостей про осіб, які беруть участь у провадженні;

– застосування легендування поведінки та маскування джерел інформації, якщо йдеться про захист конфідентів або осіб, що надають допомогу в документуванні злочину.

У випадках, коли підозрювані є членами організованих злочинних груп або діють у складі стійких кримінальних структур, захід безпеки може бути інтегрований із тактичними операціями «Нейтралізація протидії розслідуванню» чи «Співучасники», оскільки вони передбачають викриття каналів впливу та ізоляцію активних членів угруповання.

Під час досудового розслідування таких злочинів безпека учасників процесу часто перебуває під реальною загрозою через корисливий мотив злочинців, які прагнуть зберегти незаконно здобуті кошти, впливаючи на свідків або знищуючи докази.

У зв'язку з цим тактична операція «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу» може включати негласний нагляд за підозрюваними, контроль комунікацій, виявлення потенційних загроз з боку третіх осіб та організацію охорони судових засідань і слідчих дій.

Таким чином, забезпечення безпеки учасників кримінального процесу є невід'ємним елементом криміналістичної методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів. Ця тактична операція спрямована не лише на фізичний захист осіб, а й на нейтралізацію злочинного впливу, забезпечення достовірності показань, збереження доказів та стабільність ходу слідства. Її ефективна реалізація потребує належної координації між слідчими, оперативними підрозділами, прокуратурою, судом та підрозділами судової поліції, а також реформування національної системи державного захисту учасників кримінального провадження з урахуванням сучасних загроз.

Щодо припинення дії заходів безпеки, закон передбачає такі підстави: закінчення строку дії відповідного заходу; усунення небезпеки для життя,

здоров'я, житла або майна особи, яка перебувала під захистом; або систематичне порушення цією особою умов, визначених органом, що забезпечує її безпеку, після попередження про можливе припинення захисту. Приводом для скасування заходів безпеки також може бути власна заява захищеної особи або отримання достовірної інформації про відсутність загрози.

Суб'єкти, відповідальні за заходи безпеки, поділяються на дві основні групи:

1. Ті, що мають повноваження ухвалювати рішення щодо застосування заходів безпеки: слідчі, прокурори, суди, органи (підрозділи), що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також слідчі судді (відповідно до п. 3 ч. 6 ст. 206 КПК України).

2. Ті, що реалізують ці заходи на практиці: спеціалізовані підрозділи Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України.

У разі, якщо кримінальне провадження розглядається в суді, забезпечення безпеки здійснюється на підставі відповідного рішення суду силами СБУ, ДБР, НПУ, НАБУ, установ виконання покарань або слідчих ізоляторів. Якщо ж особа, яка перебуває під захистом, утримується у слідчому ізоляторі або у виправній установі, її охорону забезпечує відповідний спеціальний підрозділ цієї установи – незалежно від того, який орган здійснює розслідування.

Окремі процесуальні заходи безпеки, як-от збереження конфіденційності персональних даних, проведення закритих судових засідань, використання відеоконференцій, візуального спостереження тощо, можуть реалізовуватися безпосередньо слідчим, прокурором або судом.

Попри те, що на законодавчому рівні вжито низку заходів щодо врегулювання процедури забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, питання форм незаконного впливу на цих осіб залишається невирішеним. Ця проблема неодноразово піднімалася у спеціальній літературі [28; 54, с. 159]. Згідно з практикою Європейського суду з прав людини, серед головних умов, які має перевірити орган, що ухвалює рішення

про застосування заходів безпеки, зокрема щодо забезпечення конфіденційності даних свідка, є наявність серйозного ризику для його життя або свободи. У Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи вказується, що такий ризик часто пов'язаний із тиском на свідка, включно з потенційною загрозою, яка може завадити йому надати правдиві свідчення. Натомість національне законодавство поки що не включає таких підходів, що призводить до неоднозначного, а іноді й помилкового, застосування положень Кримінального процесуального кодексу України.

Поняття забезпечення конфіденційності даних свідка трактується як «обмеження» доступу до інформації про нього, без повного заміщення персональних відомостей. Найчастіше це обмежується зміною адреси проживання, роду занять або професійної діяльності. Проте в умовах широкого доступу до відкритих та комерційних баз персональних даних і використання сучасних інформаційних технологій, подібні заходи не забезпечують належного рівня захисту.

Щодо заміни імені на псевдонім, вона передбачає зміну лише імені, прізвища та по батькові, при цьому у процесуальних документах (постановах, ухвалах) зазвичай вживається формулювання «про зміну анкетних даних». Однак термін «анкетні дані» не має чіткого визначення в українському законодавстві. Персональні дані – це відомості, за якими фізична особа може бути ідентифікована.

Закон не встановлює вичерпного переліку персональних даних, оскільки потрібно враховувати широкий спектр ситуацій, які можуть виникнути в майбутньому через технологічні, соціальні та економічні зміни. Водночас, відповідно до статті 104 КПК України, вступна частина процесуального протоколу має містити дані про прізвище, ім'я, по батькові, дату народження та місце проживання учасників процесуальної дії. Тому зміна анкетних даних має передбачати оновлення всіх ідентифікаційних даних, а не лише ПІП.

У контексті захисту конфіденційних персональних даних варто звернутися до пункту 4.1.6 Зводу відомостей, що становлять державну

таємницю (ЗВДТ), затвердженого наказом СБУ № 383 від 23.12.2020. Згідно з ним, інформація, яка дозволяє ідентифікувати особу, взяту під захист у кримінальному провадженні, та її зв'язок із попередніми ідентифікаційними ознаками, повинна охоронятися під грифом «цілком таємно». Це означає, що й саме рішення про застосування заходів безпеки, передбачене ст. 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», підлягає аналогічному режиму секретності.

Разом із тим, вказаний пункт ЗВДТ обмежує коло органів, які можуть ухвалювати подібні «цілком таємні» рішення щодо зміни персональних даних. До таких належать лише окремі органи досудового розслідування та оперативні підрозділи НПУ, ДБР, СБУ, НАБУ, податкових органів і Служби зовнішньої розвідки.

У цьому виникає суперечність із пунктом «а» частини першої статті 15 Закону, який надає право ухвалювати рішення про застосування заходів безпеки також слідчим, дізнавачам, слідчим суддям і судам. Проте через відсутність у більшості з них відповідного допуску до державної таємниці (другої форми), реалізація таких повноважень стає проблематичною.

Рациональним вирішенням цієї ситуації виглядає застосування механізму, передбаченого статтею 22 зазначеного Закону. Ця стаття регламентує порядок реалізації заходів безпеки, що включає:

1. Подання заяви або повідомлення про загрозу відповідним процесуальним суб'єктом.
2. Перевірку наявної інформації та ухвалення рішення у формі постанови або ухвали про застосування чи відмову у застосуванні заходів безпеки.
3. Передачу такого рішення до органу, відповідального за виконання заходів безпеки.

Відповідно до статті 2 Закону, реалізація заходів безпеки покладається на оперативні підрозділи правоохоронних органів за належністю. Частина 3 статті 22 Закону визначає, що цей орган самостійно встановлює перелік заходів і способи їх реалізації, з урахуванням особливостей конкретної справи. Також

він інформує уповноважених осіб про вжиті заходи та їх результати, а в разі усунення загрози – звертається з клопотанням про їх скасування.

Отже, хоча теоретично слідчий, який має доступ до інформації з грифом «цілком таємно», може ухвалювати рішення про застосування заходів безпеки, практично доцільніше передати цю функцію органам, уповноваженим безпосередньо реалізовувати такі заходи. Зберігання відповідних документів має здійснюватися з дотриманням вимог секретного діловодства у спеціалізованих режимно-секретних підрозділах.

Таким чином, незаконний вплив на потерпілих і свідків є характерною формою протидії розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Різноманіття способів тиску зумовлює необхідність негайного, скоординованого та системного реагування правоохоронних органів. Незважаючи на загальну відповідність положень Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» вимогам практики, окремі його норми потребують подальшого вдосконалення з метою ефективного забезпечення захисту учасників кримінального процесу.

У контексті положень кримінального процесуального законодавства слід зазначити, що статті 55 та 353 Кримінального процесуального кодексу України потребують вдосконалення. Зміни мають бути спрямовані на закріплення додаткових гарантій, що унеможливають допит потерпілих і свідків щодо дійсних персональних даних, які були засекречені в межах реалізації заходів безпеки. Запровадження такого підходу сприятиме збереженню конфіденційності інформації, що має ключове значення для захисту осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, і водночас посилить рівень їхньої безпеки, мінімізуючи ризики впливу чи загроз з боку заінтересованих осіб.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є одним із ключових напрямів протидії незаконному впливу на хід досудового розслідування, особливо у справах, пов'язаних із корисливо-насильницькими та господарськими злочинами, де загроза життю, здоров'ю, честі, гідності чи майну осіб є

реальною і системною.

1. Сутність та значення безпеки учасників процесу. Безпека учасників кримінального судочинства становить комплекс правових, організаційних, процесуальних і технічних заходів, спрямованих на запобігання будь-яким формам тиску, залякування, помсти або фізичного усунення потерпілих, свідків, експертів, захисників, працівників правоохоронних органів тощо. Як свідчить практика, незаконний вплив на свідків і потерпілих є однією з найпоширеніших форм протидії розслідуванню, що підриває довіру до правосуддя та створює передумови для безкарності злочинців.

2. Нормативно-правові засади. Аналіз чинного законодавства України (зокрема Законів «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про оперативно-розшукову діяльність»), міжнародних актів (Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Рекомендацій Ради Європи, директив ЄС) і практики ЄСПЛ свідчить, що правові засади у сфері захисту осіб, які співпрацюють із правосуддям, відповідають загальноєвропейським стандартам, однак мають недостатній рівень імплементації.

Основними проблемами залишаються:

- відсутність дієвих державних програм і фінансування заходів безпеки;
- нечіткість механізмів застосування конфіденційних процедур (зокрема зміни анкетних даних, використання псевдонімів, обмеження доступу до персональної інформації);
- колізії між положеннями закону та режимом секретності, що ускладнюють ухвалення рішень про застосування заходів безпеки органами без відповідного допуску до державної таємниці;
- недостатня правова регламентація процедур контролю, фіксації та скасування заходів безпеки.

3. Тактичний аспект забезпечення безпеки. У межах криміналістичної методики важливо розглядати цю діяльність не лише як правовий інститут, а як

тактичну операцію «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу», що має комплексний характер і включає:

- організацію фізичного захисту осіб (охорона, супровід, переселення);
- інформаційно-аналітичні заходи (контроль комунікацій, спостереження, виявлення потенційних загроз);
- психологічну підтримку та профілактику вторинної віктимізації;
- документування фактів тиску, спроб підкупу чи втручання в діяльність органів досудового розслідування;
- забезпечення конфіденційності персональних даних. Застосування таких операцій має проводитися синхронно з іншими тактичними засобами, зокрема «Нейтралізацією протидії розслідуванню» та «Співучасниками», оскільки лише системний підхід дає можливість мінімізувати ризики впливу злочинного середовища.

4. Організаційна взаємодія та компетенція суб'єктів. Реалізація заходів безпеки вимагає чіткої координації між усіма залученими структурами: слідчими, прокурорами, судами, оперативними підрозділами, ДБР, СБУ, НАБУ, а також підрозділами судової поліції. При цьому слід розмежувати компетенцію органів, що приймають рішення про застосування заходів (слідчі, прокурори, суди), та тих, хто їх реалізує (спеціалізовані підрозділи). Вирішення питання щодо збереження документів і матеріалів, що мають гриф «цілком таємно», має бути централізовано та здійснюватися в межах режимно-секретних підрозділів, що гарантує недопущення витоку інформації.

5. Проблеми й напрями вдосконалення. Попри нормативне забезпечення, система державного захисту учасників кримінального процесу залишається формальною і неефективною на практиці. Основними напрямками вдосконалення є:

- розширення технічних і фінансових можливостей для реалізації заходів безпеки, у тому числі із залученням цифрових технологій;
- розроблення міжвідомчих інструкцій щодо координації дій правоохоронних органів у сфері захисту свідків і потерпілих;

- створення єдиної національної бази даних осіб, які перебувають під державною охороною, з регламентованим доступом;
- запровадження інституту незалежного контролю за дотриманням прав осіб, які перебувають під захистом.

Таким чином, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є не лише правовим, а й криміналістично-тактичним завданням, реалізація якого безпосередньо впливає на ефективність розслідування, достовірність показань та збереження доказів. Умовою його успішного здійснення є створення комплексної системи захисту, що поєднує:

- 1) правові гарантії (на рівні закону та міжнародних стандартів);
- 2) процесуальні механізми (чіткий порядок прийняття, виконання і контролю рішень);
- 3) організаційні заходи (координація між суб'єктами);
- 4) технічні та інформаційні засоби (захист персональних даних, контроль комунікацій);
- 5) психологічну підтримку осіб, які зазнали загрози.

Висновки до розділу 3

На підставі дослідження правових та організаційно-тактичних засобів подолання протидії під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, сформульовано низку науково обґрунтованих положень. Серед яких такі:

1. Установлено, що розслідування корисливо-насильницьких злочинів у сучасних умовах характеризується високим рівнем протидії, яка набуває як відкритих, так і латентних форм. Її прояви зумовлені організованістю злочинних угруповань, наявністю корумпованих зв'язків, використанням психологічного тиску та технічних засобів приховування доказів.

Доведено, що подолання протидії є самостійним напрямом криміналістичної діяльності, який вимагає поєднання правових, організаційних, тактичних і технічних заходів, спрямованих на відновлення ефективності досудового розслідування та забезпечення принципів повноти, об'єктивності й невідворотності кримінальної відповідальності.

2. Обґрунтовано, що правову основу діяльності органів досудового розслідування у сфері подолання протидії становить багаторівнева система нормативних актів – від Конституції України до відомчих інструкцій, положень та міжнародних договорів, ратифікованих державою. Ця система забезпечує нормативну визначеність меж повноважень, процесуальних гарантій і прав учасників кримінального провадження.

3. Уточнено, що засоби нейтралізації протидії доцільно класифікувати за критеріями процесуальної регламентації, правової природи, суб'єкта реалізації, процесуальної форми втілення та застосування тактичних прийомів і технічних засобів. Такий підхід дозволяє забезпечити системність, логічність і послідовність застосування відповідних інструментів на всіх етапах досудового розслідування.

Доведено, що ключову роль у подоланні протидії відіграють криміналістичні засоби – тактичні операції, комбінації, тактичні прийоми, можливості використання спеціальних знань і технічних засобів фіксації. Їх ефективність зумовлена комплексним застосуванням і належною координацією між слідчим, оперативними підрозділами, експертами й прокурором.

4. Визначено, що найбільш дієвими є тактичні операції, розроблені для типових ситуацій у справах про корисливо-насильницькі злочини – «Нейтралізація протидії розслідуванню», «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», «Документування злочину» тощо. Їх реалізація сприяє встановленню істини у кримінальному провадженні, усуненню тиску на слідство й забезпеченню захисту потерпілих і свідків.

Констатовано, що особливого значення у нейтралізації протидії набуває

застосування негласних слідчих (розшукових) дій, які дозволяють виявити приховані форми координації злочинної діяльності, фіксувати факти тиску на учасників процесу, знищення або підроблення доказів, а також визначати місця зберігання викраденого майна.

5. Доведено, що ефективність заходів із подолання протидії визначається рівнем організаційної взаємодії між правоохоронними структурами, своєчасністю прийняття тактичних рішень, забезпеченням безпеки учасників кримінального провадження та використанням міждисциплінарних знань – психологічних, технічних, економічних, інформаційно-аналітичних.

Аргументовано, що подальший розвиток системи засобів нейтралізації протидії розслідуванню має здійснюватися у двох взаємопов'язаних напрямках:

– вдосконалення законодавчого регулювання, зокрема уточнення положень КПК України щодо гарантій безпеки учасників процесу, меж проведення НСРД і допустимості їх результатів;

– розроблення сучасних криміналістичних методик, адаптованих до умов протидії організованої злочинності, гібридних загроз і цифрового середовища.

6. Узагальнено, що подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів є не лише практичним завданням, а й важливим науковим напрямом, який поєднує положення криміналістики, кримінального процесу, кримінального права, психології, інформаційних технологій та судової експертології, забезпечуючи підвищення ефективності досудового розслідування та зміцнення довіри суспільства до органів правопорядку.

З'ясовано, що організаційно-тактичні засоби подолання протидії є не лише інструментом розслідування, а й запорукою утвердження верховенства права, реалізації принципу невідворотності покарання та підвищення довіри суспільства до правоохоронної системи. Наголошено, що вони утворюють взаємопов'язану систему дій, яка охоплює кримінально-правові, процесуальні, технічні, психологічні й інформаційні компоненти. Їх ефективність визначається узгодженістю діяльності всіх суб'єктів досудового розслідування.

Аргументовано, що організаційний аспект забезпечує основу ефективного

розслідування, оскільки включає планування, розподіл функцій, раціональне використання ресурсів, взаємодію з експертами та спеціалістами, а також постійний моніторинг протидіючої сторони.

7. Підтверджено, що тактичний компонент є визначальним у подоланні протидії, адже формує модель поведінки слідчого в конфліктній ситуації, зумовлену психологічними, інтелектуальними та етичними чинниками. Застосування тактичних прийомів і операцій дозволяє ефективно реагувати на спроби перешкодити встановленню істини.

Обґрунтовано, що типові тактичні операції («Нейтралізація протидії розслідуванню», «Затримання на місці злочину», «Виявлення співучасників», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», «Захист свідків і потерпілих») становлять ядро криміналістичної методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів. Їх практичне застосування сприяє зміцненню доказової бази та мінімізації ризику втрати доказів. Установлено, що успішність реалізації тактичних операцій залежить від поєднання правомірних процесуальних дій із психологічними впливами, що не порушують прав учасників процесу, але знижують рівень опору підозрюваних.

Визначено, що особливу роль у системі подолання протидії відіграють операції «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу» та «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», оскільки вони поєднують правові, організаційні та криміналістичні інструменти, спрямовані на нейтралізацію як фізичних, так і економічних форм тиску.

8. Констатовано, що у розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів ключовими є своєчасність дій, наступальність, гнучкість тактичних рішень, збереження інформаційної та процесуальної безпеки. Аргументовано, що подальше вдосконалення системи подолання протидії має передбачати оновлення методичних рекомендацій, інтеграцію цифрових технологій у фіксацію доказів, удосконалення законодавства щодо захисту учасників процесу та створення міжвідомчих механізмів координації.

9. Доведено, що забезпечення безпеки учасників кримінального процесу є

ключовою умовою реалізації принципів законності, змагальності та невідворотності покарання. Без надійних гарантій захисту неможливо забезпечити повноцінне функціонування механізму надання правдивих показань і вільного виконання процесуальних обов'язків. Обґрунтовано, що правову основу системи державного захисту становлять Конституція України, закони України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про оперативно-розшукову діяльність», а також міжнародні договори – Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Рекомендації Ради Європи та практика ЄСПЛ. На підставі їх аналізу уточнено, що застосування заходів безпеки здійснюється за наявності реальної загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну особи, на підставі заяви або оперативної інформації. При цьому важливим є дотримання конституційного принципу – діяти лише в межах повноважень і способами, визначеними законом.

З'ясовано, що типова тактична операція «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу» має комплексний характер і охоплює організаційні, процесуальні, оперативно-технічні та психологічні заходи. Її метою є нейтралізація незаконного впливу, збереження доказів і створення безпечних умов для виконання процесуальних функцій.

Виявлено проблеми правового регулювання – відсутність чітких критеріїв оцінки рівня загрози, неузгодженість норм закону з режимом державної таємниці, складність застосування конфіденційних процедур (зміна анкетних даних, псевдонімів, закриті засідання), а також дефіцит фінансових і технічних ресурсів для реалізації заходів безпеки.

Констатовано, що ефективне забезпечення безпеки учасників кримінального процесу можливе лише за умов належної координації між усіма уповноваженими суб'єктами – слідчими, прокурорами, судами, оперативними підрозділами тощо. Водночас слід розмежовувати компетенцію органів, які ухвалюють рішення про застосування заходів, і тих, які їх реалізують.

Обґрунтовано напрями вдосконалення: створення ефективних державних програм фінансування заходів безпеки; розроблення міжвідомчих інструкцій для узгодження дій правоохоронних органів; упровадження сучасних цифрових рішень для моніторингу загроз; уточнення положень КПК України (ст. 55, 353) щодо гарантій конфіденційності даних потерпілих і свідків. Узагальнено, що забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є невід'ємною складовою криміналістичної методики розслідування злочинів, особливо корисливо-насильницьких і господарських, де тиск на учасників процесу є системним. Його вдосконалення визначає рівень ефективності досудового розслідування та захисту прав людини в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 184 с.
2. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія. Харків : Золота миля, 2012. 620 с.
3. Бузоверя Є. В. До питання нейтралізації протидії виявленню та розслідуванню злочинів. Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 18–19 травня 2018 р.). Суми: Видавничий дім «Ельдорадо». С. 87–90.
4. Вінакова Т. А. Протидія підрозділами карного розшуку придбанню майна, одержаного злочинним шляхом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 20 с.
5. Галаган В. І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. 39 с.
6. Глієвий А. А. Взаємодія кримінальної поліції та оперативних підрозділів Державного департаменту України з питань виконання покарань в боротьбі зі злочинністю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 243 с.
7. Глобенко Г. І. Окремі аспекти інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2018. № 4. С. 63–70.
8. Горбачов О. В. Оперативно-розшукове забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків: ХНУВС, 2018. 20 с.
9. Грицюк І. В. Протидія розслідуванню злочинів у сфері

оподаткування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2012. 259 с.

10. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: затв. наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v01_14900-12 (дата звернення: 18.08.2025).

11. Кікінчук В. В. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби доказування в кримінальному провадженні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 714–718.

12. Кікінчук В. В. Негласні слідчі (розшукові) дії як об'єкт криміналістичного дослідження. *Український політико-правовий дискурс*. 2024. № 6. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14598868>.

13. Кікінчук В. В. Огляд судової практики з питань проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 796–810. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.60>.

14. Козаченко О. І. Закордонний досвід та національне правове регулювання забезпечення безпеки суб'єктів системи негласних слідчих (розшукових) дій. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2018. № 1 (1). С. 43–62. DOI: https://doi.org/10.32689/2617-9660_2018-1-1-43-62.

15. Колінко В. О. Тактичні особливості проведення оперативного огляду. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. С. 185–190.

16. Коновалова В. Е. Первоначальные следственные действия и тактические операции при расследовании преступлений в сфере экономики. *Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15–16 грудня 1998 р.). Харків : Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, 1999. С. 72–74.

17. Коновалова В. О. Криміналістичні аспекти боротьби з організованою злочинністю. *Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку* : короткі тези доповідей та наукових повідомлень республіканської науково-практичної конференції (м. Харків, 9–11 листопада 1995 р.). Харків: НЮА України, 1995. С. 343–345.

18. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования : монографія. Изд. 2-е доп. и перераб. Харків : Юрайт, 2013. 320 с.

19. Конституція України : зі змінами і доповненнями : прийнята на п'ятій сесії Верховної України 28 червня 1996. Харків : Весна, 2008. 48 с.

20. Котова В. В. Спеціальні правила забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. С. 37–41.

21. Кочмар Б. М. Механізм забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (кримінальний процесуальний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 22 с.

22. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17>.

23. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 211 с.

24. Курман О. В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно розшукова діяльність». Харків : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2002. 20 с.

25. Лисиченко В. К. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: монографія / В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 344 с.

26. Матюшкова Т. П. Криміналістичні аспекти забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практичного семінару (м. Львів, 30 жовтня 2020 р.) / упор. А. Я. Хитра. Львів: ЛьВДУВС. 2020. С. 66–69.

27. Мишков Я. Є. Методика розслідування хабарництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2005. 224 с.

28. Недов Р. С. Деякі особливості здійснення заходів, спрямованих на нейтралізацію детективами Національного антикорупційного бюро України протидії розслідуванню корупційних кримінальних правопорушень. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Частина II (м. Дніпро, 15.03.2024). Дніпро: ДДУВС. 2024. С. 127–130.

29. Орлеан А. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до європейських стандартів. Актуальні проблеми правознавства. 2016. №3. С. 87–92.

30. Піддубний В. В. Подолання протидії розслідуванню злочинів економічної спрямованості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2020. 260 с.

31. Піддубний В. В. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо подолання протидії розслідуванню злочинів економічної спрямованості. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск № 1 (22). Том 4. С. 64–68.

32. Плетенець В. М. Забезпечення безпеки учасників та сторонніх осіб як умова проведення слідчих (розшукових) дій. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VIII Міжнар. наук.- практи. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.); у 2-х ч. Ч. I. Дніпро: ДДУВС, 2024. С. 613–614.

33. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис*

Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 270–276.

34. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-ХІІ // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 18.08.2025).

35. Про державну таємницю : закон України від 21 січня 1994 р. №3855–ХІІ : [станом на 10.10. 2009р.]. Верховна Рада України : офіц. сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата зверненн: 13.08.2025).

36. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782-ХІІ // БД «законодавство України» / ВР України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> (дата звернення: 27.07.2025).

37. Про Національну поліцію України : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 13.07.2025).

38. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135–ХІІ. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 16.08.2025).

39. Про прокуратуру : закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 10.07.2025).

40. Пчолкін В. Д. Підстави та умови проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Матеріали Всеукраїн. наук.-практ. конф. Дніпропетр. 27 вересня 2013 р. Дніпропетровськ: Дніпропетр. державн. ун-т внутр. справ, 2013. С. 124–127.

41. Ромців О. І. Забезпечення безпеки осіб під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності: проблеми правового регулювання. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2017. № 861 (13). С. 508–513.

42. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування

злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 226 с.

43. Степанюк Р. Л Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2012. 491 с.

44. Тагієв С. Р. Теоретичні засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків : ХНУВС, 2016. 40 с.

45. Тагієв С. Тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, у кримінальному провадженні. Слово Національної школи суддів України. 2013. № 2. С. 13–24.

46. Тарасенко В. Є., Кузьменко О. А. До питання фіксації фактів протиправної діяльності осіб за допомогою засобів негласного візуального контролю. Південноукраїнський правничий часопис. 2014. № 2. С. 103–105.

47. Тарасенко Р. В. Про негласну стадію кримінального провадження: у контексті питання забезпечення безпеки його учасників. Південноукраїнський правничий часопис. 2014. № 3. С. 177–180.

48. Тетерятник Г. К. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів. *Діяльність органів досудового розслідування в умовах реформування правоохоронних органів: сучасні виклики*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 21 травня 2021 р.). Дніпро: ДДУВС. С. 97–100.

49. Тетерятник Г. К. Теоретико-правові питання проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайних правових режимів. *Правова позиція*. 2021. № 1 (30). С. 138-141.

50. Тетерятник Г. К. Участь представників підрозділів кримінальної розвідки у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Південноукраїнський правничий часопис. 2016. № 1. С. 112–114.

51. Уваров В. Г. Система негласних слідчих (розшукових) дій за новим КПК України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 523–529.

52. Федосова О. В. Оперативно-розшукове забезпечення подолання протидії виявленню і розслідуванню злочинів, що вчиняються за участю неповнолітніх. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 3 (69). Т.3. С. 181–187. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.3.3.30>.

53. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства групами : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2010. 611 с.

54. Чесакова М. С. Протидія розслідуванню злочинів та шляхи її подолання на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 251 с.

55. Чесакова М. С. Щодо деяких питань врегулювання подолання протидії розслідуванню злочинів (виходячи з положень кримінального закону). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 2. Т. 2. С. 149–152.

56. Шевчук В. М. Можливості застосування типових тактичних операцій у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 135–139.

57. Шендрик В. В., Слінько Д. С. Окремі аспекти організації діяльності підрозділів оперативної служби Національної поліції під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-технічних заходів. Вісник Харківського нац. ун-ту внутр. справ : зб. наукових праць. Х. : ХНУВС, 2017. № 1 (76). С. 477–483.

58. Шепитько В. Ю. Тактические операции и их роль в расследовании преступлений, совершаемых организованными группами. 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина : материалы

международ. науч. конф. Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2002. С. 291–294.

59. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами) кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинним організаціями : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2003. 238 с.

60. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинним групами : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2005. 197 с.

61. Юхно О. О., Максимус Д. О. Використання сучасних інформаційних технологій працівниками ОВС України при проведенні негласних слідчих (розшуковик) дій: навч. посіб. Харків: НікаНова, 2013. 102 с.

ВИСНОВКИ

За своїм змістом і спрямованістю виконаних завдань дисертаційне дослідження є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, присвяченим вивченню феномена протидії розслідуванню кримінальних правопорушень корисливо-насильницької спрямованості та науковому обґрунтуванню шляхів її подолання (нейтралізації). Основні наукові результати й положення, що становлять сутність проведеного дослідження, полягають у такому:

1. Установлено, що пріоритет захисту життя, здоров'я й власності як базових конституційних і міжнародно визнаних цінностей зумовлює необхідність посиленої уваги держави до протидії корисливо-насильницькій злочинності. Ця категорія кримінальних правопорушень поєднує насильницький спосіб дії та корисливу мотивацію, що підвищує рівень суспільної небезпеки та ускладнює процес розслідування. Її зростання в умовах воєнного стану обумовлюється поширенням обігу зброї, активізацією організованих груп, «гастролерів» і рецидиву, що вимагає адаптації як правових, так і криміналістичних механізмів реагування.

2. Визначено етапи становлення наукового знання про протидію розслідуванню корисливо-насильницьких, серед яких:

1. Довоєнний період (до 1940-х років): характеризується формуванням початкових уявлень про перешкоди в діяльності слідчого без окремого теоретичного осмислення поняття «протидія». Вивчення велося на рівні емпіричних спостережень і практичного досвіду.

2. Класичний етап (1950–1970-ті роки): у цей період відбулися перші наукові спроби осмислити злочинну поведінку як об'єкт криміналістичного вивчення. З'являються поодинокі згадки про перешкоджання розслідуванню, але протидія ще не виокремлена як самостійне явище.

3. Інституалізаційний етап (1980–1990-ті роки): відбувається закріплення проблематики протидії у науковому дискурсі, зокрема в межах досліджень

організованої злочинності, оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та криміналістики.

4. Методологічно-концептуальний етап (кінець 1990-х – початок 2000-х): розробляються перші концепції нейтралізації протидії розслідуванню, з'являються спроби класифікації форм протидії, розпочалося формування понятійно-категоріального апарату.

5. Прикладний аналітико-синтетичний етап (2010–2020 рр.): посилюється увага до криміналістичних аспектів протидії, розробляються тактичні прийоми та алгоритми в умовах активного спротиву. Протидія розглядається як чинник, що впливає на ефективність досудового розслідування, формується теорія типових тактичних операцій.

6. Сучасний інтегративно-інноваційний етап (з 2020 року і дотепер): характеризується системним підходом до аналізу протидії як складного міждисциплінарного явища. Формується запит на розроблення комплексних рекомендацій до єдиної методики нейтралізації протидії розслідуванню.

3. Доведено, що протидія розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів є багаторівневим системним явищем, яке має правову, психологічну, організаційну та криміналістичну природу. Вона реалізується у формі активних дій (фальсифікація, тиск, приховування, дезінформація) та пасивної бездіяльності (замовчування, ігнорування процесуальних обов'язків, несвоєчасне реагування). У низці випадків протидія може набувати правомірного характеру (реалізація конституційного права на захист), але створювати об'єктивні перешкоди для досягнення завдань кримінального провадження.

4. Уточнено понятійно-категоріальний апарат: 1) спосіб протидії – конкретна дія або прийом, спрямований на ускладнення розслідування; 2) форма – зовнішнє вираження способу, що має стійкі повторювані ознаки; 3) засіб – інструмент впливу (правовий, організаційний, тактичний, технічний); 4) засади – принципи діяльності, що регламентують нейтралізацію протидії. Така структуризація забезпечує термінологічну узгодженість і наукову

системність криміналістичних досліджень.

5. Розроблено структурну модель криміналістичної характеристики протидії, яка охоплює суб'єктний склад (виконавці, посередники, афілійовані особи), мотиви (страх, самозахист, корисливість, уникнення відповідальності), форми (законні/незаконні, активні/пасивні), способи (фальсифікація, шантаж, дезінформація, підкуп), обстановку (етап, умови, середовище) та об'єкти впливу (докази, свідки, слідчі, інформаційні ресурси). Така модель створює основу для побудови тактико-криміналістичних алгоритмів нейтралізації протидії.

6. Науково доведено, що ефективність подолання протидії залежить від глибини пізнання закономірностей функціонування механізму злочинної діяльності. Встановлено, що злочинець впливає не лише на матеріальну реальність (знищення слідів, тиск на свідків), а й на інформаційний простір – викривлює канали передачі, підмінює зміст і руйнує доказову інформацію. Тому криміналістика має виконувати двоаспектну функцію – досліджувати як злочини, так і процеси циркуляції інформації про них.

7. Сформульовано системну класифікацію форм протидії за спрямованістю (на докази, суб'єктів, процесуальні дії), етапом (підготовчий, досудовий, судовий, виконавчий), характером впливу (психологічний, інформаційний, фізичний, організаційний), правовою природою (законна / незаконна) та рівнем складності (індивідуальна, групова, організована). Ця класифікація створює підґрунтя для типологізації протидії та розроблення адресних методик нейтралізації.

8. Установлено, що ефективна нейтралізація протидії вимагає комплексного використання правових, організаційних, тактичних і технічних засобів. Ключову роль відіграють криміналістичні інструменти — тактичні операції, комбінації, прийоми та використання спеціальних знань. Їх успішність залежить від узгодженості дій між слідчим, прокурором, оперативними підрозділами, експертами та спеціалістами.

9. Доведено, що центральними є типові тактичні операції –

«Нейтралізація протидії розслідуванню», «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу», «Виявлення співучасників», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», «Документування злочину». Їх практична реалізація зміцнює доказову базу, забезпечує безпеку учасників і зменшує ризики втрати доказів.

10. Аргументовано, що забезпечення безпеки учасників кримінального процесу є ключовою передумовою успішного розслідування та реалізації принципу невідворотності покарання. Правову основу системи захисту становлять Конституція України, профільні закони, міжнародні договори та практика ЄСПЛ.

Розроблено напрями вдосконалення практичної діяльності, серед яких: створення міжвідомчих програм безпеки, уточнення критеріїв оцінки загрози, впровадження цифрових систем моніторингу та оновлення КПК України у частині гарантій конфіденційності.

11. Обґрунтовано, що ефективність досудового розслідування визначається рівнем організації, планування та взаємодії. Запропоновано впроваджувати алгоритмізовані моделі планування, використовувати інформаційно-аналітичні системи, координувати роботу слідчих, прокурорів і оперативників.

Доведено, що правильно організована взаємодія забезпечує своєчасність реагування, зменшує ризики втрати доказів і підвищує стійкість процесу доказування.

12. Узагальнено, що подолання протидії розслідуванню є не лише практичним завданням, а й самостійним науковим напрямом, який поєднує здобутки криміналістики, кримінального процесу, психології, інформаційних технологій і судової експертології. Його подальший розвиток має спрямовуватися на створення інтегрованої методики нейтралізації протидії у справах про корисливо-насильницькі злочини, забезпечувати ефективність досудового розслідування, зміцнювати верховенство права та підвищувати довіру суспільства до системи правосуддя.

ДОДАТКИ

Результати узагальнення матеріалів кримінальних проваджень і судових вироків та інших процесуальних рішень, прийнятих (ухвалених) у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень

№	Досліджуване запитання	Обставини кримінального провадження	Результати (%)
1	2	3	4
1.	Спосіб учинення кримінальних правопорушень:	<i>Повноструктурний</i> (охоплює дії щодо підготовки, безпосереднього вчинення та приховування)	18
		<i>Двокомпонентний</i> (має стадію готування та вчинення або вчинення та приховування)	14
		<i>Однокомпонентний</i> (пов'язаний тільки зі стадією готування або вчинення, без попередньої підготовки)	68
2.	Час вчинення кримінального правопорушення: а) час доби:	Нічний час	68
		Вечірній час	12
		Денний час	6
		Ранок	14
	б) день тижня	Будній день	84
		Суббота, неділя	16
в) пора року:	Зима	36	
	Весна	22	
	Літо	32	
	Осінь	10	
3.	Місце вчинення кримінального правопорушення:	<i>За особливостями адміністративно-територіального устрою</i> Місто	48
		Селище	40
		Поза межами населеного пункту	12
		<i>За особливостями об'єкту, де готувалося або було безпосередньо вчинено кримінальне</i>	

		<i>правопорушення:</i> - житлові приміщення; - нежитлові приміщення; - приміщення підприємств, установ та організацій загального використання; - службові приміщення правоохоронних і судових органів; - на відкритій ділянці місцевості	44 22 3 1 30
4.	Сліди кримінальних правопорушень¹	Сліди біологічного походження	82
		Ідеальні сліди	94
		Цифрові сліди	12
5.	Мали ознаки протидії на стадії відкриття кримінального провадження²	Тиск на учасників кримінального провадження	14
		Надання неправдивих показань	46
		Неприбуття на виклик	22
		Висловлення погроз на адресу співробітників правоохоронних органів	6
		Переховування від органів досудового розслідування	62
		Знищення знарядь і слідів кримінального правопорушення	74
6.	Типові ознаки особи злочинця:		
	Вік	18-54	81
		До 18 р.	16
		54 і старше	3
	Громадянство	України	98
		Іноземець	2
	Освіта	Базова	42
		Профільна середня	43
		Вища	13
	Сімейний стан	Неодружений	41
		Розлучений/розлучена (вдівець/вдова)	59

¹ Кожен із критеріїв оцінювався самостійно (тобто кожна характеристика могла бути оцінена від 1 до 100%).

² Так само.

	Наявність залежностей	Алкогільна	14
		Наркотична	19
	Наявність кримінального досвіду	Не знятої і не погашеної судимості	70
		Раніше не судимий	30
7.	Типові способи приховання кримінальних правопорушень, до яких вдаються свідки, заінтересовані в результатах розслідування	Не з'яляються на виклик	
		Надають неправдиві показання	
		Приховують окрему частину інформації	
		Допускають добросовісну помилку під час надання показань	
8.	Типові об'єкти та суб'єкти протиправного впливу	Потерпілий	53
		Близькі родичі потерпілого	15
		Майно потерпілого	6
		Правоохоронці	11
		Матеріали кримінальних проваджень	2
		Офіційні документи	3
		Сліди вчинення кримінального правопорушення	10
9.	Суб'єкти, залучені до протидії	Несумлінний працівник	37
		Підозрюваний	87
		Процесуальний керівник	17
		Керівник органу досудового розслідування	18
		Потерпілий	16
		Свідки	31
		Особи, які мають вплив на громадську думку (медіа, фонди, організації, громадські діячі, служителі церкви, активісти, блогери тощо)	7
		Судовий експерт	13
		Поняті	14
		10.	Типові способи приховування злочину
Знищення або приховування джерел інформації про вчинений злочин. Це може проявлятися у видаленні паперових або цифрових носіїв, які фіксують сліди насильства чи злочинного заволодіння майном, або	19		

		ж у збереженні таких носіїв у місцях, доступ до яких має лише сам правопорушник	
		нНадання зразків, відмова у забезпеченні доступу до об'єктів огляду, зволікання з охороною місць зберігання речових доказів	16
		Фальсифікація для приховання корисливо-насильницьких злочинів	16
		Створення неправдивих документів, введення в оману органи досудового слідства, використання неправдивого алібі або штучне формування слідів, які унеможливають встановлення істини у справі	17

Узагальнення анкетування респондентів¹

1. Визначте Ваш стаж роботи відповідно до окреслених критеріїв:

До 5 років	24
5-10 років	58
Понад 10 років	18

2. Чи доводилося Вам розслідувати / здійснювати процесуальне керівництво (нагляд) розслідування / підтримання державного обвинувачення у суді за фактами вчинення корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень?

Так	92
Ні	8

3. Які, на Ваш погляд, найбільш поширені причини протидії розслідуванню кримінальних правопорушень²:

Низький рівень професійності слідчих і оперативних працівників	11
Низький рівень їх матеріального та соціального забезпечення	31
Недосконалість правового забезпечення діяльності правоохоронних органів	44
Корумпованість правоохоронних органів	4
Низький рівень правової культури та правосвідомості громадян	4
Послаблення контролю і нагляду з боку держави	2
Криміналізація суспільства	4

4. Чи вважаєте Ви, що протидія розслідуванню може здійснюватися у вигляді як дії, так і бездіяльності?

Так	56
Ні	44

5. На Ваш погляд, протидія розслідуванню кримінальних правопорушень може здійснюватися:

Умисно	52
--------	----

¹ Цифрові позначення представлені у відсотках

² Допустимо дві і більше відповіді

І у формі умислу, і через необережність	48
--	-----------

6. Чи погоджуєтеся Ви з позицією, що психологічна складова процесу виявлення та подолання протидії є не менш важливою, аніж організаційна, правова і тактична?

Так	34
Ні	66

7. Хто з учасників кримінального провадження найчастіше протидіє розслідуванню корисло-насильницьких кримінальних правопорушень?

Підозрювані	72
Захисники	4
Родичі або близькі особи підозрюваних	10
Свідки	4
Потерпілі	1
Представники органу досудового розслідування	1
Прокурор	2
Оперативні працівники	2
Члени ОЗГ	4
Спеціаліст	-
Судовий експерт	-

8. Хто найчастіше стає об'єктом протиправного впливу, вчинюваного в цілях протидії розслідуванню:

Потерпілий	34
Близькі потерпілого	2
Майно потерпілого	22
Інші активи потерпілого	1
Працівники правоохоронних і судових органів	6
Співробітники експертних установ	-
Матеріали кримінальних проваджень	2
Офіційні документи	3
Сліди і знаряддя вчинення кримінальних правопорушень	3
Свідки (за наявності у кримінальному провадженні)	27

9. З якими конкретно видами протидії Вам доводилося стикатися при розслідуванні корисливо-насильницької кримінальних правопорушень

Неправдиві показання	24
Приховування кримінального правопорушення	28
Корупція	8
Знищення доказів	24
Застосування фізичного і психологічного тиску	10
Розголошення охоронюваної інформації	1
Фальсифікація доказів	5

10. Чи відчували Ви на собі безпосередньо вплив корумпованих керівників правоохоронних органів або третіх осіб?

Так	14
Ні	56
Складно відповісти	8
Утрималися від відповіді	22

12. Хто найчастіше залучається Вами з метою нейтралізації протидії розслідуванню?

Оперативні підрозділи	12
Прокурор	18
Обізнані особи	14
Намагаюся нейтралізувати такі спроби самостійно	48
Керівник органу досудового розслідування	8

13. Чи здійснюєте Ви планування розслідування?

Так	68
Ні	32

14. Які плани Ви найчастіше складаєте під час розслідування?

План розслідування	83
План проведення С(Р)Д	4
Обидва	13

15. У якій формі Ви здійснюєте планування розслідування?

Письмово	24
Усно	76

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Попельнюк Ю. П. Особливості виявлення та подолання протидії розслідуванню на етапі виявлення ознак корисливо- насильницьких злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 350–359.

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.32>

URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/uk/article/view/343>

2. Попельнюк Ю. П. Класифікація засобів нейтралізації протидії, що вчиняється під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів. *Архів кримінології та судових наук*. 2024. № 2 (10). С. 113–119.

DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.10.2024.08>

URL: <https://archive-criminology.com.ua/index.php/journal/article/view/88/83>

3. Попельнюк Ю. П. Проблеми понятійно-термінологічного апарату криміналістичного вчення про протидію розслідуванню. *Соціологія права*. 2024. № 3–4 (48–49). С. 146–150.

DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.25>

URL: <https://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2024/3-4/27.pdf>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Попельнюк Ю. П. Подолання протидії розслідуванню корисливо- насильницьких злочинів: напрями взаємодії слідчих та оперативних підрозділів. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики*: матер. регіон. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 06 грудня 2024 року). Дніпро: МВС України, Дніпровський нац. ун-т внут. справ, 2024. С. 100–103.

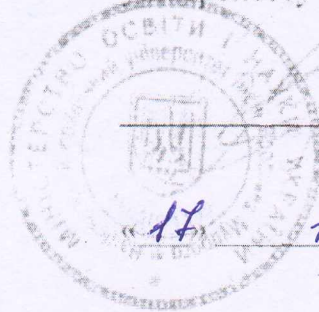
5. Попельнюк Ю. П., Спіцина Г. О. Корисливо-насильницька злочинність як загроза національній безпеці. *Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні: сучасні виклики*: збірник матеріалів доповідей III Всеукраїнської наукової конференції (м. Одеса, 18 грудня 2024 р.).

Одеса, ОДУВС, 2024. С. 246–248.

6. Попельнюк Ю. П. Перспективи вдосконалення напрямів діяльності сектору безпеки у контексті протидії корисливо-насильницькій злочинності. *Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів XXI століття: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Житомир, 12–13 грудня 2024 р.)*. Житомир: Житомирська політехніка, 2024. С. 551–554.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Дмитро ЛУЧЕНКО

«17» 10 2025 року

А К Т

**про впровадження в освітній процес і наукову діяльність результатів
дисертаційного дослідження Попельнюка Юрій Павловича на тему
«Подолання протидії виявленню та розслідуванню корисливо-
насильницьких кримінальних правопорушень»**

Комісія у складі:

*завідувача кафедри криміналістики, доктора юридичних наук, професора
Шевчука Віктора Михайловича (голова);*

*доцента кафедри, кандидата юридичних наук, доцента Мусієнка Олега
Леонідовича;*

*доцента кафедри, кандидата юридичних наук, доцента Чорного Геннадія
Олексійовича*

склада цей акт з приводу того, що комісією розглянуто положення дисертаційного дослідження Попельнюка Юрій Павловича на тему «Подолання протидії виявленню та розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень», його публікацій, і на підставі ознайомлення й оцінки викладених у ньому положень прийнято рішення про їх впровадження в освітній процес і наукову діяльність Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого.

Комісією проаналізовано основні результати дослідження, зокрема, наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації, серед яких:

1. Попельнюк Ю. П. Особливості виявлення та подолання протидії розслідуванню на етапі виявлення ознак корисливо-насильницьких злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 350–359.

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.32>

URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/uk/article/view/343>

2. Попельнюк Ю. П. Класифікація засобів нейтралізації протидії, що вчиняється під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів. *Архів кримінології та судових наук*. 2024. № 2 (10). С. 113–119.

DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.10.2024.08>

URL: <https://archive-criminology.com.ua/index.php/journal/article/view/88/83>

3. Попельнюк Ю. П. Проблеми понятійно-термінологічного апарату криміналістичного вчення про протидію розслідуванню. *Соціологія права*. 2024. № 3–4 (48–49). С. 146–150.

DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.25>

URL: <https://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2024/3-4/27.pdf>

4. Попельнюк Ю. П. Подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів: напрями взаємодії слідчих та оперативних підрозділів. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики*: матер. регіон. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 06 грудня 2024 року). Дніпро: МВС України, Дніпровський нац. ун-т внут. справ, 2024. С. 100–103.

5. Попельнюк Ю. П., Спіцина Г. О. Корисливо-насильницька злочинність як загроза національній безпеці. *Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні: сучасні виклики*: збірник матеріалів доповідей III Всеукраїнської наукової конференції (м. Одеса, 18 грудня 2024 р.). Одеса, ОДУВС, 2024. С. 246–248.

6. Попельнюк Ю. П. Перспективи вдосконалення напрямів діяльності сектору безпеки у контексті протидії корисливо-насильницькій злочинності. *Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів XXI століття*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Житомир, 12–13 грудня 2024 р.). Житомир: Житомирська політехніка, 2024. С. 551–554.

Керуючись викладеним, комісія дійшла висновку, що дисертація і подані наукові праці Ю. П. Попельнюка містять науково обґрунтовані теоретичні положення та практичні рекомендації, що дають підстави запровадити їх в освітній процес і наукову діяльність Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, оскільки вони характеризуються вагомим теоретичним і прикладним значенням.

Члени комісії:

Віктор ШЕВЧУК

Олег МУСІЄНКО

Геннадій ЧОРНИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

В. о. директора Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф.

М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

 Андрій ЛУБЕНЦОВ

«20» жовтня 2025 року

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Попельнюка Юрія Павловича «Подолання протидії виявленню та розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень», поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» у освітню діяльність Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Комісія в складі:

1. Михальського Олега Олександровича, завідувача сектору Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, кандидата юридичних наук, старшого дослідника;

2. Хоші Вадима Віталійовича, завідувача відділу підвищення кваліфікації судових експертів Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, кандидата юридичних наук, старший дослідник;

3. Давиденко Дар'ї Олександрівни, завідувача відділу аспірантури та докторантури Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», кандидата економічних наук, старшого дослідника

— цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Попельнюка Юрія Павловича «Подолання протидії виявленню та розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень», поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» використовуються у освітній діяльності.

Зокрема, при підготовці лекцій та методичних рекомендацій для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії для дисципліни «Сучасна

правова доктрина експертного забезпечення правосуддя (за криміналістичним профілем)».

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Попельнюка Юрія Павловича «Подолання протидії виявленню та розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень», у освітню діяльність Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України забезпечило розширення науково-методичного інструментарію під час опрацювання предмету та меж судово-експертної діяльності.

Результати дисертаційного дослідження Попельнюка Юрія Павловича «Подолання протидії виявленню та розслідуванню корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень» у освітню діяльність Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» мають необхідний теоретичний рівень та практичну спрямованість, сприятимуть підвищенню якості правового та організаційного забезпечення діяльності судово-експертних установ.

Голова

Олег МИХАЛЬСЬКИЙ

Члени комісії

Вадим ХОША

Дар'я ДАВИДЕНКО